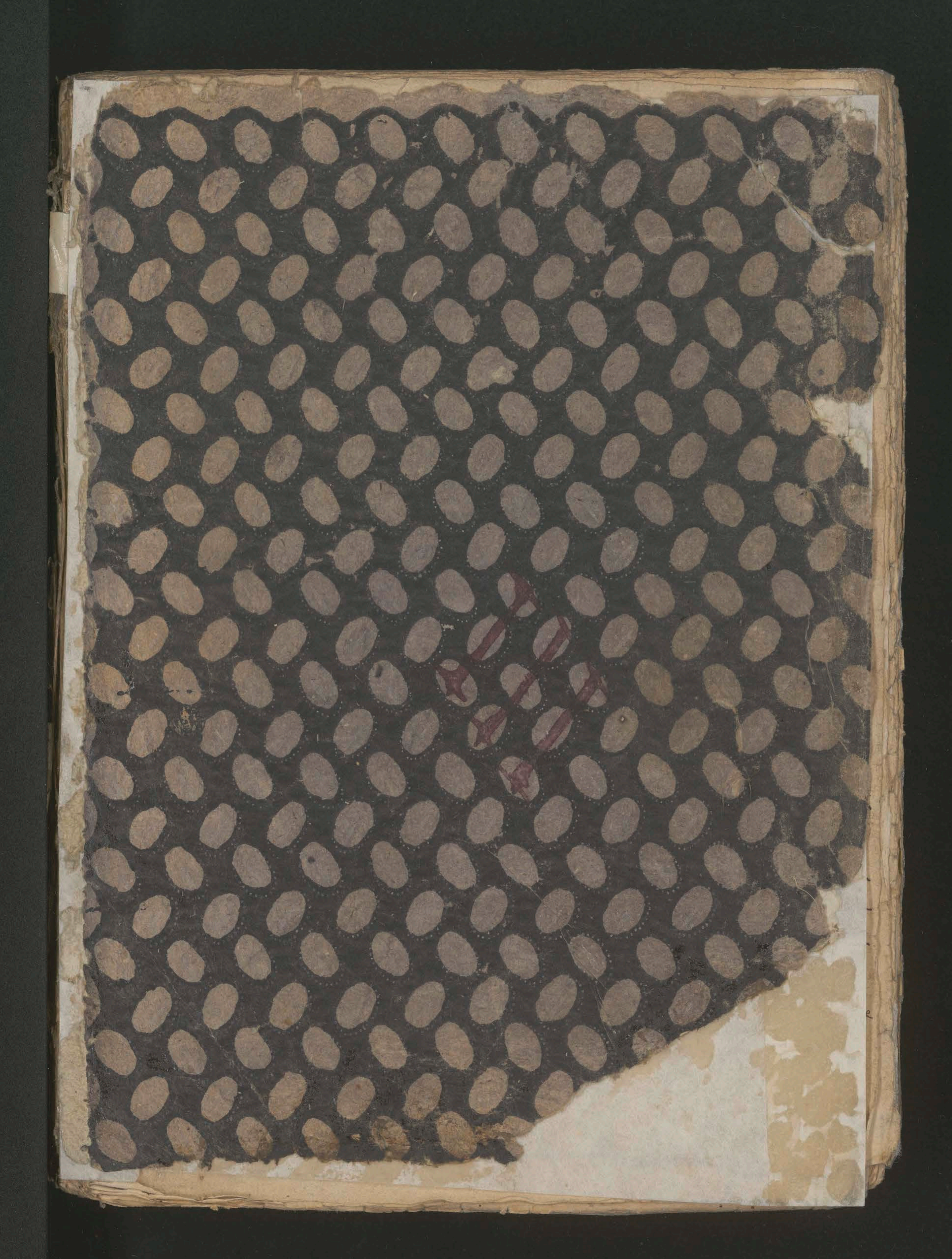

~~A za tém im więcey przewinię, im więcey opieszałości samowolney, lub z ktorego ze złey woli dopuszczę się przewinienia, winien iestem odpowiadać za naymnieyszy stopień błędu.~~

Sprzedaie mi ktoś rzecz, i dopuszcza się przewinienia, nie pilnuie iey że zginęła. Nie mogę żądać ani skargi go o to żeby nayskrupulatnieyszego dokładał starania, bo tu on bardziey interessowany niż ia. Jestem ia tylko osobiście interessowany że chciałbym posiadać tę rzecz, lecz nic więcey nie błądzie bo mi zwróci pieniądze. ‡

‡ Tu znowu wzrónu trzeba osobistości czyniącego n.p. zadaię komu więc że źle co uczynił. Jeżeli się pokaże, że w tey rzeczy tak sobie postępował iako inni znaiący się na rzeczy, a rzięcy w tey sztuce co on, nie podpada karze; lecz, kiedy wie, że kto inny potrafiłby tę rzecz lepiey, a sam się natręcza, po tém źle zrobi, więcey popełnia niż culpa lata n.p. nauczyciel wzniesie iakąś hypothezę nową a dowieść iey nie może, gdyby Savigny lub Hugo lepiey by iey dowiódł! gdyby był tyle obeznany ile Savigny tak usposobiony tak penetrant iako on, co in brego.

‡ wada w innego iest rzecz in culpa aquiliana, ponieważ tu iest delict. lub quasi delict.

‡ Kupuie ktoś odemnie rzecz, sprzedaną odprowadzam mu, wymawia się że iey teraz zatrudniony przyiąć nie może; ginie na szkodę iego. Lecz ieżeli nie dostawiam iey na czas, ginie na szkodę moią.

‡ Kupuię cukiernicę lichą pur łodzi; nie mogę zaraz go odnieść; odwożę z czasem, upatrz. stracę napsowanie : Łopi lód w części; nie odpowiadam sam.

‡ Mogęż się upewnić żeby mi konie owe konie surowcowe, podobney dobroci. Lecz obraz ?

‡ Wiem n. p. że pewney wagi dyament kosztuie 10, lecz kiedy się o niego ubezpieczę według wartości 15, stracę. Za 5, iest niejako przeznaczy.

Admirationi esse potest, quod populi, cum in ceteris contractibus omnia arbitrio contrahentium partium relicta esse soleant, contractum fenebrem semper coërcitum et circumscriptum esse voluerunt, quanquam in locatione conductione, inter quam et fenus analogia intercedere videtur, (Livius XXIII. 48), idem nunquam tentarant.

Origo odii fenoris deducenda a statum populorum primitivo; ibi non mercator aliusve opulentus negotiator, non prodigus juvenis, sed egens paterfam. aes alienum contrahit.

Fenebri malo occurrebant leges apud Romanos, sed frustra: iam cognatio illa usurar. ex stipulatione cum usuris ex mora, omne interdictum irritum reddit. Sapienter itaque Solon, qui usurae modum libidini creditoribus permisit. Boeckh T. II. p 143.

Moses omnino fenus vetuit; tulit enim illam legem in Arabiae desertis populo, qui ut plerique omnes nomades pauperrimus erat, ita ut pauci inter Israëlitas invenirentur divites. Moses tamen non omnino fenus damnat, sed id tantum, quod Israëlita ab Israëlita stipulatur: peregrino vero fenori dari permittit (Deuteronom. XXIII. 21.). Moses ut ex cunctis ejus legibus apparet, semper hoc consilium sequebatur, ut populum suum a quavis cum gentilibus vicinis communione severe prohiberet, atque inter se arctioribus vinculis amoris et necessitudinis conjungeret. Posteaquam Judaei ex Babylonio exilio reversi ~~sunt~~ erant, divites pauperiores fenore misere premebant (Nehem. V. 1–12.)

Thalmudici exacuerunt etiam legis acerbitatem ejusque ambitum extenderunt, voluerunt enim, ut non modo is puniretur, qui usuras acciperet, sed etiam qui penderet.

Apud Indos usurae modus non ejus, qui fenori dat, sed ejus, qui accipit mutuum, sequitur ordinem: ita, ut, nisi pignus datum sit, Brachmana duo, miles tria, mercator quatuor, opifex ceterique infimae sortis homines quinque in centena, nullo modo amplius, menstruis usuris solvere cogi possint.

Jam tertio et quarto p. Chr. saeculo, cum primum religio christiana in imperio Romano tolerari vel recipi coepta esset, Patres saepissime et acerbe fenoris usum invadere videmus. Vivebant enim sub imperio Romano, ubi usque ad Justinianum satis grandes lege permissae erant usurae. Ideo volebant, ut creditor non solum usuras, sed ne sortem quidem a debitore repeterent: et ex altera parte, ut debitor, si posset, pecuniam mutuo acceptam, qua sibi commoda peperisset, ultro duplam creditori redderet. (Origenis tertia ad Psalm. XXXVII. homilia). Volventibus saeculis invalescebat rigor et odium Juris Canonici adversus usuras. In concilio Constantinopolit. de anno 814. (apud Harduin T. IV. p 1054. concil.) iam et laici, qui usuras stipulentur, excomunicantur. Urbanus III. Alexandri successor, usque eo processit, ut etiam usuras sponte et sine omni conventione solutas damnaret (cap. 10. X. de usuris). Postremo omnes, quicunque audeant affirmare, exercere usuras non esse peccatum, vel qui alio modo negotium fenebre pertinaciter defendat, aut maligne invent, velut hereticos ab ecclesia proiiciendos esse, censuit (Clement. un. de usuris.).

In antiquissimis gentium Germanicarum legibus nulla usquam fenoris mentio fit. Haud mirum: quamvis enim argenti auríque usus iis innotuisset, tamen initio rarissimus erat. Quare si quis

alteri rem commodaverat, usumfructum fortasse alius quondam rei ab hoc stipulabatur. Deinde quum Juris Canonici vis et potestas invaluisset, legesque populorum et instituta commutaret et regeret, etiam in Germania, si universum aestimas, hoc impetrasse videtur, ut ab usuris in pecunia mutuatitia abstineretur, praesertim, cum vetus consuetudo id iuvaret et firmaret. Fenore enim facile careri poterat, cum omnes, qui pecunia egebant, vel aliquid lucri facere volebant, prioribus temporibus ad venditionem sub conditione reluendi, postea ad annuorum redituum emtionem venditionem confugerent, ubi majus etiam lucrum licitum et usitatum erat, quam unquam e fenore sibi [illegible]iturum fore sperare potuissent. — Seculo tandem XVII. ecclesiae reformatio effecisse videtur, ut interdictum Juris Canonici paullatim in desuetudinem abiret.

utrum in re non praestita culpa rem praestantis, vel utrum culpa rei praestandae, versatur; sive culpa, subjecti et objecti. Tandem utrum genus vel species rei periit, observatur. Si hoc intercessit, is qui rem praestandam habuit, ab ea praestanda liber est. Excipitur, si debitor in mora erat, quominus rem praestitisset, tunc enim etiam casus objecti ei imputabitur (cf. Brissonius s. v. *casus*).

Pretium rei vel in ipsa re consistit, vel in fructibus ejusdem rei. Pretium illud raro a suo valore recedit; pretium vero hoc indies fere mutari solet. Percipimus autem fructus vel ipsi, vel alii, quibuscum pacti sumus, ut ob perceptos vel percipiendos fructus pretium ab illis consequamur, quos fructus *usuras* vocamus (fr. 34. D. de Usuris et fruct.). Nonnunquam lege praescriptum est, quantum ob eam rem nobis praestari debeat; nonnunquam mutuo consensu creditoris et debitoris id constituitur. Cum autem id praecipue unius cujusque reipublicae interesse debeat, ne cives rem foenebrem exercentes se invicem damno afficiant, legibus est determinandum, quantas usuras ex fructibus percipere liceat. Nos, quid de ea re Romae costitutum esset, videamus (cf. Hugo R. RGesch. §. 126.).

Neque in Justinianeis Institutionibus, neque in Commentariis Gaii, doctrina usurarum expe-

dita est. In Pandectis ~~et~~ quidem libro ~~XX et XXI. ubi de pignore et hypotheca, et de Edicto Aedilitio agitur,~~ mentio hujus rei occurrit. Doctrina haec ~~omnis in~~ e Jure Canonico sublata est, c. 7. X. De Usuris. Saeculo XVII. exstitit Salmasius, qui libros complures conscripsit, (cf. Haubold l. l. §. 680. nota *a*. p. 295. 296) quibus persuaderet hominibus, usuras percipere nec turpem nec injustam rem esse, cum omnes tam Antiqui quam Recentes putarint, ad augenda et perfectiora reddenda commercia, ~~hanc rem~~ ea maxime contribuere. Multi e ~~Eum multi alii~~ secuti, hanc doctrinam ita exposuerunt, ut nullus jam dubitet, peccare ~~quemvis~~ illum qui usuras percipiat.

Ut autem juri Romano hanc doctrinam applicem, inprimis praemoneo, putasse Romanos lucrum percipi posse duplici modo, id est, fructus ex agris, vel ex nummis in foenore positis (testante Horatio v. 421. ad Pisones). Aetate Ciceronis ita id constitutum fuit, ut de capite totius summae, pars certa detraheretur quae usuris cederet. Si itaque summa totius capitis centum millia ~~continuit~~ erant, centesimae usurae solvebantur, id est, centesima pars totius capitis. Mos Romanis fuit usuras quolibet mense, et quidem ipsis Kalendis solvendi, quapropter centesima pars usurarum Capitis, decies,

Cf. autores quos Gibbon p. 212. nota cit. citat.

wiadome są jego zatargi z Heraldem

dives agris, dives positis in fenore nummis. — foenus autem dictum a fetu, et quasi fetura quadam pecuniae parientis atque increscentis (Varro p. 2. v. 30.)

10 mies. na kiedy po 1. więc płacono 10 proc.
12 — — — 8 3/25 — — 10
płacili więc 12 razy, lecz z tych tylko 10. więc 10 = 12.

A zatém kiedy powiększono rok o miesięcy 2, a liczby proc. nie powiększono, słusznie powiedzieć można że w stosunku do miesięcy 12. płacąc 10 proc. nie płacili jako tylko 8. proc. — Powiedziałem więc że 10 proc. w stosunku do terminów wypłaty rocznych, równe jest 8 proc. —

† ~~Accoratius~~ lib. XXII. tit. 1. De usuris et fructibus. Cod. IV. 32. de usuris

5

‡ S. Pismo zakazuie proc. lecz toż S. Pismo traktuie o żydach, u których nie było handlu, iako u narodu odium humani generis. Jakże więc wyrazie żydowskie rozstósować można było do Chrześciańskich? Że teraz [illegible] nie masz brać proc. chowaią sami papieże, którzy i biorą i daią na proc. iako historya uczy.

† Pierwszego więc dnia równie z niecierpliwością oczekiwano w Rzymie iako u nas termina moratorii. Poetowie byto Kz. menses foenoris parentes.

Ile razy więc teraz odbierali creditores co miesiąc po grz 25. frenwali, lubo niesłusznie, że im 2 proc. równie odcięto.

W rachowaniu proc. podług prawa Rz. to było szczególniejszem, że zawsze liczono cały kapitał iak gdyby całkowicie składaiący się z 12. części. Taka 12 część była procentem od kapitału równiem, który dla wygody kredytorów płacone być musiało częściowo, stósownie do miesięcy. Kiedy rok składał się z miesięcy 10. tenże proc. płacono w 10ciu ratach $8\frac{1}{3}$ od kapitału, zatem groszy 25. na miesiąc; kiedy z miesięcy 12. tyleż proc. t.i. $8\frac{1}{3}$ ale rozłożone na 12. rat; zatem na ieden miesiąc gr. $20\frac{5}{6}$.

N. p.

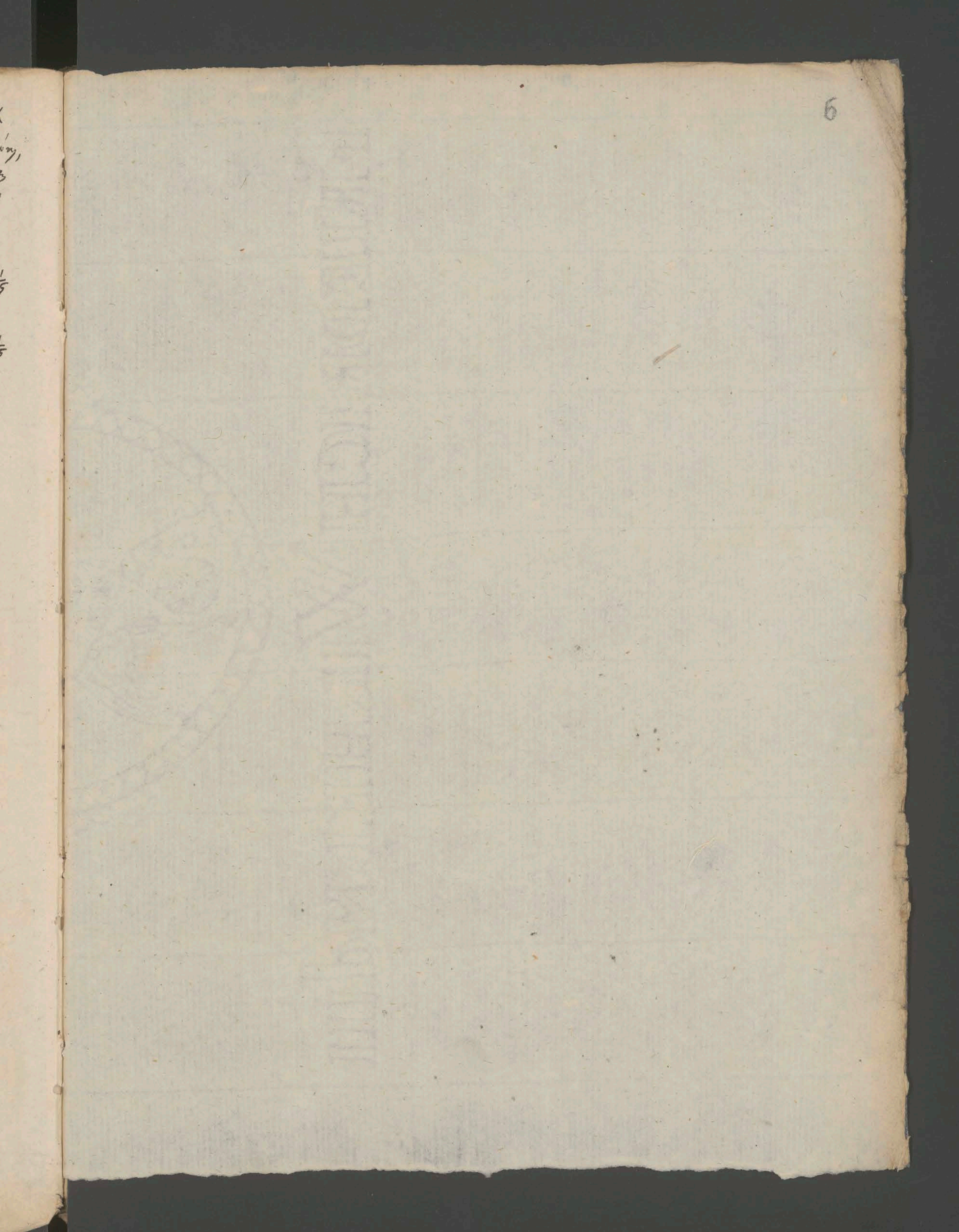
100 uważane iako As, iest równem 12, rachuiąc nawet rok z miesięcy 10. Dwunasta część 100 iest $8\frac{4}{12}$ czyli $\frac{1}{6}$ czyli $\frac{1}{3}$, i przypuściwszy że to są złote, uczyni groszy 250; na ieden miesiąc przypadnie gr. 25.

100 uważane iako As iest równem 12, rachuiąc nawet rok z miesięcy 12. Dwunasta część 100 iest $8\frac{4}{12}$ czyli $\frac{1}{6}$ czyli $\frac{1}{3}$, i przypuściwszy że to są złote, uczyni groszy 250; na ieden miesiąc przypadnie gr. $20\frac{5}{6}$. — W pierwszym przypadku 10 razy po 25, uczyni 250; w drugim 12. razy po $20\frac{5}{6}$ także 250.

Wspomina Juwenalis że amant pewny w Rz. znayduiąc się w potrzebie iuż potrójne ofiarował proc.

Tu powiada Cicero, że Verres będąc w Sycylii dawał zdrowe pieniądze na 20 proc.

Nie wypada się więc dziwić, że ieden z dłużników, podług Liwiusza VI. 14, skarży się, iż kilkakrotnie iuż opłacił wartość kapitału, a iednakże tę summę tylko mu za proc. porachowano. Trwało złe, luboć Cato in praef. de r. r. powiada że lichwiarza niegodziwego karano niegdyś iako furem manifest.

F Partes assis pondus librae habentis, sunt duodecim, quot scilicet sunt unciae; dicitur sextans, quia est sexta pars assis, nempe unciae duae; quadrans, quarta pars, tres unciae; triens habet quatuor uncias, et est tertia pars assis; quincunx, significat quinque uncias; semissis, quasi semi as; septunx, septem uncias; bes; dodrans, novem uncias, dicitur a dempto quadrante, quia tres desunt ad duodecim; dextans, a dempto sextante; deunx a dempta uncia; — Ipsa uncia dividitur in semunciam; in silicum 1/4 unciae partem; sextulam, sextam unciae partem. cf. Forcellini s.v. as

vel octies, quotannis apud eos solvebatur, ut infra apparebit. Hoc tempore Ciceronis *maximum* dicebatur, ultra quod majores usuras nemo percipere potuit. Summam cujusvis rei designabant Romani per verbum *As*. 7 Dividebatur autem as in duodecim partes (fr. 50. §. 2. D. de heredib. instit.) quae sunt F uncia, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx, as. F Hinc phrases: usurae unciariae, sextantes, quadrantes, etc. (cf. Brissonius s. v. *Usura*). Nonnunquam foeneratores duplicabant usuras, erant itaque usurae binae centesimae (24), triplices centesimae, quaternae centesimae; de quibus cf. Juvenalis Satyra IX. v. 7. 7 Cicero in Verrem ~~Orat.~~ III. 70—72. 7 ad Atticum V. 21. II. 1. 2. Minores illis usuris vocantur usurae deunces, usurae besses, usurae semisses (cf. Persius Satyr. V. v. 249. Cicero ad Atticum IV. 15. ad Famil. V. 6: Columella III. 3.). 7 Ut uno verbo absolvam, maximae usurae erant *unciae usurae*, ~~ut in~~ (fr. 47. §. 4. D. de administr.) ~~vocantur~~. Ita res haec tempore Ciceronis sese habuit. Quaeritur quis modus usurarum fuerit ante Ciceronem? Tacitus Annal. VI. 16. narrat: „primo XII. „tabulis sancitum fuisse, ne quis unciario foe„nore amplius exerceret, quum antea ex libi„dine locupletium agitaretur." Hoc unciarium

16 2/3

uncia — 1/12
sext. — 2/12
quadr. — 3/12
triens — 4/12
quincunx — 5/12
semis — 6/12
septunx — 7/12
bes — 8/12
dodrans — 9/12
dextans — 10/12
deunx — 11/12
as — 12/12

foenus legibus constitutum si quis excesserit, quadruplo eum poenam luisse testis est Cato (in praefat ad librum de Re Rustica) † Livius VII. 16. huic rei contradicit, dicens: „anno 398. „U. C. de unciario foenore plebis rogationem „perlatam esse, eamque plebem cupidissime accepisse." Quae verba utrius Historici facile conciliari possint, si observaverimus, legem de qua Tacitus loquitur, cum abolevisset, denuo irrogatam fuisse. Attamen res haec ita bene non processerit, cum Cicero dicat † unciarium foenus sua aetate valere. Difficiliorem reddit rem quod Livius VII. 27. et ipse Tacitus Annal. VI. 16. narrant post legem illam XII. Tabular. semunciarum foenus ex unciario factum valuisse, usque ad annum 413. U. C. sive ad legem latam ne foenerare liceret (Livius VII. 42. Tacitus l. c.). ‡

3/

† ad Attic. V. 21.

Has tantasque contradictiones nullo modo conciliare poterimus, nisi primum expediverimus, quid sit unciarium, quid semunciarium foenus? Multi de hac re scripserunt, inter quos praecipuus est † Gronovius † (cf. Haubold l. c.), qui dicit: nunquam Romae majus foenus quam unciarium et semiunciarum exercitum esse a foeneratoribus, cum id celeberrimi historici testentur; cum autem sciamus quid uncia quid semuncia sit, ridiculum sibi videri no-

† Salmasius (de Usuris) et

Vel auctores a Gibbonio p. 211. citati nota 163.) de Sestertiis

† Hae Catonis verba Müller p 35, non ad leges XII. Tab. referenda putavit, sed ad alias, forsan illas, quas magna mulcta firmatas esse, Livius libro septimo memoret.

††† Verba Taciti, nemo antea addubitare audebat, cum omnes in autoritate et fide, summi Romanorum historiographi secure quiescerent. Niebuhrius vero eum hic inscitiae et temeritatis arguit, atque exautorat, quippe cujus remotissimam antiquitatem referentis utique non maxima esse possit fides; XII. tabulis modum usurarum statutum esse prorsus negat (T. II. p 431.). Fieri enim non potuisse, ut, si quid iam XII. tabulis iussum fuisset, seculo post a Tribunis velut nova rogatio Plebis ferretur (Livius VII. 16.). Deinde si iam Licinii Stolonis temporibus creditores lege prohibiti fuissent plus quam unciarium fenus accipere, hic et sequentes Tribuni miseriae plebis aere alieno obrutae medicaturi debitores optime juvare potuissent donata iis legitima nimii fenoris ab ipsis exacti mulcta. Nimirum id videtur summam XII. tabular. autoritatem quodammodo offendere, si, quod ipsae iam sanxerunt, alia lex iterum iubet. Ridiculi fuissent, si Tribuni, quod illae non impetrassent, id se rogatione sua consecuturos esse confisi fuissent: non minus ridiculi, si, ut alii volunt, id nova rogatione in hominum memoriam revocare voluissent, quod in omnium oculis palam stabat. Si tabulae vere modum usurae statuissent unciam, sane eam vim habebant, ut nemo nisi occultissime majus fenus exercere auderet. At, inquies, fortasse tamen lex aperte violata est, quia aliquid iussit, quod naturae prorsus repugnat, et utique ideo servari non potuit. Sed praeterquam, quod ea opinio optime refellitur secundo Niebuhrii argumento quis tantam vim infuisse credet tribuniciae legi, ut ἀδύνατα δύνατα reddere posset? Atqui in universum legem Duilliam observatam fuisse, infra videbimus. — Huic Niebuhrii ratiocinio iam, ut videtur, per se satis firmo, addo, quod Taciti locus omnino naturali rerum humanarum ordini non satis convenire videtur, quum fieri vix potuerit, ut iam illis temporibus tam modica usura, quam fuisse unciarium fenus non dubium esse potest, legibus praescripta esset. Atque de tantane modica usura queri potuit centurio ille apud Livium (VI. 14.) se, mergentibus semper sortem usuris, tant iam multiplicem exsolvisse?

Prima itaque lex contra fenoratores rogata atque cupidissime a plebe accepta, anno 76to post XII. tabulas erat a C. Licinio Stolone et L. Sextio tribunis: ut, deducto eo de capite, quod usuris pernumeratum esset, id, quod superesset, triennio aequis portionibus persolveretur (Liv. VI. 35.). Non dubium est, Licinium illam rogationem bona fide probissimoque animo tulisse; consilium

‡ A zatem podług Gronowiusza brano w Rz. 1 lub ½ proc. w Rzymie?

‡ Przystęp Tabular. novar. może być tylko wyższy w tako lichwiarskim kraju, jakim był Rzym. Wymawiano sobie większe proc. bo nikt nie był pewny, czy i mało dostanie. — Moratoryum również psuje kredyt jak Tabulae novae.

vero non attigit, (causas vide apud Niebuhr II. p. 430. 431.); immo plebis miserias, usura in immensum crescente, auxit, et ad summum provexit fastigium. Quare decennio post a Duillio et L. Menio, tribunis plebis, rogatio lata est, ne quis amplius unciario fenore exerceret (Liv. VII. 16.).

vas de hac re theorias excogitare velle. Equidem cum Gronovio non consentio cum mihi non persuadeam potuisse aliquem Romae inveniri, qui post legem de tali modo usurarum latam, foenebrem vellet rem exercere. Quod vero spectat Taciti et Livii verba, intelligenda esse puto de foenore in *certum tempus* non vero in perpetuum tollendo. Mos enim antiquis populis erat, quotiescunque aere alieno majorem partem civium oppressam viderant, vel modum nummarium mutandi, vel aes a debitoribus contractum aboliendi, quod illi *Tabulas novas* dicebant. Hoc recentiores legislatores per institutum sic dictum *Moratorium*, quodammodo, assequi solent (v. nostra Diss. De legib. Solonis p. 4. 5.). Videmus nostris temporibus quam difficile sit, foenebri pesti occurrere; quantum difficilius sit penitus eo morbo civitatem purgare, quis est qui dubitet?

His praemissis ad explicandum foenus unciarium et semunciarium accedo; quod priusquam faciam animadvertere decet nonnullos inveniri, qui credant: unciam vel semunciam debitores quolibet mense Romae solvisse, et quidem unciam totius capitis, redacto eo *ad assem*; ita, ut si v. c. centum millia foenerator dederit, duodecima pars centum mill. solveretur quolibet mense. Quod nullo modo credi potest,

cum inde deducendum esset *centena* pro *centenis* quolibet anno debitores creditoribus solvere coactos fuisse? Optime hanc rem Niebuhr absolvit (l. c. Tomo II. p. 431.) cum docuisset per unciarium foenus subintelligi debere usuram pro *capite totius summae* in solidum annum solutam, ita ut quolibet mense *pars* illius a debitoribus, ipsis Kalendis, solveretur. Pendebatur autem olim *decies* quolibet anno, nam usque ad Julium Caesarem, annus decem mensibus constabat (Niebuhr l. c. Tomo I. p. 192. sqq. p. 203. p. 204.). Itaque patet olim Romae decem pro Centenis solutum fuisse, postea octo pro Centenis, si duodecim mensibus annum constare subintelligemus. Unde patet quid sit foenus semunciarium. Uberrime hanc rem, explicuit Schrader in Hugo's Civilist. Magaz. Tomo V. p. 180 — 185. Classicus de hac re invenitur locus apud Festum s. v. *uncia*, qui si laceratus non fuisset, certo omnes qui de hac re scripserunt non adeo innepte garrulati essent, ut deprehenduntur. Ex quorum magna turba, unius Heineccii Antiq. III. 15. §. 7. sqq. meminisse satis erit, qui summa infimis commiscuit.

Ita res haec usque ad Justinianum se habuit, (Paulus R, S. II. 14. §. 2.—4. c. 8. C. Si certum pet.) qui eam mutavit. Cum enim

‡ Quanquam apud Romanos ~~tale~~ iste modus usurarum putari nequit obtinuisse, tamen apud alios antiquos
populos usum obtinebat. Etiam apud Judos sexaginta in centena ut legitimæ usuræ occurrunt, idq; non
nauticum fœnus. Quid quod Barthelemy Athenis ducenta ferme pro centenis usitata fuisse opinatus est.
(Boeckh I. p 136.). – Pars deniq; intermediam secuti sunt sententiam, unciarium fœnus cum ipsa centesima
confundentes, ita ut varium vocabulum ex sola elegantia dicendi ortum sit. ab his stans J. Scaliger, Ja-
cobus Gothofredus aliique plures. – Aliud profert Niebuhrius (theologus quidam tempore Salmasii quem
ille in præf. ad libri de fœnor. traperit. superbe adspernatur, id iam docuerat), qui sortem posuit ut assem,
cujus duodecima pars, uncia, in annum, licet menstruis pensionibus, soluta sit (T. II. p. 437. 448.) – Unciam
ad annum decem mensium referendam esse putat, ita ut in hunc annum octo et trientem, in annum
civilem decem pro centenis efficiat. Documento utitur, verbis Festi s. v. Unciaria lex, ubi lacunam maxi-
me opportunam ex conjectura sed magna cum probabilitate restituit. Sed lex de qua ibi sermo
fit, tanti momenti est, ut valde mirari subeat, cur nullus alius auctor præter Festum ejus mentio-
nem faciat. Locus ex Ulpiano Fr. §. 12. 13. de dotib. (VI.) ut pro Niebuhrii sententia, unciarium
fœnus fuisse annuam duodecimam sortis partem, acriter pugnat, ita ejusdem computationi ad
annum cyclicum contrarius est. Mihi hic locus nec explicari posse quidem videtur, nisi ponamus,
ut unciarium fœnus octo et trientem pro centenis in annum duodecim mensium efficerit.

‡ Id quidem nemo, opinor, infitias ibit, quod, si revera XII. Tab. fœnus unciarium i. e. octona
vel (ut Niebuhrius vult) dena pro centenis in annum, sancitum fuisset, patricios usuras, quæ
modum immane quantum excederent, exegisse oporteret; alioqui centurio ille, qui, pecuniæ judi-
catus, ope Manlii catenis liberatur, quum non potuit, se, mergentibus semper sortem usuris, hanc
iam multiplicem exsolvisse (Livius VI. 14.).
Decimo anno post legem Duilliam unciarum ad semunciam redacta est, itemque ævis alieni solu-
tio in pensiones æquas triennii, ita ut quarta præsens esset, dispensata est. Nono fere et centesi-
mo anno post XII. Tab. L. Genucium Tribunum plebis tulisse ad ~~legem~~ plebem, ne fœnerare liceret
(Liv. VII. 42.). Niebuhrius vero hanc legem plane ex annalibus rei Romanæ eiectam vult (T. II. p.
366). Appiano et Aurelio Victori potiorem fidem habet, apud quos de novis tabulis sermo fit, Li-
vium has silentio præteriisse, quia eum hujus Reipublicæ ignominiæ puduerit. Müller p 45. existi-
mat, eam legem propemodum necessario e continuo plebis potentiæ incremento oriri oportuisse. Manife-
stam fœneratorum vim et crudelitatem, Aediles Curules reprimere studebant: quadruplo, ut fures manife-
sti multabantur. Posterioribus temporibus usitatissimum fraudis genus hoc fuisse videtur: pecunias,
quas indigi a ditioribus sub usuris mutuabantur, in socios Latini nominis, quibus quantaslibet usuras

dare et accipere licebat, transscribebantur, ita ut specie quidem Latini, re vero Romani locu-
pletes fenus exercerent. (Liv. 35. 7.) Aediles fraude detecta severissime feneratores multabant. His
fere temporibus Romanos magistratus demum intellexisse existimo, quam inutilis, imo quam
damnosa esset illa lex, quae usuram tollere voluerat, nam sensim sensimque obsolescebat.
Expugnata Macedonia et Graecia, innotuit Romanis fenus τὸ ἐπὶ δραχμῇ, idem quod centesima
(Boeckh I. cap. 22.) ($\theta \frac{1}{3}$.) Id praetores ceterique magistratus primum exercere coeperunt, deinde in Urbem
ipsam invaluit, ubi ab initio ex parte solum (ex quadrante, triente etc.) usitatum erat; postea non
contenti singulis, binas centesimas, quinetiam quinas stipulabantur Cicero ad Att. VI. 1. 2. Apud
Ciceronem (ad Att. V. epist. ult.) mentio fit SCti, quo, ut centesimae perpetuo fenore ducerentur, edi-
ctum est. Postremo Julius Caesar, ex bellis civilibus cum exercitu victore Romam redux, legem Lici-
niam quodammodo imitatus est, cum decerneret, ut debitores aes alienum solverent, deducto eo de
sorte, quod ab initio belli civilis usurarum nomine creditoribus numeratum vel perscriptum
esset. Hac ratione Caesar, refert Suetonius in Julio 42., debitores quarta (sexta?) eius parte levabat, unde appa-
ret illius temporibus centesimas, ut legitimum fenus erat, ita etiam usitatissimum fuisse: nam
bellum civile per biennium duraverat.

Centesimae manebant maximus usurarum modus (Pauli R. S. II. 14. c. 2. C. Th. II. 33. ed Hug. I. 120. 330.); fe-
neratoribus non amplius dimidia centesima usurarum loco stipulari licebat. Fenus nauticum nondum
lege coërcitum. Nimis grandes usurae exactae semper sortem minuebant, in sortem computandae erant
Paul. R. S. II. 14. § 2. c. 4. C. Th. l. l. c. 26. C. IV. 32.

‡ z.i. 2. proc. na rok cały, 3. proc. na rok cały. etc.

‡ W przeciągu 10 miesięcy korzystała się z ratoba żony, po śmierci męża; w przeciągu 10 miesięcy korzystała się wypłata posagu; w przeciągu 10 miesięcy korzystał się kredyt wdowy; w przeciągu 10 miesięcy wypłacano prosenta. Płacono więc dawniey $\frac{1}{12}$ od kapitału czyli 8$\frac{1}{3}$, później płacono 12 od 100, czyli 12$\frac{1}{2}$ bo tak mówi Suetonius

1 Godofred p. 268 movi At postea (ex Justyn.) uno semisse aucta fuit centesima, centesimae tamen nomine durante, sic, ut ea in duodecim menses, duodecim solidos et semissem praestaret. — Justinianus centesimas usuras prorsus sustulit; in fenore tantum nautico ut legitimum modum permisit N. CVI. Ceterum illustribus personis non amplius quam trientem, traperitis et argentariis bessem, reliquis omnibus semissem stipulari licebat c. 26. C. IV. 32. Notandum vero est, quod primus ni fallor, observavit Salmasius, Justiniani temporibus centesimam aliquantulum maiorem esse, quam prius. Est enim octava pars sortis annua, ergo duodecim et dimidium in centena (τόκος ὄγδοος). Posterioribus temporibus centesima erat sexta sortis pars (τόκος ἕκτος). Usurae prorsus vetabantur a Basilio, cujus constitutionem Leo Philosophus (Imp. Leonis const. 83.) propter incomoda pauperum abrogare coactus fuit, quo facto trientem ut legitimum et solemnem usurarum modum statuit.

7 sed iam ante prohibitum; irrepsit tamen iterum, iterumque a Justiniano severe vetitum (c. 27. C. IV. 32.). Porro si iam prius usurae non solutae, simulac alterum tantum attigissent, currere desierant, Justinianus etiam usurarum suo tempore solutarum summam alterum tantum egredi vetuit c. 20. C. IV. 32. Qui anatocismum exigebant infamiae macula aspergebantur c. 21. C. II. 12. Anatocismum explicuit Cicero l. l. ad quem locum Ernest. s. v. anatocismus falso observavit, intelligi eum, usuras earum usurarum quae singulis annis solutae sint; nemo enim pro usuris solutis, usuras solvit. Post annum elapsum scilicet usurae quae supersunt capitis summae adiciuntur, ita ut in futurum annum majus caput, pro quo debitor usuras solvere cogatur, datum ei supputetur, vel, ut Cicero l. c. ait, renovatio singulorum annorum fit.

14

olim lex de usuris supra exposita ad omnes cives referretur, ille nonnullis majores usuras, nonnullis minores exercere concessit. Maximae autem usurae ejus tempore erant, usurae semisses; illustribus usuras ~~quadrantes~~, mercatoribus usuras besses, percipere concessit. De omnibus his cf. Jacobus Gothofredus ad Codicem Theodos Tom. I. p. 254—264. Noodt de foenore et Usuris II. 2.

His ita expositis observare licebit, posse etiam *usuras ab usuris* peti, cujus rei, doctrinam de mora exponentes, mentionem fecimus. De talibus usuris tamen hic non egimus, sed de illis, quae sub nomine *Anatocismi* veniunt. Haec autem fiunt si ab usuris capitis totius summae non solutis, novae usurae petuntur, ita, ut adjectis his usuris ad caput, majus illud evadat. Id tempore Ciceronis licitum fuit, (cf. ejus Epist. ad Attic. V. 21.) ~~postea tamen vetitum, nec minus cautum, ut si debitor tot usurarum solvisset, quae caput totius summae adaequarint, debitor non cogeretur usuras solvere, si solvere non posset.~~ Quod Justinianus mutavit, cum statuisset, ne etiamsi tunc temporis solvere posset usuras, eas solvere cogeretur. (c. 10. 27. §. 1. C. De Usuris, Novella 121. 138.).

Jure Canonico, ut supra diximus, vetitum fuit foenerari usurasque exercere. Non prohi-

bitum tamen est usuras petere ex re judicata (c. 9. X. De Arbitris); quapropter in Gallia usque ad Codicem Napoleoneum promulgatum, solebant homines cum pecuniam aliis mutuam darent, debitores in jus vocare, eos de suo debito accusaturi, ut usurae illis currerent.

de illis qui ineant obligationem: reliqua de obligationes solvantur. Inst. IV. 7. 10. III. 29. Gaius III. 163–167.

CAPUT ~~XIII.~~ 2,

de praecipuis obligationum causis, et quo modo ~~Obligatio a quibus recte contrahatur?~~

§. 1. qui rem adquirant, quomodo ab illis qui contrahant, differant? §. 329.

Quod de subjectis dominium rei adquirentibus diximus, id nullo modo obligationibus adaptari potest. Cum enim commercium nisi civibus et Latinis esset, peregrini vero, solum modo naturali adquirerent, et in dominio rem habere non possent, (nam actu legitimo adquirere, atque usucapere, vetitum iis erat,) aliter ~~id~~ in obligationibus accidit, ex quibus, licet naturaliter eas contraxisse peregrini putarentur, debitum ~~tamen~~ apud praetorem qui inter cives et peregrinos jus dicebat, persequi poterant. Differt praeterea obligatio subjective spectata a dominio spectato subjective, nam cum duo domini ejusdem rei putari possint, (quae verba nostra ut stricte interpreteris volo), licet eandem rem in solidum eodem momento possidere non valeant, id in obligationibus locum non habet, cum eandem obligationem duo in

Duplex iurium, quibus patrimonia nostra constant, genus est; quorum quaedam dominii, quaedam obligationis nomine appellamus. Dominii rem esse dicimus, cum quis id ius in aliqua re arroget, ut ad se solum, omnibus aliis ab ea prohibitis et exclusis, eam pertinere dicat, interpellantemque quemquam propulsare possit. Dominus itaque arcet a se turbationes extrinsecus venientes. Contra obligationibus dominio prorsus contrarium ius continetur, ut quaedam persona mihi aliquid praestet vel faciat. Omnis igitur vis obligationum in actionibus hominum posita est, ita ut certae quaedam personae, iuris aliquo vinculo sibi adstringantur (Huschke p 9).

7 Którzy posiadaią rzecz pro partibus divisis, ieżeli ma bydź rzecz sprzedana, musi się to stać za wspólną zgodą; ponieważ same części przez nich posiadane za nadto są z sobą ściśle połączone. Przeciwnie w obligacyi.

ƒ nowszego Pr (si per possessionem dominium queritur); obligacyi bynaymniey. Taka więc obligacya: mihi et Titio spondesne dare mille z. Tylko o 500 obowiązuie. Lub: mihi, aut Titio, spondesne dare mille z. nie dawała prawa Tycyuszowi, lecz mnie. — Nadto: nikt mnie przymusić nie może, ażebym dla ciebie nabył/

ƒ zaprzyca kto sumę, na którą się kilka złożyło creditores, chociaż to iest suma iedna, ściśle iednakże mówiąc tyle iest sum ile kredytorów; kiedy z nich może odebrać części swoię. — Mogę nabydź rzeczy i przez osobę obcą, podług prawa ƒ

I tosz iednakże obligacye lubo z wielu złożone części, nie mogące iednakże bydź rozłożone przez wielu, lecz dosyć kiedy przez iednego; to tak w debit. iak credit.

ƒ duos pluresve reos, qui idem sibi praestari in solidum stipulati sunt appellant correos stipulandi, qui aliquid in solidum promiserant, correos promittendi.

solidum possideant tam debitores quam creditores (fr. 11. §. 1. 2. De duob. reis.).

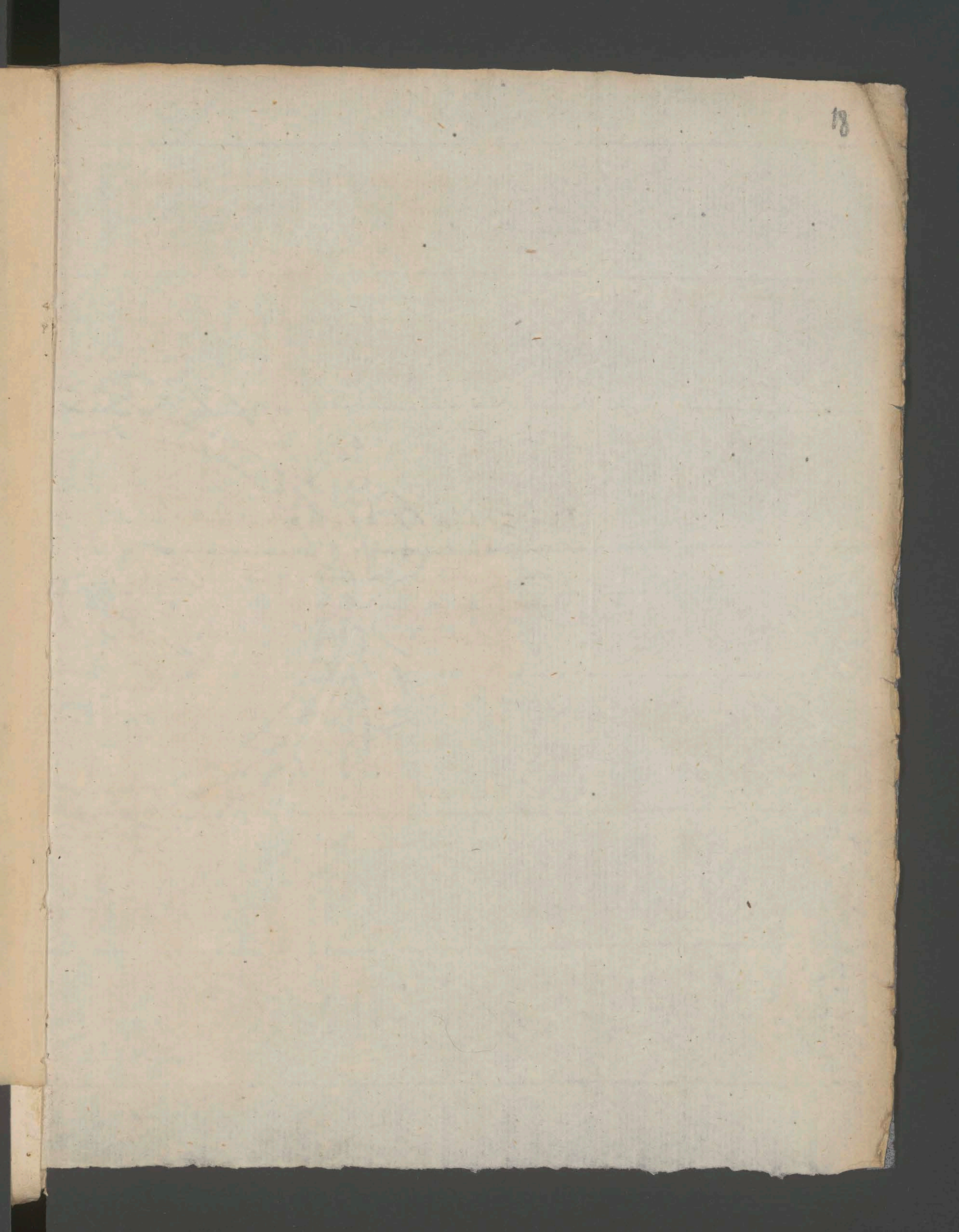
Est tamen exceptio, quam recentiores barbara voce *obligationem correalem* vocant. JCti Romani ~~debitores et creditores ejusce generis appellant: *duos reos promittendi*, vel *duos reos stipulandi*, quia per stipulationem, de qua infra loquuturi erimus, tale debitum persaepe contrahebatur.~~ Obligatio ejus generis non semper pactione contrahitur, immo nonnunquam ipso jure contracta putatur, v. c. ob delictum commissum, et quidem erga duos vel quatuor creditores, quo casu si uni eorum solutum est, reliqui omnes a repetitione debiti removentur (~~fr. 31. §. 1. D. de Novat~~. fr. 16. D. de duob. reis ~~§. 1. Inst. de stipul. servor~~. fr. 13. §. 12. D. de Acceptil.).

Quaeritur, an haec divisio obligationum successioni in omne jus defuncti, id est, seccessioni per universitatem, adaptari possit? Quoniam succeditur in omne jus defuncti, ex ipsa natura rei patet heredem tam in obligationes activas quam passivas succedere, ideoque repetere id posse quod testatori debebatur, vel exsolvere id eum teneri, de quo ille tenebatur. Si itaque plures heredes erunt, concurrunt in debitum pro parte hereditatis, idque

vel exsolvere, vel repetere possunt. Obligationes ejuscemodi jam ipso jure inter heredes divisae sunt (fr. 25. §. 13. D. famil. herciscundae. c. 6. C. ejusd. tit. c. ult. C. de hereditariis actionib. c. 26. C. de Pactis.).

Hanc theoriam si velimus adaptare, successioni in rem singularem, difficultas quaedam apparebit. Alius enim generis est successio singularis in dominio rerum, qualis quaevis abalienatio rei est, sive illa actu legitimo sive illegitimo facta erit; alia vero in jure obligationum. Quaeritur itaque quid agendum hic sit? Duo sunt modi, qui secundum jus Romanum ad finem illo casu nos perducere queunt.

1. *Novatio*, quae est prioris debiti in aliam obligationem, vel civilem vel naturalem transfusio atque translatio: hoc est, quum ex praecedente causa ita nova constituitur, ut prior perimatur. Novatio enim a *novo* nomen accipit et nova obligatione, teste Ulpiano fr. 1. D. de Novat. Si itaque v. c. a Titio absente debitum mihi exsolvi volo, et Sempronius, qui praesens est, debitum illi simile constituere vult, per mutationenem obligationis id assequi potero, si Sempronium creditorem Titii constituero. Hoc casu necessarium non est, ut in mutationem debiti ejus generis Titius consentiat,

‡ Gaius II. 38. "obligationes quoquo modo contractae nihil eorum recipiunt". Nihil eorum scil. neque mancipationem, neque in jure cessionem, neque traditionem, de his enim in antecedenti libro actum est (apud Gaium).

⁊ To się ma również i na ten przypadek, kiedy sprzedawca sukcessya wstanie. Że passiva też obowiązani, activa podług prawa nowszego bez cessyi, kupuiący ściąga. Może nawet sprzedaiący, ale w tenczas ściągnione kapitały, wydaicz kupuiącemu, który im również wynagrodzić musi za wypłacone passiva.

‡ 1, legatariusz nie płaci debitów, nawet nie wykupuie rzeczy legowaney
2, iakże można succedować komu quoad debitum; czy także tak in jure cer. przez sprzedarz?

‡ wszak co innego iest ~~sprzedarz~~ ustąpienie rzeczy, wszak co innego ~~sprzedarz~~ ustąpienie obligacyi. Sprzedarz rzeczy nie zależy iako tylko od woli moiey; ustąpienie obligacyi na korzyść trzeciego zależy od woli mego kredytora po większey części. – Nie może więc to ustąpienie nastąpić iako 1, przez novatio 2, in jure cessio Wyraźnie to potwierdza ‡

‡ Tak ieśli była praecedens causa obligat. natural. mogę i wbrew inney obligacyi n. p. civilney, pociągnąć pod tęż summę moię obligacyą naturalną; ustaie ona odtąd a powstaie civilis oblig.

[r] Novatio może być, albo 1, necessaria, jeżeli po wytoczeniu sprawy i nastąpioney litis contestatio przyszła przez strony do przywrócenia sobie wrażonney kary, gdy sąd którego chybi. Tym sposobem zamyka się po przegraniu cała sprawa od stipulatio, ani o tem wzmiankują strony że dawniey o inną rzecz proceß miały; teraz tylko o uskutecznienie stipulacyi domagają się; 2, voluntaria, jak się powiedziało. — — Sine novatione non potest tuo nomine agere, sed debes ex persona mea, quasi cognitor aut procurator meus experiri. Gaius II. 39.

‡ Ex quo pro aliis in iudicio agendi mos irrepserat, ei, ad quem nomen transferre cupiebant, actione mandata, id quod ex lite consecutus esset, sibi habere iubebant; qui, quoniam alieno nomine sui comodi causa rem agebat, in rem suam procurator dictus est. Hoc modo pignoris nomen constituebatur, quod juris personalis cessio est, in securitatem debiti creditori ita facta, ut post moram factam nomine persequendo (potissimum exactione) satisfactionem sibi quaerere liceat. Ceduntur autem actiones multis modis, veluti vendito, legato, vel donato nomine. In his etiam nominis oppignoratio ponenda. Huschke p 33.

cum nihil a me agatur quam cessio debiti in gratiam Sempronii. Quodsi Titius Sempronium creditorem suum pati noluerit, facile id assequi poterit, dummodo id quod debet, illi solvat.

2. *Cessio*, (cf. Mühlenbruch die Lehre von der Cession, Greifsvalde 1817) quam maxime differt a cessione in jure; per cessionem enim illam, rem nostram abalienamus, per cessionem vero hanc nihil facimus, nisi, ut is, cui obligatio a nobis cessa est, nostro nomine actionem instituat ad aes alienum nobis exsolvendum; quapropter etiam ignoranti vel invito debitore actiones ceduntur (c. 3. C. De heredit. vel act. vend.). Is cui actio ceditur, *non* agit *suo* nomine, sed *nomine nostro*, et vocatur *cognitor* vel *procurator*, quia debitum exigendo procurat negotia nostra (Gaii Comment. II. 39.). Si itaque eo agente debitor solvit, omnia mutantur, nam pecunias exactas a debitore retinebit proprias. Unde apparet, procuratorem talem cum nostro nomine ageret, non in rem alienam, sed in rem suam constitutum fuisse, cum omne lucrum quod ex debito exegerit ei cesserim. Hoc ideo excogitatum est, ne, ut supra diximus, talis creditor intrudatur debitori, quem ille pati nolit. Duplex genus cessionis est, *cessio activa* et *passiva*, ut cum recentioribus loquamur. Cessionem activam

absolvimus; cessio passiva tunc intercedit, cum debitor peregre profecturus debitam a se pecuniam apud alium quemvis deposuit, eo consilio, ut ille solvat, si interpellatus a creditore fuerit. In utroque genere cessionis triplicis generis personae agunt: Cedens, Cessionarius, Debitor cessus.

Eadem theoria quam in aquirendo rerum dominio exposuimus adquisitioni obligationum (cf. Instit. III. 17. — 29.) potest adaptari. Adquirimus itaque obligationes per servos vel per filios nostros. Quod vero procuratorem adtinet, scimus ex Gaii Commentariis (IV. 82.) non licuisse olim quamdiu legis actiones in usu erant alterius nomine agere, nisi pro populo et libertatis causa. Per servos et filios familias repraesentamur in judicio quo ad obligationes sic dictas activas, nunquam vero quo ad obligationes dictas passivas. Quapropter adquisiisse tunc per servum vel filium dicimur, si ex adquisitione illa lucrum nobis cedit; nam si aliter illi se obligaverant, non tenemur (Hugo R. RGesch. §. 128.). Cum obligationes dividi coeperunt in civiles et naturales, licuit per liberum hominem, id est per procuratorem, eas adquirere (fr. 13. §. 25. de Act. empt. vend.). Omnia haec admodum obscure exposita sunt in Pandectis, quia cum vixerunt JCti, quorum opera excerpsere compilatores Digestorum,

† Nie wolno było późniey cedować długu osobom możnieyszym przeciw osobom niższego stanu. Jeżeli cedowałem moię obligacyę, tylko, żeby była ważna cessio, o ile za nię zostałem zaspokoiony; zbywaiące z niey reszty wracał mi cessionarius, podług lex Anastasiana c. 22. 23. C. Mandati

† Jeżeli wyjeżdżam: nic nie zostawiam dla [illegible] innym niewolnikom. – Ależ hoc quidem certum est, tunc demum locum esse actioni de in rem verso, cum servus eo animo fuit ut domini negotium gereret fr. 7. §. 4. fr. 10. §. 5. D. de in rem verso.

‡ Jeżeli dam niewolnikowi memu summę na handel na iego imię, kiedy zbankrutuie nie iestem obowiązany płacić, tylko te summę daną zabieraią credit. Prócz tego mam pierwsze prawo do tey summy n. p. za inne należytości. Pretorowie ustanowili, ażeby ~~[illegible]~~ w ten czas ~~[illegible]~~ actio tributoria mieli i inni creditores, żeby się wszyscy [illegible].

‡ cf. Commentatio ad L. 32. pr. §. 1. D. de peculio, auctore Frid. Ludov. Keller Gotting. 1822.

differentia illa, de adqusitione per homines liberos et subditos nobis, non observabatur.

Aliter sese res habet, si homines in potestate nostra obligationem contraxerant nobis jubentibus, tunc enim, licet damnum inde senserimus, obligationem exsolvere tenemur (cf. Inst. IV. 7.). Dantur itaque tunc in nos actiones hae:

1. *Actio quod jussu*, si servum meum debitum contrahere jussero (fr. 1. §. 1. — 6. D. Quod jussu).

2. *Actio de in rem verso* et *actio tributoria* (Gaii Comment. IV. 72. sqq. fr. 1. §. 2. D. de Tribut. act.) si obligatio licet me insciente a servo contracta sit, ex contracta ea lucrum mihi cedit. (fr. 38. §. 20 — 23 D. de V. O.)

3. *Actio de peculio.* Solebant nonnunquam Romae patres familias suis filiis vel servis, praesertim si eos sollerti ingenio viderant, pecunias dare ad mercaturam exercendam, nonnunquam vero iis praedia sua concedere, quae colerent. Cum autem negotia ejusce generis nullo modo recte administrari possint, nisi concedatur illi qui ea gerat quidquid utilitas rei poposcerit facere, itaque pater familias, vel dominus, eo ipso quod servo peculium concessit, videbatur omnia ea se rectihabiturum consensisse, quae ille fecerit. Creditor agere potuit contra patrem vel dominum, actione de peculio, et quidem quatenus peculium

Hoc appellabatur peculium.

a/

patiebatur (fr. 7. §. 1. D. de peculio fr. 9. D. Commun. divid.). Si vero pater fam. lucrum inde perceperat, agebat creditor primum de peculio, postea actione de in rem verso (fr. 1. §. 2. D de In rem verso).

4. *Actio Institoria.* Institorem appellabant Romani quemlibet alicui negotio praepositum (fr. 5. D. de instit. act.). Is qui hominem negotio exercendo praeponit, eo ipso consentit, se omnia debita ab eo contracta exsolvere velle, et de iis se adigi passurum (Gaii Comment. IV. 71. sqq.).

5. *Actio exercitoria.* Appellabatur a Romanis exercitor is, qui navi vel cauponae vel stabulae praepositus erat (fr. 5. §. 6. D. de Oblig. et Actionib.). Dominus navis itaque hoc ipsum, quod supra exposuimus de obligatione ab exercitore contracta, tenetur solvere. Si actionem utram recte consideramus nulla differentia inter illas apparebit, nisi dicamus: primam generaliter in omnia negotia extendi, secundam vero, ad res navales referri. Cur itaque duplex haec actio instituta fuerit, nullam aliam causam invenire possum, nisi hac, priusquam illa recepta fuit, usos fuisse Romanos, et cum illam ad omnia negotia exercenda extendissent, noluisse eam, cui adsuefacti erant, omittere.

⊥ in rem verso intima natura ferat, ut ne quis ex contractu subiecto suo iuri persona sive suo facto amplius quam ad se pertineat peculium, vel in rem suam versum sit, possit periclitari, facile evenire palam est, ut peculio apud plures constituto, quamvis omnes sint de peculio obligati, neque uno solvente, nisi solidum, quod sibi debetur, creditor acceperit, ceteri liberentur, tamen si ad judicium perventum est, vel in locupletissime peculiato servo suum consequi non possit (Keller l. l. p. 63. 64.).

7 Datem n.p. niewolnikowi 100 iako peculium; zaciągnął dług na 200, wtenczas tracił creditor 100, wyiąwszy ieżeli się okaże że tenże 100 wiele zarobił niewolnik na korzyść moią. — Ceterum in hac actione omnia ad instar liberi procuratoris terminari cum disertis verbis fr. 3. §. 2. D. de pecul. tum maxime comparatione hujus tituli cum Tit. de negotiis gestis, inprimis etiam in utili utraq actione confirmari videtur (Keller l. l. p. 30.) — Cum actionis et de peculio et de 7

7 Przełożony nad fabryką

7 W tym względzie zasługuie na uwagę Lex Rhodia de jactu. Prawa te bardzo chwali Szabo XIV. p 652. i Cicero pro lege Manil. Tyberyusz wysłał do Rhodus Rzymian dla spisania tych praw (Pastoret Histor. de Legislation), tak że gdy dotąd tylko miały powagę zwyczaiu, odtąd powagę piśmiennego prawa. W Pandektach (XIV. 2) znaydziemy cały tytuł o tem prawie, które Justynian z nieznanego nieco wyrzucił z Kodexu. Rozbiera ten tytuł pytanie: ieżeli okręt pomocie błędu? Nie naymniey. okręt (exercitor) lub właściciele ładunku. — W Bazylikach znaydziemy tekst iakkolwiek przerobiony tych praw LIII. 8. Bynkershoek (liber singul ad l. 9. Rhod. de jactu Hagae 1703.) utrzymuie że te prawa są podniesione przez Kompilatorów

7 Szczególniey pan odpowiadać z tego przepisu Pretora: nautae, caupones, stabularii

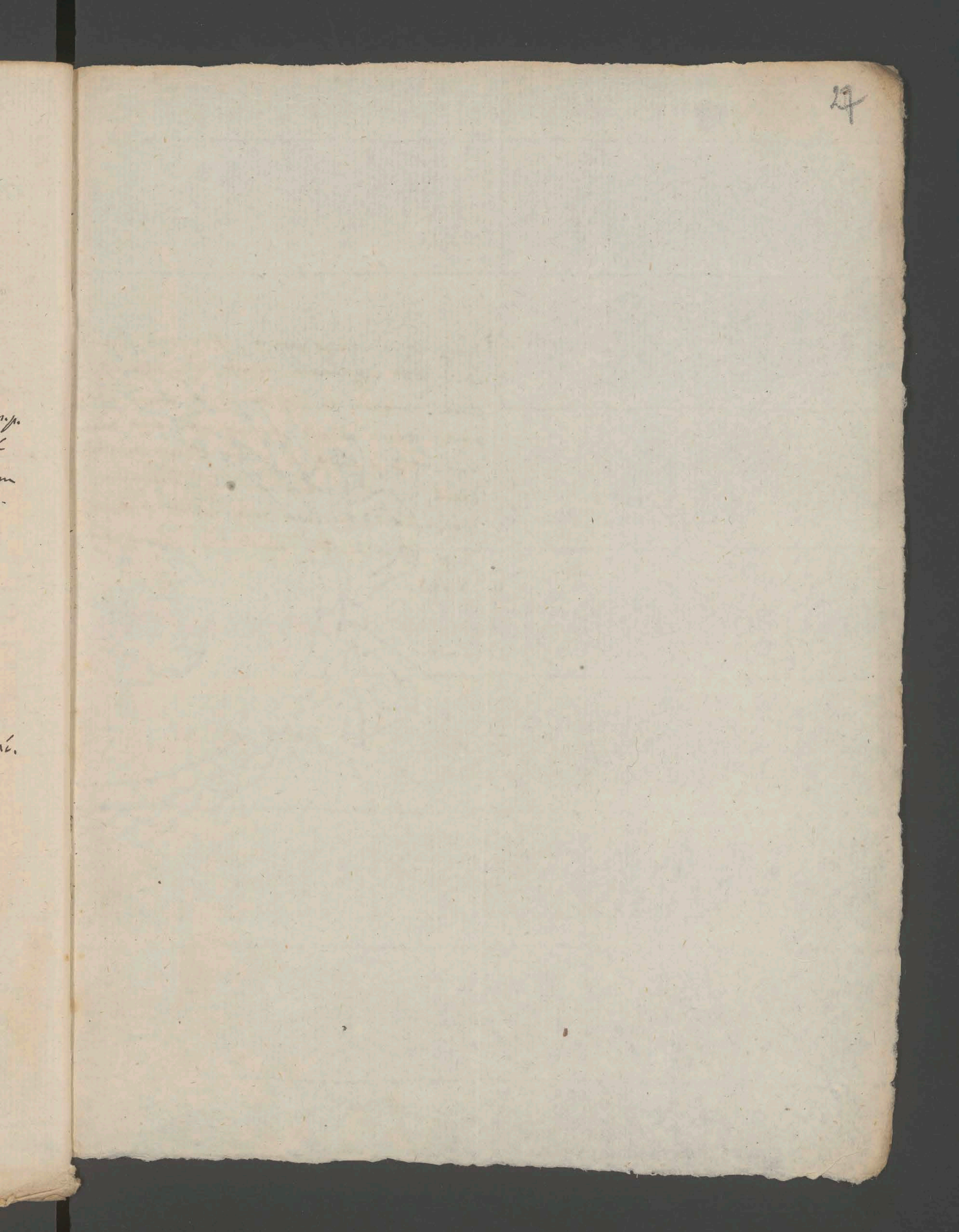
Bazylików, ponieważ znayduią się tam wyrazy barbarzynsk. nie dyalektu Joński. Lecz to tylko dowodzi że tekst odmieniony nie zmyśli (Themis I. 401. 194).

7 w przeszłości handlu tylko się trudnili żeglugą, obecnie

⸗ Zawrzeć więc obligacyi dla trzeciego nie można, iako tylko sposobem ubocznym, n.p. per procurator. który na swoie imie zawiera a potem nam odstępuie. Sprzedać obligacyi, ustąpić nie można, tylko także per procur. robiąc tego procuratorem któremu chce ustąpić. — Albo per novatio.

⸗ w niebytności pana, żywią iego niewolników

⸗ De ejectis et effusis, chociaż mnie nie oblał, mógłby był oblać. Cóż iest contr.? co delict.?

‡ Namque non una est ac propria quaedam actio, praestationis genere atque origine definita, sed adiectio tantum aliarum actionum et singularis earum forma, quae propter certam debitoris personalem condicionem inducitur, ideoque si actione de peculio aliquem conveniri dixeris, prorsus incertum quid atque indefinitum pronunciaveris, nisi etiam certa quaedam actio, quae de peculio instituatur, designata erit (Keller de peculio p. 49).

In actione institoria et exercitoria licuit creditori vel me qui institorem aut exercitorem institueram adigere, vel ipsum institorem. JCti Romani dicunt tunc temporis *adiici novam actionem* (fr. 5. §. 1. fr. 1. §. 17. 24. D. de Exercit. act.) recentiores vero esse *actionem adjectitiae qualitatis.* In actionibus tam his duabus, quam illis quatuor repraesentamur per alios, quod ni acciderit nulla obligatio erit. Obligatio enim tertio non contrahitur, cum necesse sit ut initium sumat ex persona ejus qui contraxit obligationem (fr. 11. D. de Obl. et Act.).

CAPUT XIV.

Ex quibus causis obligationes nascantur?

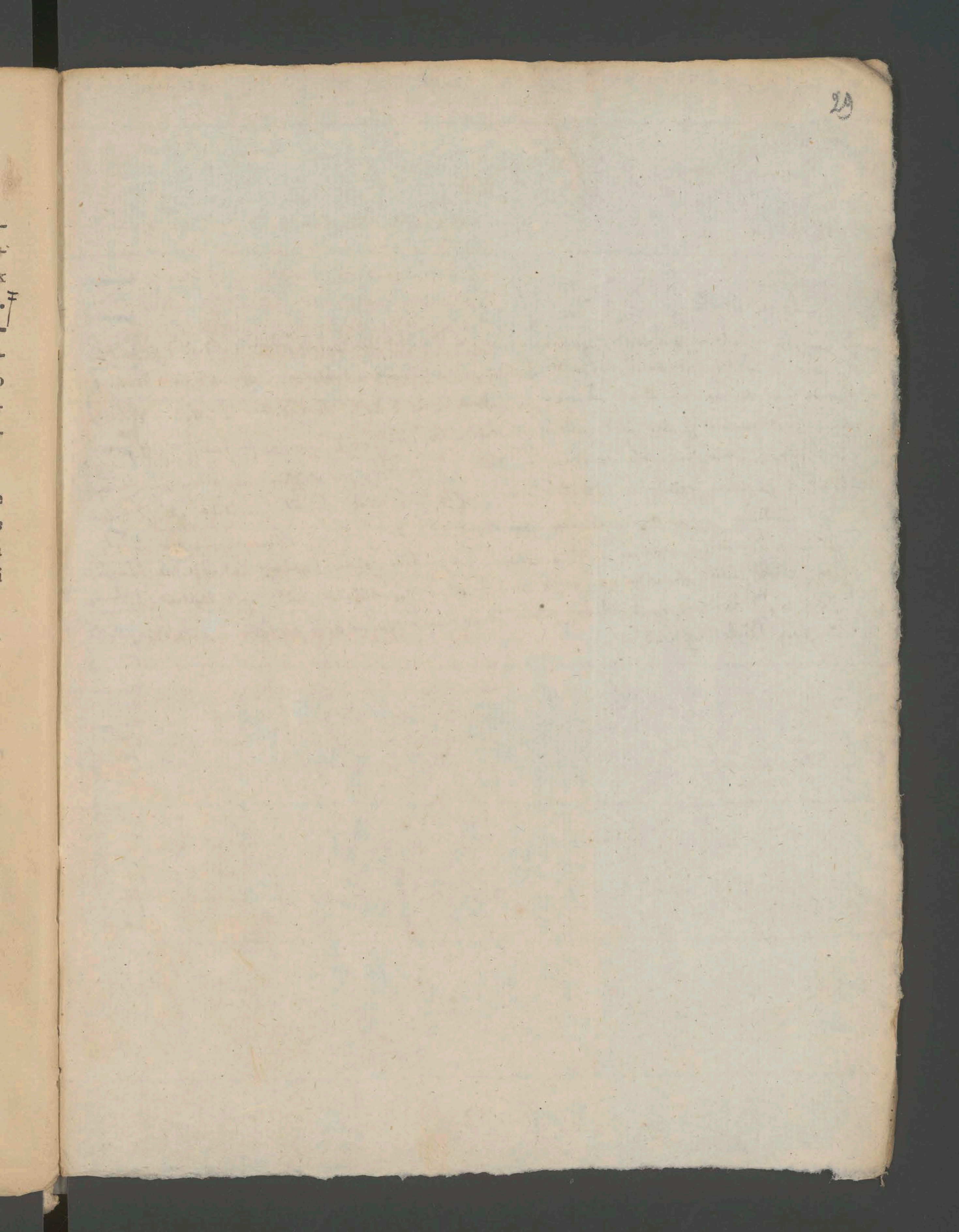
Ex variis modis obligationes nasci possunt; nascitur enim obligatio, ex voluntate personarum utrinque intercedente ad obligationem contrahendam. Oritur itaque obligatio ex contractu, vel quasi ex contractu, ex delicto val quasi ex delicto (§. 2. Inst. de Obl. fr. 1. pr. D. de Act. Hugo R. RGesch. §. 127. §. 231. §. 237. §. 363.). Est autem *contractus* conventio de obligatione contrahenda, quam persequi jam olim unusquisque potuit actionibus civilibus. Delictum vero est factum illicitum sponte admissum, in quod jam veteres leges actionem concesserunt.

Quoties de obligationibus ex consensu loquimur, non solum ~~eas~~ obligationes ~~quae~~ ex contractu ortas ~~sunt~~ subintelligimus, sed omnes ex quacunque conventione originem sumentes. Id quoque de obligationibus ex delicto ortis subintelligendum erit, cum delicta omnes obligationes illas comprehendant, quae non solum ex delicto secundun jus antiquum determinatum et cöercitum oriuntur, sed quae ex omnibus illicitis factis deriventur.

Obligationes quae neque ex contractu, neque ex delicto oriuntur, *ex variis causarum figuris* ortae esse putantur; quas in unum reducere non possumus, cum varii generis variaeque speciei sint.

JCti recentiores cum afirment esse obligationes ex contractu et quasi ex contractu, et delicto et quasi ex delicto, putant differre eas ab illis obligationibus, quas ex variis causarum figuris ortas diximus, novaque vocabula quibus illa designent excogitaverunt; dicunt enim deprehendi obligationes appellatas *quasi contractus*, *quasi delictum*. Sed hoc minus recte dictum est, nam si has obligationes ex variis causarum figuris ortas recte consideraverint, viderint, similes eas esse tam obligationibus ex contractu, quam ex delicto ortis. Nihil itaque opus est, ut illas, ~~utpote~~ diversum genus

quasi essent

esse invenimus, ut omnem fere obligationum causam denotet: (fr. 20. D. de judiciis c. 27. C. de fide instr.)
Sin vero accuratius notionem exhibeant Romani, tunc demum contractum esse negotium dicebant,
quando ab utraque parte aliquid est praestandum, aut si definiente Labeone (fr. 17. D. de V. S.) ultro
citroque obligantur partes. Quod quidem duplici modo fieri potest, <u>nomine</u> (Cujacius Obs. II. 15.) si ex
antiquissimis temporibus sola conventione inter partes de aliquo vicissim praestando obligatio nasce-
batur et singularis exinde concedebatur actio. <u>causa</u> si eo fine aliquid praestitum est, ut alter
aliud quoddam praestaret; neque vero jam tunc, quando quis rem alienam ab altero habet,
sed tunc demum, quando ad aliud quoddam praestandum exinde tenetur. Ubi vero sola liberali-
tas unius partis est conspicua, neque contractus neque obligatio civilis inde nascitur; hinc do-
natio apud Romanos contractibus haud adnumeratur (fr. 17. D. de praescr. verb. c. 17. C. de fide
instr.) Bückell. § 6. 7.

A za tém obligatio ex consensu nie tylko iest w ten czas kiedy zachodzi contract, czyli umowa podług dawney formy contractus, lecz i w ten czas kiedy umowa iaka kolwiek zachodzi pactum. Z takich paktów skargi można przed pretorem ieśli słuszności wymaga. (Contractum in sensu quidem improprio interdum tam late adhibitum)

Toż samo rozumieymy przez delictum. Dawniey tylko to było delictum, na co wyznaczona została kara w XII. Tabl. Od czasów pretorów toż samo tu obserwowano co w contractus i pacta.

Zgoła można powiedzieć: że ile razy nie zachodzi umowa w prost, albo przestępstwo popełnione w prost, że zaszła umowa, albo że zaszło przestępstw. indirecte n.p. de effusis, de pauperie animalis. Te wszystkie nazywaią się ex variis causar. figuris.

Quoties locus regulae est: nemini dolus debet prodesse: toties obligatio quasi ex contractu nascitur.

₮ Glück Tom. I. p. 22. §97. Patrzyway utrzymuie teoryą: wspomnieć tu wypada że lubo Gaius i Justyniana przyiumuią podział ~~obligacyi~~ na contract. ex delict. quasi ex contr. q. ex del. (osobnie dwie nazywa inaczey Gaius ex variis causar. figur.) podział ten żaden iest nie potrzebny. dotąd iest podzielić ie na oblig. stricti juris, b. fidei. (Gans. R. R. Obl. p 101.)

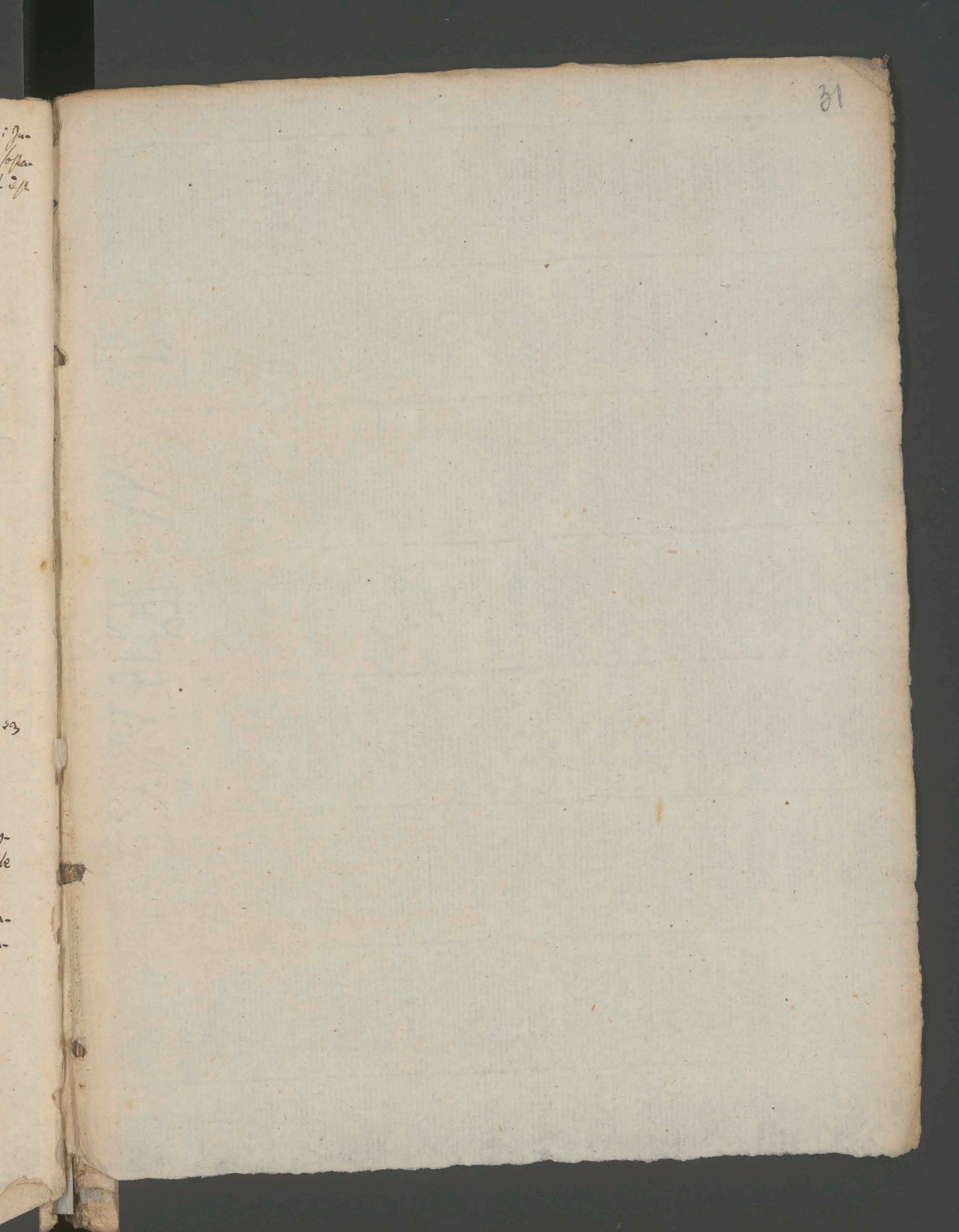
₮ Jest wola ~~...~~ dwóch lub wielu osób oznaczona, którą daią poznać że chcą zawrzeć umowę. A iednakże powinien być tylko ieden cred. ieden debit.? I tak też iest bo tylko cred. z iedney a tylko debit. z drugiey za iedną osobę uważaią się.

₮ Lecz iakże tu oznaczyć wolę? O tém niżey.

I Są rozmayte umowy, z których iedne są kontraktami, inne nie. — Co więc contractus lub pactum, lecz nie są obligat.

₮ Że należą do prawa Narodów

₮ Tu trzeba dobrze rozróżnić te wyrazy contractus, pactum, obligatio. Wyrazowi bowiem umowa odpowiada, lecz nie zawsze, wyraz obligatio. Jeżeli taka umowa tako iest uważana w prawie, że przechodzi granice sędziego, chociażby ią podciągnąć w obręb swych działań, nie iest contractus, pactum, obligatio, iako tylko co do słowa n. p. małżeństwo tak uważane iako go prawo Kanoniczne uważa. Pam. Warsz. z List. i Grud. 1820.

genus obligationem novis vocabulis obvolvant, cum similes sint, derivatis ex variis causarum figuris.

Consideremus nunc obligationes ex contractu ortas?

Praeter supra propositam definitionem contractus, non inepte dixeris: contractum esse consensum voluntatis declaratum plurimorum, quo consensu, obligationem inter se ut intercedat, indicant.

Unde patet ad ineundum contractum unam personam non sufficere, sed duabus vel pluribus opus esse, quae voluntate sua declarata, inter se de specie obligationis convenerint. Quae declarata voluntas cum ab omnibus requiratur qui obligationem ineant, patet, nisi mutuo consensu inter illas personas intercedente, obligationem fieri non posse. Si aliqua qualitatum hic a nobis enucleatarum deerit, nulla erit obligatio.

Si quaerimus circa quaenam objecta obligationes versari debeant, totidem obligationes inveniemus, quot objecta rerum. Sunt enim *pactiones* vel *publicae* (fr. 5. D. de Pactis), de quibus non agimus; vel *privatae*, et quidem 1, quae ad jus familiarum referuntur, v. c. de matrimonio contrahendo. 2, ad jus rerum, v. c. obligatio de re tradenda, de servitute constituenda, de pignore contrahendo. 3, pactiones de obligationibus contrahendis, de quibus hic praecipue agimus.

Cf. Portalis (in Conference du Code Civil Tom II. p. 123), qui dixit: -- le contrat de mariage comme tous les autres contrats, ne pouvait etre rompu sans cause. Maleville (ibid. p. 126) Les Romains --- mettaient le contrat de mariage sur la meme ligne que les autres contrats. O boni homines, cujus generis contractum putasse Romanus matrimonium formalis? Certo contractum consensu initum. Sed nunc e vobis quaero utrum Locationem Conductionem, vel Emphyteusin, vel, quod magis forsan vobis placet, contractum quendam incertum, v. c. Do ut des!

Errant recentiores qui obligationem id solum appellari posse dicunt, ad quod praestandum, faciendum, vel dandum, actione cogimur. Quod quam ineptissime dictum est. Quid enim, estne secundum vestram opinionem, homines sapientes, matrimonium similem obligationem Locationi Conductioni? Affirmatis hoc praeclari compilatores Codicis Napoleonei, quibuscum ego non consentio, cum ad mentem Juris Canonici affirmem: matrimonii contracti praecipuam partem esse non carnalem copulam, sed mutuum amorem inter conjuges intercedentem, ad officium utrinque sibi praestandum; ad quod nulla actione me adigi posse, cuique vestrum persuasum puto, nisi sana ratione destituti estis. 24)

Ut autem ad obligationes ex contractu ortas revertamur, observandum erit, esse conventiones, ut cum recentioribus loquamur: 1, *unilaterales*, si aliquis mihi praestare rem tenetur, qualis obligatio in mutuo dando occurrit. 2, *bilaterales*, si tam debitor creditori, quam creditor debitori praestare cogitur, v. c. in emptione venditione. 3, *onerosas*, si tam creditori quam debitori lu-

24) cf. S. Augustinus in c. 3. C. XXVII. quaest. 2. Consensus -- cohabitandi et individuam vitae consuetudinem retinendi interveniens, eos conjuges fecit. Individua vero vitae consuetudo est, *talem se in omnibus exhibere viro, qualis ipsa sibi est, et e converso.*

ƒ iednoſtronna, dwoich ſtronna

F kontrakt contractus. Vner obligatio stricti juris
I umowa pactum

rozumiemy obligacyą taką, gdzie tylko iedna strona iest prawomocna do poszukiwania swego, na tym fundamencie że mi kto iest zobowiązany z lex, z czynności formalnie zawartey, albo z czynu do tychże podobnych, n. p. że ma rzecz moią bez żadnego tytułu do mienia. Z takiey więc czynności powstaie actio nie zaś exceptio: i takie skargi idą na dare a to czegoś certum, tak iż ten który czegoś żąda z takiey obligacyi albo wszystko co żąda otrzymuie albo nic. Temu są przeciwne bonae fidei judicia, czyli iak ie Cicero nazywa arbitria, w których ponieważ takiey zasady nie ma co do należytości iak w powyższych, nie idzie obligatio względem dare certum, lecz idzie o incertum, które sędzia wyśledziwszy skarżącey strony, o tyle zaspakaia, o ile sam interes wskaże iż iest pokrzywdzonym (id quod interest). Cicero pro Rosc. Comoed. 4. de Off. III. 17. Topica 17. Seneca de benefic. III. 7. — Nakoniec zważaymy na to, że wyraz contractus, znaczy zobowiązanie się zobopólne, gdzie wspólny obydwóch interess, i tylko niewłaściwie nazywa się ~~nie~~ stipulatio, expensilatio, numeratio, naruszeniem contractus gdy iedna strona ma interess. Ważne tu mieysca są fr. 19. D. de V. S. fr. 31. D. depositi c. 4. C. de Obl. et A. — Ile zaś razy na swego iedna tylko dochodzi strona to iest oblig. stricti juris.

crum ex obligatione cedit v. c. in locatione, conductione. 4. *lucrativas*, si solum, vel creditori vel debitori, lucrum cedit, v. c. in donatione. 5, *stricti juris*, si actione stricti juris persequi mihi licet obligationem. 6, *bonae fidei*, si ex obligatione actio bonae fidei nascitur (fr. 5. 6. 7. pr. §. 1. 2. 5. D. de Pact.).

Non sufficit ad instituendam actionem de obligationibus, quod in eam ineundam consensimus, sed requiritur causa civilis, sive opus est externa forma, ex qua cognoscere possit judex an negotium contractum sit (fr. 7. §. 4. D. c. 28. C. de Pactis). Fundamentum autem cujusvis contractae obligationis est ipsa *voluntas* quae obligationi contractae adest, quam judex nisi ex signis externis nunquam cognoscet, cum tam debitorem quam creditorem introspicere non possit. Putabant Romani esse opus quadam forma generali sive actu symbolico, ex quo cognoscere queas, obligationem contractam esse. Talis forma erat olim *nexus* et *stipulatio*, verbis solemnibus contractae obligationes. Nec quaerebatur, utrum obligatio haec literis concepta esset, cum jam ipsa expressa verba causam civilem parerent. Talis obligatio appellatur a Romanis *verbis contracta*, a recentioribus vero *obligatio verbalis*. Praeter stipulationem est quoddam aliud, quod justam causam parit: si ex parte alterius, alteri aliquid

§. 4. de eo quod pacta obligationem … p. 345.

fr. 49. §. 2. D. XV. 1.

w każdem prawodawstwie musi być formy 1, ogólne, pod które każdą obligacyą podciągnąć można, tak że z kilku takich obligacyi da się utworzyć obligacya jedna, taką była u Rzymian dawniey nexus, później scriptura 2, szczególna, która wyszła [illegible] przyczyny potrzeby wyrażenia się z obligacyi zawartey n. p. rzecz sama. U nas jest scriptura i rzecz charakterami.

datum, praestitumve fit. Talem obligationem appellant Romani *re contractam* obligationem; recentiores vero obligationem *realem*. Accedit *consensus* si v. c. apparet creditorem et debitorem in obligationem contrahendam consensisse, quod recentiores appellant *contractum consensualem;* JCti Romani vero *consensu contractam obligationem.*

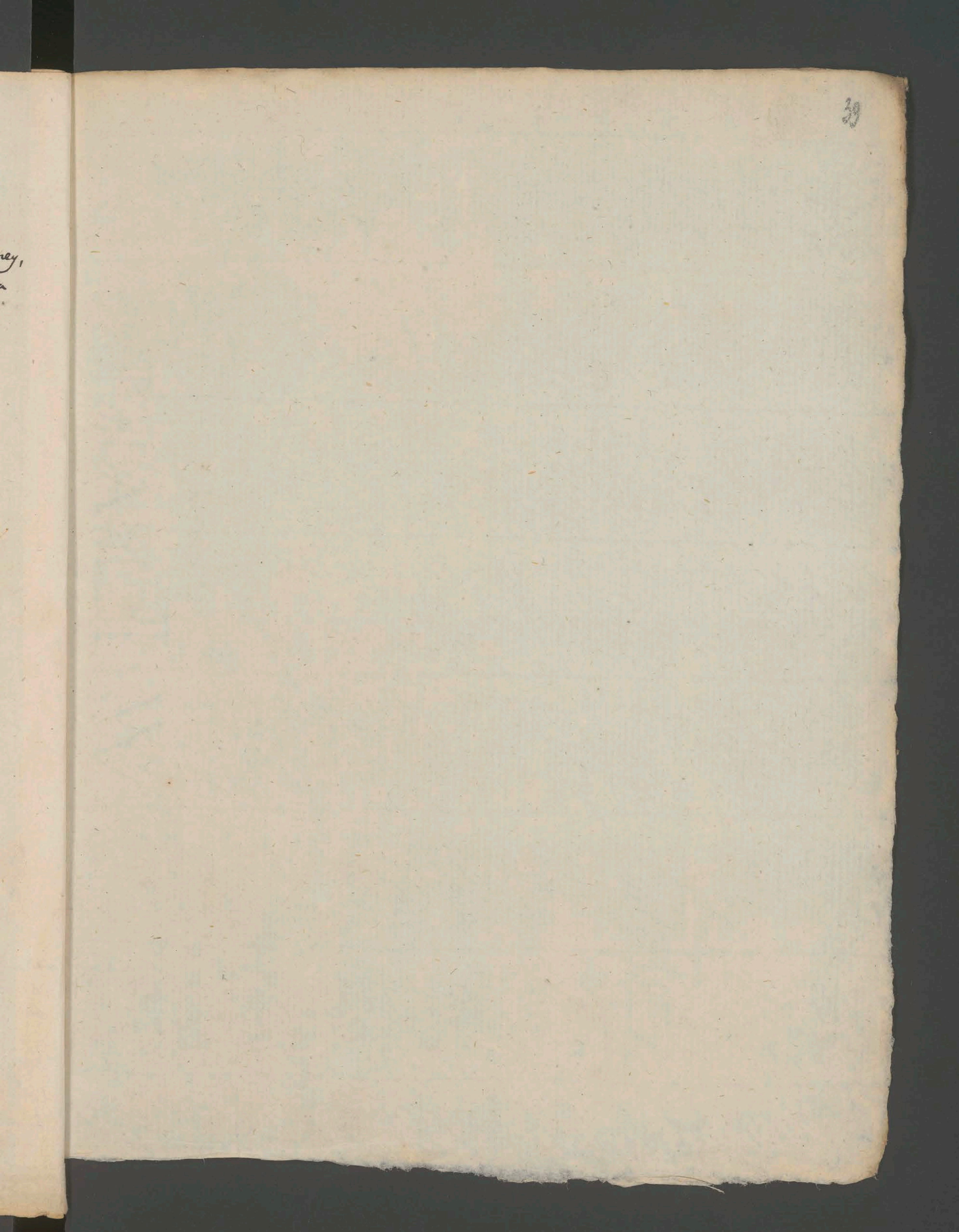
Deficiente causa civili non nascitur contractus, sed *pactio nuda*, ex qua agere non possum, cum obligatio eo modo contracta, *obligatio naturalis* sit. Pactio itaque nuda, sive nuda conventio, non parit actionem sed producit exceptionem, cum contra obligatio civilis tam exceptionem quam actionem parit. Sunt tamen nonnullae conventiones, quae licet contractus non sint, tamen actionem pariunt, quales sunt *pacta adjecta, pacta in continenti adjecta*, quae ita contractui actionem civilem producenti accedunt, ut accessiones rebus principalibus, quod de specificatione agentes exposuimus. Vocantur autem ideo hoc nomine, quia contractibus civilibus accedunt, v. c. si domum emo possum cum venditore pacisci ut altius aedes extruat; quod pactum adjectum inesse putabitur obligationi consensu contractae. fr. 7. §. 5. D. de Pactis. Pacta autem adjecta insunt contractui.

inesse

Sunt praeterea pacta actionem producentia ex

[ea pacta insunt quae legem contractui dant, id est, quae in ingressu contractus facta sunt. n.p. kupuię konia i wymawiam sobie żeby mi go odprowadził sprzedaiący, nie może się tem bronić: że kontrakt zachodził kupna, lecz że osobne iest pactum, że o kupno tylko skarżyć możesz, o pactum nie. Wszystkie te pacta wyliczyć nie podobna, znaczniejsze są: 1, pactum reservati dominii, n.p. sprzedaię rzecz, lecz wymawiam sobie na niey dominium, póki nie otrzymam całkowitey zapłaty. 2, pactum reservatae hypoth. ieżeli daię sprzedaiącemu rzecz, ażeby tem był pewnieyszy że mu wypłacę. 3, pactum protimiseos, (podobne do jus retractus) że w przypadku sprzedaży mnie będzie dane pierwszeństwo w kupnie, którym sprzedał. Jeżeli iednak rzecz będzie sprzedaną windykować iey nie mogę; w czem różnica od jus retractus. 4, pactum de retrovendendo, (podobne do fiducia) że kupuiący odsprzeda mi rzecz, za wynagrodzeniem impensae utiles i necessar. 5, pactum addictionis in diem, że mi rzecz wolno będzie przed terminem komu innemu odprzedać, więcey offiaruiącemu. 6, pactum commissorium, 7, pactum displicentiae, że mi będzie wolno zerwać kontrakt.

7 Nazywać to legitimum iest to samo co mowić niedokładnie. Bo wyraz legitimum rozumiem czynności zasadzaiącą się na lex, uchwale, za zgodą ludu stanowioney, czyli na seymach. Uchwały senatu i postanowienia Imperat. nie odbywały się za zgodą ludu, więc nie są leges w znaczeniu ścisłym.

edicto praetorio, et vocantur *pacta praetoria.* Denique sunt pacta producentia actionem ex constitutionibus Imperatorum, quae recentiores *pacta legitima* vocant. Romani illa pacta legitima vocabant, ad quae ineunda formulae quaedam adhibebantur, v. c. si ad donationem stipulatione me obstrinxeram; vel pacta, quae ex XII. Tabularum legibus derivabantur, v. c. pactum de mittendo debitore, si alius eum vindicaverit. Donatio ex constitutionibus Imperatorum valet, licet formulis solemnibus ad eam constituendam donator se non obstrinxerit (cf. Dissert. mea de vita Decii p. 110.) In Digestis itaque legimus: tam Contractus sive illa pacta, quorum origo in antiquo jure Romano scrutanda, quam alia pacta, (sive illa quae ex edicto praetorio sive alio quocunque fonte derivantur) actionibus persequi mihi licere.

Solis vel ex

olim

c. 35. §. 4. 5. C. de donat.

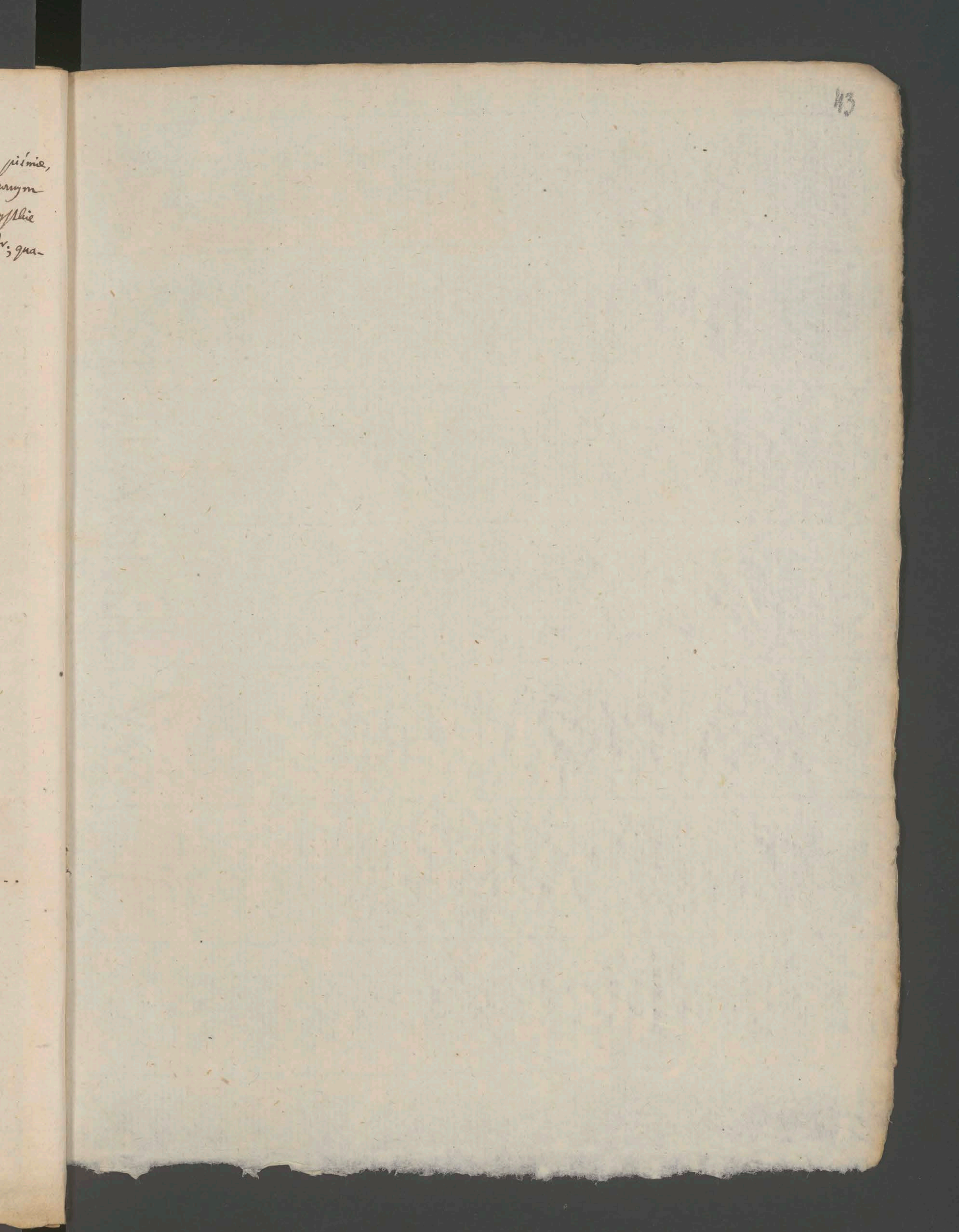
Obligatio quaelibet contracta causam habet in exposito consensu nostro, ad pactum ineundum quod contraximus, idque ex signis seu forma externa conspici posse, supra diximus. Qualia autem illa signa esse debeant, cum etiam ipsa signa duplicis generis esse possint, nempe, quibus voluntatem nostram declaramus, et quibus significamus, defuisse voluntatem nobis, id quaeritur? Nec minus quando distinguere possimus,

Jakie wszystkie są znaki? jak ustanowić: że ten znak oznacza zgodę względem umowy, a któren jej brak? — Dosyć będzie wziąć strony użyć takiego znaku przez który oznacza się pospolicie że zgoda nastąpiła do zawarcia umowy. Niechay więc potem mówiący jako naybardziey utrzymuje: że tylko znakiem tym oznacza się zgodzenie nastąpioney umowy, że on jednakże znak ten za taki uważać nie chce; będzie na moiey stronie sprawiedliwość.

adfuisse pacto inito tale signum, quo certiores fiamus, de obligatione volentibus nobis inita? Denique quid sit constituendum, ne externa forma contractuum incerta et indeterminata vagetur? Equidem puto hoc fieri tunc posse, si receptum erit, supputatum iri obligationem contractam esse, si secundum certam et determinatam formulam contracta fuerit, at contra nullam obligationem futuram. Nec oportet ut formulam talem legislator praescribat, cum sufficiat ut illa formula usu inter homines valeat, omnibusque probata sit. Nam si legislator contra facere voluerit, idem experiretur, quod experti sunt illi qui verba nova finxerunt, eaque ut in sermone quotidiano homines adhiberent, voluerunt. Formulas tales, et quidem certas et determinatas, ab antiquissimis temporibus Romani habuere. Receptum enim apud eos fuit, si creditor debitorem de contrahenda obligatione certis et determinatis verbis quaesierit, et debitor ei *iisdem verbis* responderit, obligationem contractam esse, nec debitorem excusari posse, obligationem inire noluisse, cum ipsis verbis, ore prolatis, voluntatem suam declaravisset. Id vocatum esse *stipulationem*, dictum est supra. Postea visum est, ut promissiones hujus generis literis exprimerentur, ut etiam oculis quisque inspicere posset, esse obligationem contractam. In recentioribus juris

‡ W każdém prawodawstwie które się z ducha Narodu rozwinęło, większa część ustaw ze <u>zwyczaiu</u> pochodzi niż przepisów. Reprezentuiący naród nad tém tylko czuwać powinien czy te zwyczaie odpowiadaią potrzebie? czy są szkodliwemi? — Lecz przepisywać dla nich formy, iest to samo co nakazać im prawa. Co pochodzi z przekonania ludzi iest trwalszem, niż co z przepisu. Widziemy to w kształceniu się ięzyka, niechay sto razy przepisuią Gramatycy reguły, iednakże ieżeli się nie spodobaią nie zostaną użytemi.

Znakami więc zawartey obligacyi były dawniey res; potem verba które wyrażano później na piśmie, ztąd literae. Odtąd kiedy handel wzrastał się począł, przypuścili, że i consensus, jest dostatecznym do zawierania obligacyi. Stąd widziemy że 4. były formy na których się obligacye wszystkie wspierały, iak i 4. przyczyny z których powstawały kontrakty, to iest: obligatio ex contr.; quasi ex contr.; ex delicto; quasi ex delicto.

Codicibus formula scripta solum occurrit, praecipuaque et solemnis habetur.

Sed quaeri potest, quid tunc fiet, si ad illa solemnia verba pronuncianda coactus fuero? Num etiam tunc de obligatione contracta tenebor? Hanc gravissimam quaestionem recte absolvere non poterimus, nisi paulo altius rem repetierimus.

Obligatio contracta vel statim cum contrahitur ejus generis esse apparet quae exsolvi non potest, vel quae irrita fit posteaquam contracta erat. Si talem obligationem promitto, quam me exsolvere non posse recte scio, de dolo vel culpa teneor. v. c. si ignaro homini rem extra commercium vendo. Si vero talem quae etsi contracta fuit, irrita esse apparebit, distinguedum est 1, utrum id factum ratione physica v. c. si alicui promitto digito coelum attingere, vel 2, utrum ob turpem causam; si furi me socium promitto. Incidunt in haec genera obligationum etiam illae quae turpem causam perpetrandam adjuvant. Omnes obligationes ejus generis, si per stipulationem eas inieram ipso jure valent, nam secundum formulam certam contractae erant, sed per exceptionem perimuntur (fr. 9. §. 3. D. quod metus causa). Si vero non ob turpem causam, sed vi vel metu adactus aliquis se obligaverit, re vera supputanda erit voluntas sese obligantis, sed cum

* nie przymuszony

Których nie obiecuję razem z nim kraść, lecz [illegible] innym sposobem wspomagać go.

justa causa adsit, qua judex motus dubitare possit de certa voluntate sese ad hoc negotium obstringentis, videamus quid Romani de hac re statuerint. *Vis* duplicis generis est: 1, necessitas imposita contraria voluntati, majorisque rei impetus qui repelli non potest, teste Paulo (fr. 2. D. Quod metus causa). 2, quae alterum invitum cogere potest ob instans vel futurum periculum (fr. 1. D. eod. titulo). Vim illam adpellant recentiores vim *absolutam*, hanc *compulsivam*. Si illa vis adhibita erit, nulla obligatio nascitur; si haec, dubitari potest num nascatur, quia qui ob metum aliquid voluit, *coactus voluisse* adparet, ut JCti Romani loquuntur. Quam sententiam nos sequimur. Nonnulli citant loca quae contradicere videntur, sed nullam inesse contradictionem ostendimus in Dissertatione de vita Decii p. 92.—96. Ut paucis hanc rem absolvam, non potest negari, eum qui coactus voluit, teneri de obligatione exsolvenda, sed observandum erit, visum esse Romanis, per exceptionem metus inefficacem talem obligationem reddi opportere, cum obligatio ita contracta, *contra bonos mores* contracta sit (fr. 116. D. de R. J.). Id ipsum dicendum est, si alter alterum dolo adegit ad obligationem ineundam, sive fecit ut ille falsa opinione imbutus libentius contraheret, quam contraxisset, si illa opinione imbutus non fuisset. Etiam hic pro-

7 n. p. Caninius oszukany w Syracusii.

7 n. p. iestem uwiedziony do kupna, muszę mieć wolność albo kupno zerwać ob dolum, albo żądać tylko wynagrodzenia o ile oszukany zostałem

7 Fałszywe mniemanie może być albo 1, w kupioney rzeczy, albo 2, w kupnie samey rzeczy. Co do 1, może być fałszywe mniemanie a) quoad corpus, b) quoad substantiam.

7 n. p. naymuię ogród fruktowy, pokazuie się że większa część zmarzła drzewa, lub naylepsze; ieżeli mnieysza część albo drzewka z nienaylepszym owocem iest error in qualitate, lecz nie tego rodzaiu któryby zrywał obligacyą.

ferri possit voluntatem ei fuisse obligationem ineundi. JCti Romani tamen recte putarunt *contra bonam fidem* tales obligationes esse, ideoque per exceptionem doli removeri debere. Nonnunquam omnis obligatio ejus generis inefficax fit, nonnunquam solum pars ejus, quo casu, recentiores dicunt: *adesse metum causam contractui dantem*, vel: *adesse dolum, aut metum, obligationi incidentem.*

Denique observandus erit, qui etiam obligationem irritam reddit, *Error.* In hacce theoria duplex genus erroris occurrit: 1, error quo *objectum* contractae obligationis vitiatur, qui consistit vel in corpore, si v. c. puto me fundum Cornelianum emere, cum tu fundum Sempronianum mihi vendas; vel error *in substantia*, si v. c. puto eximiae bonitatis fundum a me emptum esse, cum mediocris sit. Quod errorem ~~in substantia~~ adtinet, qui et error in *qualitate* dicitur, observandum erit, esse qualitatem vel talis generis, qualis, si defuerit, pretium rei admodum diminueretur, vel esse generis talis, quae, licet abfuerit, non admodum rem mutat. Si ille adest error, obligatio rumpitur, si hic, salva obligatio manet. Quid autem eximiae bonitatis rem, quidve mediocrem faciat, nullo modo praedestinari potest, sed ex ipsa re et facto de quo agatur, coniciendum erit.

In vasibus aeneis, metalla sunt quae qualitatem faciunt; si itaque puto me aureum vas emisse, cum argenteum emerim; nulla obligatio erit; sed si pignori res datur, cui aliae qualitates atque re vera habeat, insunt, recte pignus contractum erit. (fr. 57. D. de O. et A. fr. 11. §. 1. fr. 14. D. de contr. empt.) 2, error rationi contractae obligationis incidens, tunc intercedit si opinionibus certis ducti ad obligationem contrahendam inclinamur. Hoc si accidit, mei ipsius culpa id factum putabitur. Si itaque quodam loco aedes emero, quod me ibidem habitaturum puto, atque si cognovero falsum me esse mea ipsius opinione, obligatio non vitiatur (fr. 56. §. 2. D. de Cond. indeb. fr. 18. §. 3. D. de dolo). Excipitur, si puto me jure obstrictum, v. c. ex testamento ad emendam rem aliquam eamque legatario praestandam, et postea apparuerit testamentum ruptum; nulla obligatio enim tunc erit, quia error juris adversario meo nocebit (fr. 5. §. 1. D. de Act. empt. fr. 51. pr. §. 1. D. de Pact.). Contrahimus obligationem, vel pure, vel sub conditione. *Conditio* autem est futurus rei eventus, et quidem fortuitus; vel est factum a cujus eventu negotium pendet. Quam ob rem in conditione futurum praecipue obversatur, licet in praesens vel praeteritum conferri condi-

ǂ n. p. daie mi kto na fant pieniędzy bo się spodziewa że dostawszy w zastaw ogród móy będzie zbierać w nim owoc dobry. Daie mu inny ogród równey wartości gdzie nie tak dobre owoce. Niesłusznie i naymie

|||

ǂ teraz lub na przyszłość

ǂ ciężko się dzieie ǂ działo

‡ Lecz kiedy można zawrzeć obligacyą in praesens, zatem zła iest definicya obligacyi futurus rei eventus? Wyraźniey, bo ta zawsze iest teraźnieyszości w teraźnieyszości. — Quae cum aut statim perimant obligationem, aut omnino non differant, at

—.

‡ Zatore się że przyjaciel moy zostanie konsulem; gdy już dawniey umarł. Tu: nie iest i bydź nie może. — Ex aequo Jure Javolenus, si ita legatum esset, cum filia nupserit, et non vivo testatore iam nupta fuerit, alterum matrimonium expectandum esse contendit fr. 68. D. h. t. End. p. 26.

‡ I te podziały dalie bydź mogą

† Romani saepe in testamentis valde stulta scribebant, execrabantur servos et libertos ingratos, iisque restem sparteam et clavum legebant, ut sibi collum alligent fr. 17. D. de adim. leg. fr. 24. §. 8. D. de fideicom. lib. — Widziemy więc z tego wszystkiego 1, że umowy stricti juris ‡

‡ Jeżeli iest dolus error, i t. d. tylko przez except. są nie ważne; 2, bonae fidei n. p. consensu contr. są nieważne ipso iure.

‡ Tem się różni ta obligat. od contractus, że kto zaciągnął przez delict. obligat. musi bydź naprzód skarżony o to że zaciągnął, a potem o to żeby wypłacił.

I Cóż iest delictum? quod non iure fit; lecz nie zawsze. Są niektóre delicta, na które idzie actio rei persecut. (wynagrodz. ukradzioney rzeczy, lub iey oddanie), actiones poenae persecutor. (oprócz oddania rzeczy, poniesienie kary pewney pieniężney.). Pewna idzie i na sukcessor. druga tylko po litis contest. iako zamieniaiący karę owszem w pieniężną karę.

recte Modestinus fr. 100. D. de V. O. verae conditionis virtute, quae forte in eo consistit, ut dispositionem in eventum differat, eiusque effectus reddat suspensos, omnino destituuntur. Nunquam igitur placuisse, Papinianus monet fr. 120. D. de V. O. fr. 39. D. de R. C. instar habere conditionis talem sermonem, qui non ad futurum sed ad praesens tempus refertur, et si partes rei veritatem ignorent. Lindeman, de implend. condit. temp. Marb. 1770. § 22.

tio possit, teste Pomponio fr. 16. D. de injusto rupto. Dividuntur Conditiones, ut cum recentioribus loquamur: 1, in *suspensivas*, sive conditiones, a quarum eventu pendet, ~~num~~ utrum obligatio contracta, exsoluta vel non exsoluta, fuerit. Obligationem eo modo contractam *pendere*, ICti Romani ajunt; *impletam* vero eam esse, si factum acciderit; *deficere* obligationem si apparuit ea nec impleta esse, nec impleri posse. 2. in *resolutivas*, sive tales conditiones, quarum eventus facit, ut obligationes contractae resolvantur. Obligationes ejus generis ita ut supra expositae dividuntur in pendentes impletas et deficientes. Quod autem obligationes deficientes adtinet, observandum erit, posse vel ab initio vel postea apparere obligationem contractam fuisse talem quae impleri non poterit, v. c. si aliquis promittere me jussit, digito coelum attingere; tunc obligatio non impleta pro impleta habebitur. Brissonius s. v. *conditio*.

Ex quolibet *Delicto* nascitur obligatio, non quidem obligatio talis quam statim jure persequi possimus, sed nascitur inde actio quam instituere non prohibemur contra delinquentem, ut damnum nostrum sarciat. Non semper tamen delictum committitur, si meum jus laeditur, nam si v. c. Sempronius a Titio domum emit quae mea est, eamque inhabitavit, jus

meum certo laesit, nullum tamen delictum esse commiseum puto. Delictum itaque hoc modo intelligendum est, quo monuimus supra. Potuit autem quadruplici modo jus meum laedi, si furtum, damnum injuria datum, si injuria commissa fuit, et si bona vi rapta habui. Delictum majus vocatur *Maleficium*, quapropter differt delictum a maleficio. Hinc derivatae obligationes duplici modo dividuntur: 1. in poenales, et 2, in rei persecutorias. Maleficium autem tam poenam quam persecutionem rei flagitat. De his omnibus fusius infra tractabo.

Raro in delicto commisso per alios repraesentamur, v. c. nunquam in furto, nam si Sempronius Titium furari jusserit, uterque punietur. Quid tamen, si, inscientibus nobis, illi qui in nostra potestate sunt delictum commiserunt, nonne per eos repraesentari nos putabis? Diximus supra jus nostrum per servum vel filium fam. augeri, nunquam vero diminui posse, nisi scientibus nobis debitum contraxerunt. Quod hic referri non potest, nam ex delicto a servo commisso dominus accusatur. Actio tunc contra dominum servi datur, ac si ipse noxam meruisset. Nam si ita constitutum non esset, contra servum nunquam agere possem. Quod si poenam et rem creditor persequitur, datur actio contra dominum in rem, in poe-

ǂ Że iest przestępstwo określone iuż dawném prawem.

ǂ ieśli mię raz kto skrzywdził ǂ skrzywdził mnie samego.

I tém się różni: że każde delictum popełnione oczywiście za pomocą gwałtu zowie się malefic. n.p. rabunek. Nie koniecznie, żebym nastawał o ukaranie za kradzież, lecz za malefic. muszę, bo na tém szkodzie Rzpp.

ǂ każdy za swego niewoln. odpowiada, za syna

[Tu miała polityka Rz. wielkie pole do oszukaństwa, iak to się pod Caudium pokazało. — Jednakże trzeba wspomnieć, że taka servitus (noxae datio) bardziej była szczytna, bo ieżeli fil. fam. a podług Just. (§. 3. J. de nox. act.) nawet niewolnik odrobił swoie, za winę, musiał bydź uwolniony Lb. R. et M. C. II. §. 3.

I Jstotnie n.p. ieżeli sąd między nami sprawę rozstrzygnie, iest obl. sublata ipso iure; ieżeli na mieysce cywilney obl. stawiam naturalną, będzie ⸗ except; ieżeli umowa między deb. i cred. zaydzie o umorzeniu obl. będzie liberat; ieżeli zapłata gotowa solut. Jednem słowem wszystko można redukować na wyraz solutio i iakimkolwiek sposobem rozwiązana będzie obligacya. Jednakże przez solutio rozumiemy <u>wyliczenie pieniędzy</u>.

nam vero contra eundem ita, ut, si velit, servum suum poenae dedat, quod appellatur *noxae datio.* Omnes autem noxales actiones caput sequuntur (Gaii Comment. IV. 77.), Niebuhr l. c. p. 5. 6. T. II.]

~~CAPUT XV.~~

~~*Obligatio contracta quomodo dissolvatur?*~~ 4. 7. quomodo obligat. dissolvantur § 354.

Inst. III. 30. Gaius III. 168. 181.

Non solum si obligatio contrahitur, sed etiam si dissolvitur, diversi juris esse apparebit ac Dominium. Dominii enim ea natura est, ut quanquam dissolutum est per venditionem, naturam suam non mutet, licet ad aliam personam, at apud quam eousque fuit, transferatur. Obligationes contra cum dissolutae sunt, statim perimuntur (cf. Inst. III. 30. Hugo R. RGesch. §. 129. §. 131. — 133. §. 364. 429.).

Solvitur obligatio vel *ipso jure* vel *per exceptionem*, vel, ~~ut verbo technico utar~~, *liberatione ab obligatione* dissolvitur obligatio (fr. 47. D. de V. S.), vel *solutione* dissolvitur obligatio.] Utroque modo obligatio soluta, ipso jure dissoluta putatur. Verbo tamen solutionis saepius de ipsa numeratione pecuniae ad debitum solvendum utimur.

Dissolvitur obligatio, 1, ipso debitore agente sive debitum praestante quod] *Solutio* vocatur,

et tunc obligatio ipso jure dissoluta esse dicitur (Gajus in Comment. III. 168.). Solutio autem nisi ab ipso debitore praestari non potest, et quidem eadem quantitate et qualitate qua praestitum erat. Cum tamen aliae obligationes sint, quae nisi a debitore ~~recte~~ non praestentur, aliae vero ejus generis, quas, qui praestiterit, parum faciat, itaque videre licet, esse obligationes, quae etiam ab extraneo recte solvuntur, adeo, ~~quidem~~ ut etiamsi nolente vel nesciente debitore, recte dissolvantur. Quid tamen potestne idem de creditore dici, nempe, ut nolente eo vel nesciente debitor sit liber, si alium debitorem substituit creditori? Quod affirmandum est, cum debitori concedatur, si creditor debitum oblatum accipere recusaverit, pecuniam obsignatam in judicio deponere, ut ipso jure liber sit, nec jam usuras ab eo inde tempore solvere cogatur. Solebant homines apud Romanos, cum debitum contraherent, tertium aliquem adductum, qui *adjectus solutionis causa* vocabatur, obligare ad debitum id, quod contraxerunt, exsolvendum (fr. 106. D. de Solut. et Liberat).

2. Solvuntur autem, vel solvi possunt, obligationes eo modo, quo contractae erant, cum nihil tam naturale esse visum sit Romanis, quam eo genere quidque dissolvere quo colligatum est (fr. 35. fr. 100. D. de R. J.). Cum

† Pod tym wyrazem solutio, rozumie wszelkie zniesienie obligacyi, iakiego kolwiek bądź rodzaiu, byle tylko to rozwiązanie obligacyi odpowiadało iey wartości

‡ Nie potrzeba koniecznie ażeby płacono pieniądze za rzecz, lecz dosyć kiedy rzecz za rzecz.

† obligacye ex delicto lub ex malef. tylko przez osobę popełniaiącą też obl. mogą bydź umorzonemi. Tu więc sam debitor działać musi.

‡ Wszakże sam sąd będzie debitorem.

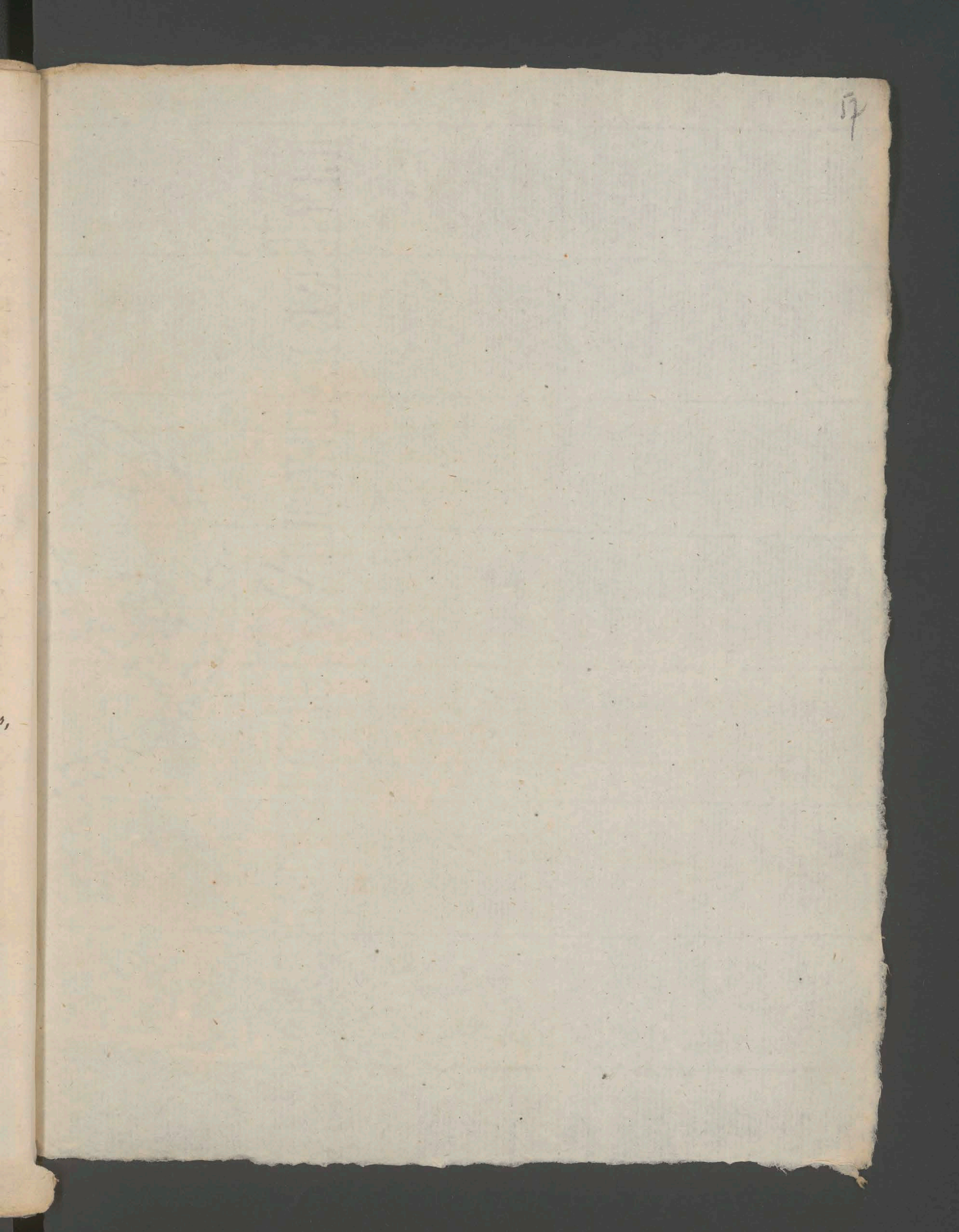
I z stąd się przekonywamy że debitor mógł sobie wybierać nie tylko samego creditora dla odebrania należytości. Jeżeli kto za mnie zapłacił, mogłem nawet zaręczającemu zapłacić nie w przód creditorowi. — Ponieważ iednak wiele na tém zależeć mogło, kto mi wypłaca za obligacyą i iak? dla tego radzi Justynian przy zawarciu obligacyi stypulować sobie karę na przypadek, gdyby kto inny, lub nie w tym sposobie iak żądamy, wypłacał nam obligacyą §. 7. J. de ~~duob~~ verbor. obl.

Ɨ Jeżeli komu donacyą uczynię, mocą obligacyą wypłacić, wyjąwszy ieżeli mi ią dawnię, czyli donacyą uczyni ze strony swoiey. Jeżeli ceduię komu obligacyą, czyli pozwolę, ażeby iako prokurator ściągnął z dłużnikami w moim imieniu, nie mogę na powrót otrzymać tychże pieniędzy od niego chyba ieżeli mi ich nie ustąpi przez cessio, t. i. ceduiąc mi równie dług swoy u kogo innego; lub ieżeli dla mnie nie zrobi donacyi.

Ɨ. Forma generalna zawierania obligacyi była w średnich wiekach Hist. prawa Rz. stipulat. w nayspóźniey było scriptura w naydawniey było nexus, tem się różniący od stipulat. że przez format. powinien był creditor wspominać summę wraz iż na brali w przytomności 5. świadk. i 6go który wagę trzymał. Tym sposobem nabierał iako nayważniey pewności na dłużniku, bo to stanęło za wexel. Tymże sposobem musiał się debitor uwalniać (per aes et libr.). Później wynalazł formułę Aquil. Gallus, przez którą wszelkie obligacye znoszono (stipul. Aquil.).

Ɨ Sprawuie kto moie interessa (negot. gest.) czy mam także i iego sprawować?

Ɨ Daię, czyli pożyczam komu pieniędzy; uwalniam go od oddania, to zowie się remissio.

58

itaque verbis vel literis debitum contractum fuit, potest verbis dissolvi, interrogante debitore et respondente creditore, ita ut in stipulatione id factum vidimus. Id appellabant Romani *Acceptilationem*, (Gajus in Comment. III. 169.) cum ~~debitor creditorem interrogaret~~, num debitum acceptum habeat. Idem observatum est, in *donationibus* et in *cessionibus in solutum*.

creditor debitorem interrogaret: num ferret acceptum? atque hic rursus creditorem.

3, est etiam alia species imaginariae solutionis *per aes et libram*, quod et ipsum genus certis in causis receptum est: veluti si quid eo nomine debeatur, quod per aes et libram gestum est, sive quid ex judicati causa debitum sit (Gaii Comment. III. 173.). Quonam autem modo obligationes consensu contractae dissolvantur, ex ipsa natura rei adparet. In obligationibus ex variis causarum figuris, nec minus ex delicto et maleficio ortis, locum id non habet, ridiculum enim esset furtum furto luere velle. Quaeritur autem, num in obligationibus re contractis idem observatur? Quod negandum est, nam si mutuam pecuniam acceperam, non necessarium est ut debitum luam pecunia mutuo data, cum quaelibet solutio debiti sufficiat. Quid itaque, si eam pecuniam creditor debitori remittere vult? Tunc pactione de hac re inita sese liberabit ~~quo casu obligatio ipso jure valebit, sed, per exceptionem pacti, debitor sese tueri poterit, si~~

~~creditor hoc remissum debitum repetere volue-sit.~~ Unde adparet, quamlibet obligationem posse tolli ~~vel Contractu, vel~~ pactione.

4 Tollitur praeterea obligatio *Novatione*, (Gajus in Comment. III. 176.), quae quid sit, supra exposuimus. Plerique tamen recentiorum verba illa non intellexerunt, cum dicant: semper intercedere novationem, si obligatio nostra in novam obligationem, quae ab hinc inde tempore currat, mutatur. Sed secundum eorum opinionem si conductori locator rem furatus fuerit, per novationem semet exsolvisse videretur. Verba itaque illa Ulpiani de novatione ita intelligenda sunt: quamlibet obligationem posse mutari in obligationem certa formula praeditam, qualis stipulatio et obligatio literis contracta, est. Si itaque ex variis causis debitor mihi tenebatur, potui per novationem id mutare in obligationem ex stipulatu. Mutatio obligationum eo modo illis praecipue commoda erat, qui ex variis causis sibi competentes obligationes in unum redigere volebant, ut eo facilius, in stipulationem mutatas illas obligationes, per acceptilationem peremerint. Itaque quod mihi ab aliquo debetur, id si velim tibi deberi, opus est, ut jubente me tu ab eo stipuleris; quae res efficit, ut ille a me liberetur, et incipiat tibi teneri (cf. Gajus in Comment. II. 30). Dicitur nonnuquam novatio *expromissio*, minus tamen recte, cum Ex-

† Zamiana iedney obligacyi na drugą zowie się ~~obligacy~~ novatio, lub zamiana obligacyi kilku na iedną obligacyą n. p. mam obligacyą naturalną i cywilną obydwie wynoszą 100; moy przeciwnik ma u mnie obligacyą cywilną wynoszącą 120. Ja z mnogo dwóch obligacyi robię iedną i dopłacam 20.

I Nie każda obligacya przez obligacyą inną zastąpiona czyni novacyą

† Szczególniey do tego była przydatną novatio, azeby rozdrobnione obligacye pochodzące z rozmaytych przyczyn w iedno zebrać, w formę generalną, stipulatio; dla zniesienia teyże formy przez formę inną generalną, umorzającą, czyli przez acceptilatio.

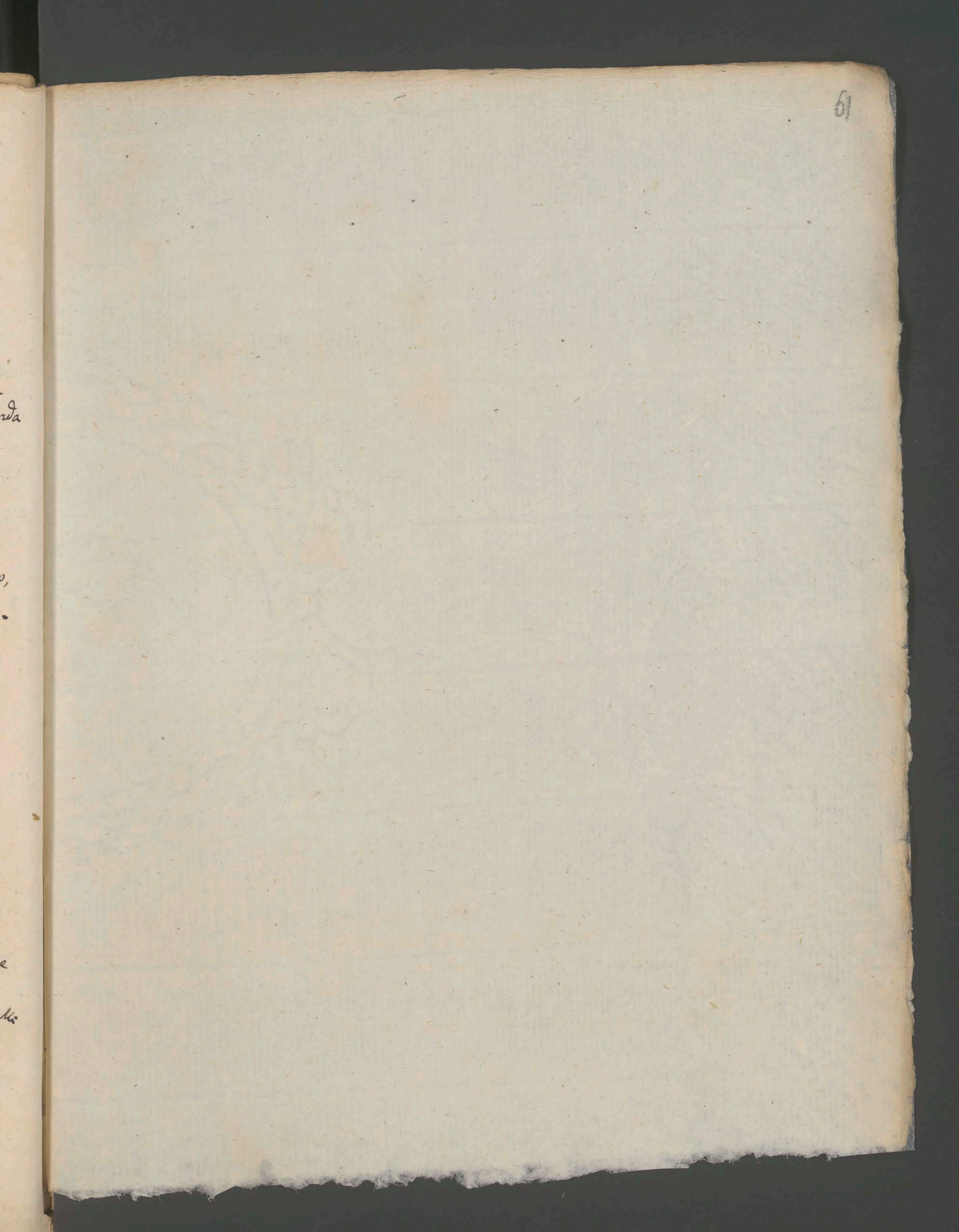
† Może nawet i w ten czas nastąpić novatio, kiedy stypuluię sobie od kobiety 100, ieżeli za wiedzą męża lub opiekuna ważna iest stipulatt. Umawiam się z creditorem moim, ~~xx~~ i przekazuię mu debitorkę. Creditor powinien z nią zawrzeć stipulacyą na nowo i to w przytomności opiekuna, inaczey traci, upada albowiem obligacya u mnie ~~ss~~ novatio.

I Gdy razy zachodzi novatio taka, że na mieysce moie stawiam innego Debitora, może się taka novatio nazywać expromiss. Jednakże generalnie nie można tako nazywać novacyi, ponieważ ta zawsze się rozumi kiedy mieysce iedney obligacyi nowa zastępuie.

‡ Zostaie także obligacya umorzoną, przez ostateczne zeznanie świadków iako się sprawa ma względem obligacyi. Tem samem że świadkowie zeznali, powstaie nieiako obligacya nova, czyli dawnieysza się obligacya nie uważa, tylko ta nowsza ex litis contess. — Każda litis contestat. uważa się za kondemnacyą, lecz nie przeciwnie.

‡ Tem się różni od novatio, że novatio staie się za zgodą przedstawionego debitora nowego, gdy tymczasem delegowany debitor nie wie że iest debitorem, aż dopóki nie upomni się o dług creditor.

‡ Więc nie może być compensatio kiedy n. p. za 100 korcy zboża zabiera mi kto kilka książek których wartości odpowiada 100 korcom? nie może! Bo rzecz za rzecz tylko może iść kiedy zachodzi solutio a to za zgodą osób. Lecz tu właśnie mogę takąż wartość do książek tylko przypisywać, która się ocenić nie da. Może więc zatrzymać moie książki w sekwestr. dopóki nie zapłacę lecz kompensować nie mogę.

Expromissio sit promissio per stipulationem ab expromissore, id est novo debitore, data; vel, ut cum recentioribus loquamur, cum sit *stipulatio passiva.*

5. Tollitur obligatio *Litis contestatione*, ~~modo si legitimo iudicio fuerit actum~~. Nam tunc obligatio ~~quidem~~ principalis dissolvitur, ~~incipit autem~~ reus ~~teneri~~ litis contestatione. Sed si condemnatus sit, sublata litis contestatione, incipit ex causa iudicati teneri. Et hoc est, quod apud veteres scriptum invenimus: ante litem contestatam dare debitorem oportere, post litem contestatam condemnari eum oportere (Gajus in Comment. III. 180.).

vero incipit teneri.

6. Tollitur quoque obligatio *Delegatione*, si creditorem meum alii delego ut ei, ex sua re, debitor delegatus solvat. Delegatio ejusmodi appellari potest mandatum, cum alii mandem ut creditori meo exsolvat.

7. Nec minus *Confusione* obligatio tollitur, si creditoris mei heres factus sum.

8. Item *Compensatione* obligatio tollitur, si creditoris mei debitor fio; qui ex alia causa debitor meus est. Hoc tamen tunc accidit, si ejusdem qualitatis et quantitatis obligatio inter nos intercessit, v. c. si de re sic dicta infungibili creditori meo teneor, qui aeque de infungibili mihi tenetur. Sin minus, debitum ~~dte~~ ex alterius parte adest,

alter pro parte debitum excedente tenetur. Obligatio hoc casu non tollebatur olim nisi per exceptionem, et quidem per exceptionem doli, qua repellere poteram creditorem meum, cujus ego ipse creditor evasi. Justinianus (c. 16. C. de Compens.) statuit: ipso jure per compensationem obligationem tolli ~~posse~~.

9. Tollitur obligatio *Praescriptione*, ut supra dictum.

10. Tollitur denique obligatio, et quidem ipso jure, per *Rem judicatam* et *Jusjurandum*. Tunc per exceptionem rei judicatae ab obligatione liberor, salva tamen naturali obligatione. Quod si juramentum de obligatione ~~mihi competente~~ debitori ~~meo~~ defero, isque juraverit, tam civilis quam naturalis obligatio perimitur, quia juramentum deferens, jam eo ipso consentire videor me velle obligationem meam perimi (§. 4. Inst. De except. fr. 2. D. de Jurejurando). Perimitur autem ideo naturalis obligatio, quia jusjurandum est juris Gentium, cum apud omnes peraeque fides servetur, vel servari debeat.

~~CAPUT XVI.~~

De re contracta obligatione.

Theoriam obligationum varii vario modo recensere solent. Equidem optime facturum me ra-

E. 1. contractus enucleabuntur, quos primum
enucleent necesse est. f. 374.

† Dodać potrzeba: 11, oblatio et consignatio rei judicialis, kiedy wszędzie składam debitum, azeby nie ustaia przes. 12, rei interitus, iezeli winien byłem rzecz oddać a ta przez przypadek zginęła.

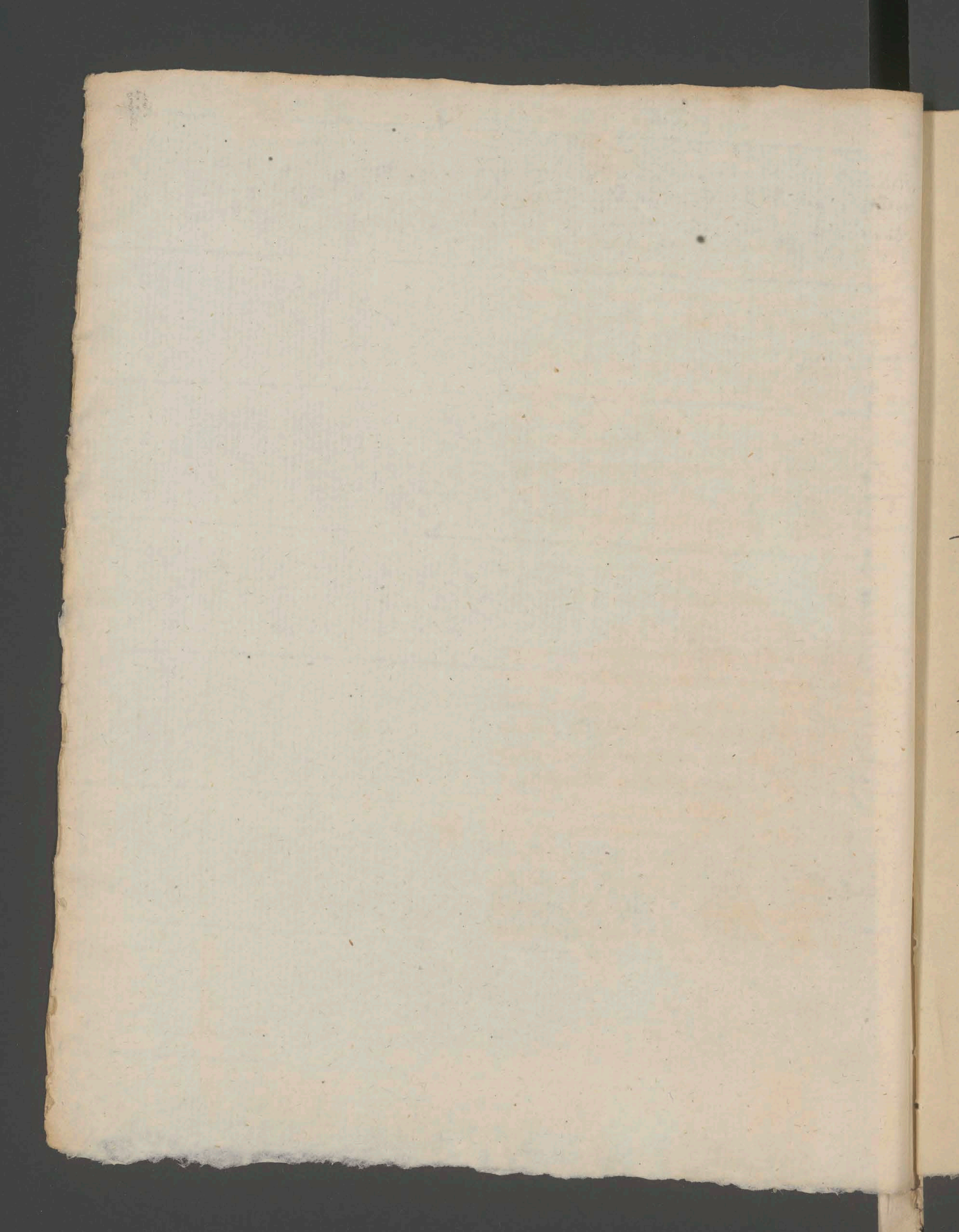
† Mówiliśmy wyżey o przyczynach cywilnych tworzących fundament obligacyi cywilney. Takiemi były verba, consensus, res, scriptura. W wybiorze szczegółowym kontraktów od którego z tych gatunków zaczynać? Tu dzielą się prawnicy 1, niektórzy bez tego zdania że trzeba zaczynać od tych causae civiles które w naydawnieyszych czasach tworzyły obligacye 2, inni od tych, z których się natury pokazuie, że musiały iuz przed urządzeniem prawa cywilnego powstawać obligacye uważano za ważne iako gruntujące się na jus Gent. n. p. każda obligacya poprzedzająca ze, consensu. Obydway gatunki tych prawników błędzą. Któż bowiem 1, dowieść może że dawniey Rzym. bardziey uważali na jus Gent. niż civile? Owszem, przeciwnie się pokazuie! Jtak n. p. wszyscy prawnicy, dobry będzie przykład Ulpiana i Gaia, naprzód uwzględniaiąc sposoby nabywania domin. ff jus civile niż jus Gent. oczywiście dla tego że więcey miało waloru nabywania własności prawem rzymskim niż tem. 2, lub któż dowiedzie która z wspomnionych form, prędzey lub później naszę powstała chronologicznie? czy wprzód nastała obligat. verbis? później re? itd. Tego dowieść nie można! A za tem lubo dowolnie iest wybierać te kontrakty iako kto zechce, iednak: uważaiąc na formy szczególne i ogólne zawierania obl. zdaie mi się być rzeczą konieczne zaczynać wprzód od re contr. obl. a później od formy general. verba, nexus. — Możnaby nawet †

‡ n. p. daię rzecz na fant; tu iest res, mam więc actionem pigneratic. czyli pewną akcyą pewną formułę podług któréy skarzę; lecz dam komu rzecz iako pod warunkiem ażeby mi dał za to rzecz inną? Jakaż tu iest obligatio? czy dawnieyszy?! Jakaż actio?

‡ Różni się od mutuum ‡ ponieważ tu daie się też sama rzecz, i też sama się odbiera. Różni się od ususfr. i usu.

‡ ususfr. iest także jus in re lecz na czas długi n. p. do naszéy śmierci. Tu zaś tylko na raz ieden, do użytku pewnego lub czynności pewnéy. Tu zachodzą: Commodans, Commodatar. res commod.

≠ pytać, czyby się nie obeszło bez takiego podziału; i czyliby nie lepiej inaczej podzielić system obligacyi? t.j. bez względu na to czy co iest re, consensu etc. zawarte, trzeba pytać podług jakich actiones, dochodziemy naszey własności? lub czyli zapozwani nie mamy na naszą obronę co przytoczyć, jako to exceptio. Tak więc polegałoby system obligacyi I. na actiones II. exceptiones. Same zaś actiones podzielają się na: condictiones, i na actiones juris gentium, czyli bonae fidei. Gans p 132. 199.

tus, si eo modo obligationes recensuerim, quo de causis earum (Inst. Capite XIV.) egi, ab illis hanc doctrinam enucleandam ordior, quae re contrahuntur (Hugo R. RGesch. 122 §. 2̈2.).

Contracta autem *re obligatio* (cf. Gaii Comment. III. 90.) dicitur, *si ipsa conventio substantiam capit et necessarium initium ex rei alicujus datione* (cf. Instit. III. 14.). Obligationes ejus generis rursus in tales dividuntur, quae certo nomine praeditae sunt, ~~vel~~ quibus actiones propriae adsunt: atque in illas, quibus utrumque deest; has appellant recentiores *Contractus reales innominatos*; illas, *contractus reales nominatos*. Primum de contractibus sic dictis realibus nominatis videamus. que

I. *Commodatum*, tunc intelligitur, *si nulla mercede vel accepta vel constituta, utenda tibi res data est* (§. 2. Jnst. Quibus modis re contrah. oblig. fr. 1. §. 1. D. Commodati). Differt ab usufructu et usu, quia non est jus in re, sed solum jus personae in certum momentum competens, v. c. si servum tectorem tibi commodo (fr. 5. §. 7. D. Commodati). Si itaque possessionem ejus, qui rem commodatam suscepit, aliquis turbaverit, Commodatarius actionem instituere non poterit, quia non ejus sed meum jus laesum fuit, penes quem dominium est. Commodatarius autem tenetur

ut rem salvam praestet, finito momento a me destinato. Quod si non praestiterit, actione Commodati rem meam persequor. Nec minus si rem praestitit deteriorem factam. Quo facto introspiciendum erit, num dolo, num culpa, num casu id fecerit. Si casu facta est deterior, non tenetur, quia casum dominus sentit; sed tenetur de dolo et culpa cujusvis generis, quia ex re Commodata lucrum capit (fr. 5. §. 2. 7. 15. D Commodati). Cum autem Commodatum obligatio sit, adparet, inesse ei debitorem et creditorem; praeterea adparet esse obligationem unilateralem. Fit tamen nonnunquam ut sit haec obligatio bilateralis, si v. c. equum aegrotantem alicui commodavi, isque morbum ejus tollere curaverit, actionem de in rem verso erga me instituere poterit, quae actio dicitur actio *commodati contraria*, ut distinguatur ab actione *commodati directa*, id est illa, quam erga Commodatarium instituere possum (fr. 15. D. depositi). Observandum denique est, Commodatarium nonnunquam pro casu teneri, si v. c. rem in certum tempus sibi utendam datam suo tempore non praestitit. In *certum tempus* autem Commodata res dari debet, quia alias precarium esset. Denique observandum est, Commodatarium rem sibi datam aliis usibus adhibere non debere, quia id faciens furtum usus committeret, praesertim si intellexerit se id facere quod

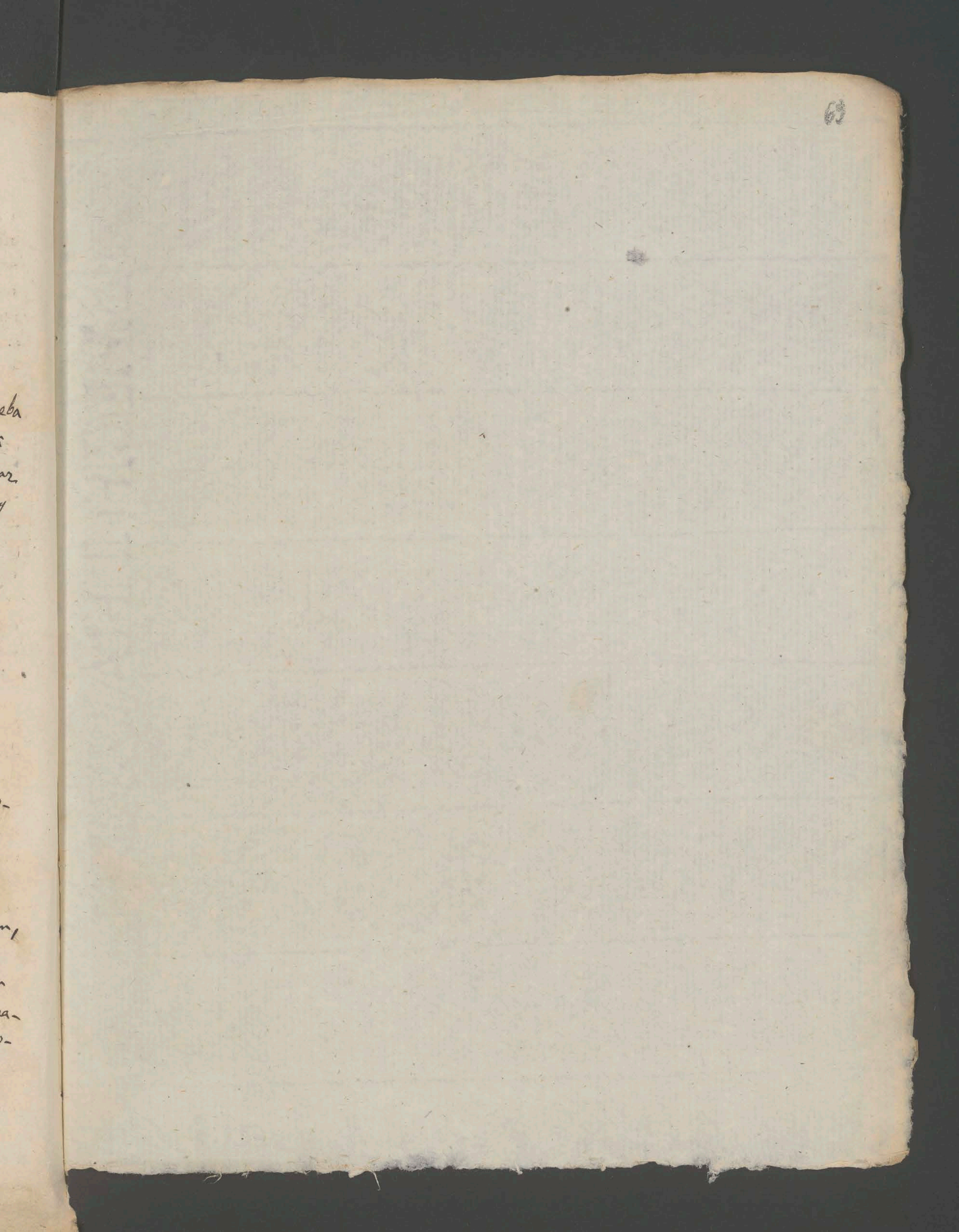
† czyli iako się wyraża Ulpian, ponosi winy culpam et diligentiam.

† Podług tego fragm. może bydź także actio comod. contr. ieżeli kto wyięży więcey rzeczy.

† w ten czas idzie na błędzie iego wypadek z przypadku; n. p. niewolnikowi do gwodze-
nia lub orania wypożyczonemu każe dał naprawiać.

⁊ Niektóre n. p. kontrakty rozpoznawaią się zaraz z nazwiska n. p. pignus. Tu niepotrzeba wyrażać iaka rzecz daną została in pignus, ponieważ po umorzeniu obligacyi taż sama rzecz powróconą bydź musi. — Przeciwnie in mutuo, oddaie się tylko taż sama ilość. Daiąc więc in mutuum rzecz, wyrazić potrzeba co dałem? ażeby mi n. p. za frumentum nie oddano stosowną część olei. — Źle więc czynią nowsi nazywaiąc ten kontrakt Mutuum

⁊ Gaius wspomina lex Cornelia, którą przytoczyłem w Hist. p. 73. Ta ustawa zapobiega nierozważnie czynionym zaręczeniom. Stósownie więc do iey przepisu nie wolno było ręczyć za iednego iako za 20,000, temu credytorowi który chciał mieć tylko na roku ieden zaręczoną summę. — Jeżelim tym sposobem zaręczył za debitora, toż samo było co dać mu pieniądze na mutuum, ponieważ odtąd ia powinienem był zapłacić. A zatem chociaż tu nie wyliczyłem pieniędzy było to pecunia certa credita. Za cokolwiek zaręczyłem wolno mi było albo rzecz za rzecz oddać lub pieniądze za rzecz. Ztąd nazywali prawnicy Rz. każdą rzecz na mocy tey ustawy lex Corn. przyrzeczoney pecunia.

dominus si scisset prohibiturus esset (Gaii Comment. III. 197.).

II. *Mutuum* datum est, *cum recepturi sumus non eandem quam dedimus speciem, sed idem genus.* Consistit autem mutui datio in his rebus, quae pondere, numero, mensura constant, velut vino, oleo, frumento, pecunia numerata (fr. 1. §. 2. D. de Oblig. et Act. pr Inst. Quib. modis re contrah. obl.). Substantivum *Mutui*, quod recentiores finxerunt ignotum est JCtis Romanis, quapropter solum per circumscriptionem res mutuum data exprimi potest. Pecuniam mutuum datam dicebant Romani pecuniam creditam, vel pecuniam certam creditam, vel denique certam creditam. Pecuniam autem creditam dicimus non solum eam, quam credendi causa damus, sed omnem, quam tunc, cum contrahitur obligatio, certum est, debitum iri; id est, quae sine ulla conditione deducitur in obligationem. Itaque et ea pecunia quam in diem certum dari stipulamur, eodem numero est, quia certum est, eam debitum iri, licet post tempus petatur. Appellatione autem pecuniae *omnes res* in lege Cornelia significantur (Gaii Comment. III. 124). Si recte observamus naturam commodati et mutui, adparebit mutuum idem esse quod commodatum, eo discrimine, quod commodatum plerumque circa res appellatas infungibiles versatur. Commodatum ni-

si gratuitum fit, nullum esse diximus; mutuum contra raro gratuite fit. Res non nisi propria commodari potest, mutuum contra etiam aliena re contrahitur, v. c. si alii mando ut pecuniam suam mutuum det, tunc non ille, qui pecuniam dedit, sed ego creditor esse putor. Commodatarius nunquam rem sibi datam in dominio habere potest, in mutuo contra id fit. Cum enim rebus sic dictis fungibilibus nullo modo uti possimus nisi nobis consumere eas liceat, consumere vero rem cum idem sit ac pro arbitrio suo de ea statuere, patet: nullo modo re in mutuum mihi data me frui posse, nisi dominus ejus fiam (fr. 2. §. 2. D. de Reb. credit). Hoc tamen locum non habet quam in iis rebus quae genere non vero quae specie consistunt. Utroque casu duae personae occurrunt debitor et creditor, sed equidem creditor debitoris mei non putor, si ei rem alienam mutuum dedi, tunc enim dominus rem suam vindicabit, quapropter ei, cui rem mutuum dedi, dominium rei me non paravisse videbor, nullaque obligatio inter nos erit. Recte itaque JCti Romani putabant, traditionem dominii similem esse mutuum dationi. Recentiores tamen falso id dictum esse contendunt, cum sibi persuadere non possint, quomodo dominium rei alii obferre queam, cum mihi nullum jus sit, quo se ille, ut rei dominus, tueatur. Quod tamen facile explica-

≠ Jże rzeczy zachodzi res nieskładaiąca genus lecz species, powiedzieć można, że ~~debi~~ mutuum nie masz lecz commodatum n.p. daię komu pewny gatunek pieniędzy, pod warunkiem żeby mi oddał tenże gatunek n.p. medal ażeby go spieniężył, wyrobił sobie żadnego wyłączenie tegoż.

I Lecz czy zawsze zachodzi dominium na stronie ~~credi~~ debitora, który wziął rzecz in mutuum? Zawsze, jeżeli użyie tey rzeczy stósownie do natury mutuum. Bo do póki rzecz nie strawiona nie iest iey dominus, może mu bydź odebrana przez tego do którego iako własności należy. A zatem mutuum iest to samo co traditio dominii. Jeżeli zaś w domin. tak mutuum zamieni się, właściciel nie ma za debitora tego, który wziął mutuum, lecz tego tylko który mu dał tę rzecz.

ri potest, si observamus: Sempronium cujus ego pecuniam Titio mutuam dedi, eousque tantum vindicare eam posse, quousque in possessione Titii erit. Nam si Titius eam pecuniam consumpsit, nummos suos fecit, id est dominus rei factus est, cum Sempronius eas jam vindicare non possit. Nec ad rem facit coactum fore Titium pecunias reddere; cum id solum agamus eum *illas* pecunias reddere non posse cogi, *quas* illi dedi, quasque ille consumpserat. Subintelligi tamen debet me qui Titio illas pecunias dederam, bona fide fuisse, Sempronii eas non esse; vel Titium bona fide fuisse. Si uterque male fide fuerat, Titiusque pecunias consumpserat, tunc ei similis esse Titius supputabitur qui dolo fecit quominus possideret. Datur itaque Sempronio actio dicta *condictio* (Gajus in Comment. IV. 18). Quapropter si quis, qui alienare nequit, nummos dederit, nummos exstantes vindicari, consumptos bona fide, condici; mala fide actione ad exhibendum peti posse, dubio caret. Exhibere, autem est rem sistere et praesentiam ejus facere (fr. 22. D. de V. S.). Cum autem supra diximus de nummis consumptis, quaeri potest, quomodo rem exhibeam quam consumpsi? Respondeo: subintelligi debere, me cogi alios nummos ejusdem quantitatis et qualitatis reddere; sed tunc condictione, non vero actione ad exhibendum, nummos me repetiturum. Itaque

Jeżeli b. f. consumps. a nie ma skąd oddać mam do niego prawo p condict. Lecz ocząć muszę wprzód. Jeżeli m. f. i o to starał się dla niego nie ma, to więc będzie starany wynagrodzenie i za to.

me

actio ad exhibendum ad illum debitorem referenda est, qui cum nummos consumpsisset non habeat unde alios ejusdem quantitatis at qualitatis reddat, quod recentiores *impossibilitatem subjectivam* appellant.

Quaeritur nunc, quomodo theoria Usurarum applicanda sit huic generi Contractus? Visum est Romanis non multum id conferre ad theoriam Mutui utrum Usurae pro re mutuum data solvantur, vel non; putabant enim non aliter usuras currere, quam si per stipulationem promissae fuerint. Obligatio mutui irrita fieri potest ex SCto Macedoniano, de quo supra dictum est in Hist. Juris Cap. XXI. (p. 118.)

III. *Depositum* est *quod custodiendum alicui datur* (fr. 1. D. depositi). Differt autem Commodato, quia in depositum res data, ut eadem specie reddatur, requiritur. Depositarius itaque sive is, penes quem depositum est, neque possessionem, nisi naturalem, habet, cum dominium penes deponentem sit. Quod ideo fit, quia in Commodato usus rei est, in deposito autem solum custodia rei depositae. Quoties itaque res deposita utenda fruenda conceditur extra regulam id fit, quapropter a recentioribus *depositum* ejus generis *irregulare* appellatur. JCti enim Romani dicebant, depositarium furtum rei committere si re deposita utatur, nolente eo qui deposuerat (cf.

‡ Jeżeli sobie więc kto nie wymówi usurę, nie ma prawo ex mutui dat. dopominać się o nie.

‡ od de i ponere. Tam dirum hoc crimen videbatur veteribus, ut de deposito negando cogitantes a diis cum universa familia exstirpatum iri crederentur. — Praeterea eos dentes amittere putabant, qui depositum negassent. Quare et Plinius X. 97. laudat Christianos, quod sacramento se obstringant, ne fidem fallant, ne depositum adpellati abnegent. Heinec. III. 15. §. 31.

Gajus in Comment. III. 195. sqq.). Hinc nascitur obligatio depositi, ex qua de culpa lata et dolo depositarius tenetur, cum in Commodato contra etiam de culpa levi teneatur. Distinguunt autem JCti Romani inter *depositum ex necessitate* descendens, quod recentiores *depositum miserabile* dicunt, (fr. 1. D. deposit) si v. c. vel tumultus, vel naufragii vel incendii causa aliquid depositum sit; et inter *Sequestrationem*, quae est rei litigiosae custodia, ita alicui commissa, ut finita lite victori praestetur (cf. rubrica C. de prohibita sequestr. pecuniae). Depositum illud si intercessit lis in duplum crescit, si vero hoc, eadem actio datur quae adversus depositarium. Non tenetur autem depositarius, et nullo quidem modo, si casu res periit. Nonnunquam competit depositario actio depositi contraria, si impensas necessarias fecit, in rem depositam.

IV. *Pignus.* Diximus supra pignus esse jus in re, duplicisque generis si rem opignoratam spectamus haberi, nempe pignus proprie sic dictum et hypothecam. Si accuratius observare voluerimus pignus, apparebit, non solum jus in re id esse, sed etiam, *obligationem*, et quidem *re contractam, quae ut majorem securitatem creditor habeat ei a debitore servanda traditur, ea conditione ut in specie eam reddat*, cum ei satis-

factum fuerit. *Similitudo* itaque quaedam adparet inter *pignus*, *commodatum* et *depositum*, nam pignus datum ita in specie repetimus, ut commodatum, et depositum. Repetitur autem pignus actione pignoratitia (fr. 9. §. 4. fr. 22. §. 1. D. de Pignorat. act.). Creditor pignoratitius tenetur de culpa et quidem de culpa levi, nam utrinque commodum adest tam creditori quam debitori. Contra accidit in mutuo, quia in mutuo neque dolus, neque culpa versatur, cum data res in mutuum non in specie, sed in genere praestetur. Si itaque v. c. pecuniam mutuam accepi, eaque mei ipsius culpa periit, de culpa tali non teneor, quia res haec mihi ipsi periisse putatur, eamque, et quidem in genere, restituere cogor.

Haec de contractibus sic dictis realibus nominatis dixisse sufficiat. Sequitur theoria Contractuum, quos recentiores Contractus reales innominatos adpellant, Romani vero JCti Contractus tales *incertos* dicunt, ut eos ab illis distinguant, quos nonnunquam *certos* vocant (fr. §. 1. 6. D. de Pecun. const. fr. 9. D. de Reb. cred. pr. fr. 18. D. de acceptil.) Hi autem ejus generis obligationes continent, ad quas persequendas actiones certae desunt id est, actiones ex jure civili originem ducentes (Hugo R. RGesch. §. 123.). Quoties apparuerat, esse obligationem

ex quocunque contractu, sive certi, sive incerti. / sive ex certo contractu petatur, sive ex incerto / contractibus vel certis vel incertis.

zasadzi pytanie, jak sądzić sprawę, której podstawą negotium civile, a na której nie masz w Edykcie przepisanej formy, i że wtenczas pretor przepisywać ją musi.

† Jest pignus albo speciale, albo generale (cf. supra p. 296.)

—

‡ lubo liczemy pignus do contractus re, iednakże to tylko na powadze tey, że które są szczególnieysze po- wody, ~~do zaiver na~~ których wspieraią się kontrakty: uniknęlibyśmy tego, i daleko filozoficzniey podzielili obligacye (~~bez~~ gdyby stricti juris i b. f. judicii, podzielonemi były. – Dowodem tego iest pignus: mówią że zachodzi w tenczas, kiedy się rzecz oddaie: a iednakże mówią prawnicy Rz. etsi non tradi- tum est pignus contrahitur fr. 1. fr. 11. §. 5. D. de pignorat. act. y słusznie: bo na cóż szczególney skargi, gdzie iest actio Serviana, która i bez wzięcia pignus dochodzić rzeczy pozwala; po cóż kontraktu szczególnego?

§. 3. alii sunt, qui nomine careant p. 364.

Pod wyrazem re contracta obligatio, rozumieli prawnicy Rz. kontrakt taki, gdzie rzecz pewna daną była, a gdzie skarga zmierzała do odebrania rzeczy pewney. Jeżeli zaś skarga nie idzie, lub iść nie może, na odebranie rzeczy pewney, lecz na odebranie quantum interest, czyli na incertum, także con- tractus nazywa się incertus, iako i każda actio iest incertum, kiedy incertum otrzymuiemy. (fr. 33. D. depos.). Wiemy iako podzielił Gaius kontrakty, w którym to podziale nie masz żadney wzmian- ki o contractus innominatus, iaki sobie nowsi utworzyli. W czém dali się uwieść, albo raczey sami poddali przez siebie utworzoney teoryi fr. 5. D. de praescr. verb. fr. 7. §. 2. D. de pactis. – Wszelka czyn- ność iest albo in dando albo in faciendo: ~~tego~~ czego iest albo czynności iednostronna albo obustronna. Mówi tu Paulus o czynnościach obustronnych i wylicza 4. główne przypadki, o które spór zacho- dzić może, a które ponieważ są kontraktami takiemi, które przez actio ~~[illegible]~~ obie właściwą dochodzonemi bydź nie mogą, przez actio praescriptis verbis poszukiwanemi bydź maszą.

§. 4. quando poenitere liceat p. 365.

Powiedzieliśmy w I. części, że actio praescr. verbis, zachodzi w tenczas, kiedy ‡ ~~praetor przy szczególnie actionis [illegible] lub actionis in factum, przepisie szczególnym, iako ma sprawy dochodzić~~ nie iest naydawnieyszą z actiones, ~~które się w edykcie pretora znaydowały~~. Co do historyi tey actio to wiemy że wiedzieć nastało w czasach między Augustem i Hadryanem, szczególniey Titius Aristo pod Trajanem ży- iący prawnik, którego w swych listach bardzo Plinius (I. 22. VIII. 14.) chwali, do upowszechniania

I Może bydź rzecz dana, a iednakże nie zachodzić kontrakt żaden z wspomnionych

II W tym fragmencie Paulus z następuiącego dziwnego przypadku całą te wyprowadza teoryą. Wspomina Paulus: ieżeli syn moy naturalny iest u ciebie w niewoli a twoy u mnie, i ieżeli umowa zaszła żebyśmy ich na wolności wypuścili, a ty nie uczynisz tego, iaka tu będzie obligat.? Tu mówi Paulus bydź może albo:

II Jeżeli debitor nie dotrzymuie kontraktu, skarga ex act. causa data causa non secuta, a skarga iuż to o oddanie tey że rzeczy, albo o wydanie mi tey o którą zaszła umowa

I Gdybym dał pieniądze ażeby co dla mnie uczynił byłaby locat. conduct.

II Dla tego dodadź potrzeba: obligo indirecte, ponieważ w przeciwnym razie byłaby locat. conduct. n. p. czynię co w tym zamiarze, ażeby mi z czasem wynagrodzonym było. Gdybym to uczynił umówiwszy się o nagrodę byłaby loc. cond.

iey przyczynił się, dawniey używano raczey actio, zastosowaney do actiones bonae fidei, na iey mieyscu. A tak za czasów Paula, iuż powszechnie używano actio praescriptis verbis, iako skargi pomocniczey, do wszystkich actiones bonae fidei. Zastosuymy to do tych wypadków, które okazuią iż osoby maią do siebie prawo zaskarżania się o zaspokoienie, ale prawo nie gruntujące się na contractus re.

Jeżeli komu rzecz iaką daię, więc daię albo w tym celu, żeby ią sobie zatrzymał, bez żadnego za to dla mnie wynagrodzenia, (donatio): lub, daię, żebym coś za to otrzymał, n. p. daię pieniądze żeby usamowolniono niewolnika. Donatio więc nie ma w sobie nic obligatoryinego, czyli nie iest συνάλλαγμα: ale obligatoryinem iest każda datio sub modo, albo datio ob causam. — Jeżeli daię rzecz w takim zamiarze, żeby od drugiego przyiął to, czyli tego, lub nie: ieżeli przyimie a widzę że nie uskutecznia tego, co przyimuiąc przyrzekł, mam prawo odstąpić od mego zamiaru i odebrać rzecz; lub ieżeli czas w którym miał uskutecznić przeszedł, i wtedy mam prawo odebrać; lecz ~~lub~~, ieżeli ieszcze nie uskutecznił mogęż przed czasem odebrać? Nie mogę, iak tylko w przypadku tym, kiedy drugi nieby na tem nieszkodował, żeby oddał, n. p. ieżeli wziął pieniądze żeby usamowolniony był niewolnik, bo ieżeli kto do tego przedsięwziął wynagrodzony być musi, ale zmuszać mię żeby był czyn ten uskuteczniony przyczyny nie ma, bo przy usamowolnieniu takim nie on iest interessowany, lecz ia. fr. 3. D. qui sine manum. fr. 3. D. de serv. export.

Z całey tey dedukcyi przekonywamy się: 1, że re contracta oblig. nie dzielą się na nominati i innominat. podług prawa Rz. 2, że tak nazwane jus poenitendi, nie iest prawem właściwym kontraktom bezimiennym, mocą którego obydwie strony polubownie od zawartego pactum odstąpić mogą, o wszelkich tor zawarciu być mogło. 3, że contractus incertus nie stąd bierze nazwisko iż nie ma pewnego imienia, lecz że idzie na quantum interesse, co iest incertum. 4, że nic osobliwszego iż ~~fere~~ praescriptis verbis nayczęściey interesse tego dochodziemy.

—

ad aliquod dandum vel faciendum, praetor actionem praescribebat, qua repeteretur obligatio. Quapropter ejus generis actiones vocantur *actiones praescriptis verbis*, vel *actiones in factum*. Unde apparet contractus incertos tunc intercedere, si aliquid vel datum vel factum sit, vel cum dari aut fieri debeat. Videamus qui praecipui casus sint, ex quibus obligationes tales oriuntur (fr. 5. D. de praescr. verbis).

1. *Do* ut *des* (fr. 5. §. 2. D. de Praescr. verb. fr. 7. §. 2. D. de pact.) tunc accidit, si alicui rem meam dedi ut mihi aliam det. Obligationes ejus generis ex variis causis oriri possunt, praecipua tamen earum *permutatio* est, sive, ut recentiores ajunt, Contractus permutationis.

2. *Do* ut *facias* (fr. 5, §. 2. D. de Praescr. verbis) si alicui rem do, ut aliquid agat, obligatio in faciendo consistit, v. c. fundum meum Sempronio obfero, ut domum mihi aedificet.

3. *Facio* ut *des* (fr. 22. D. de Praescr. verbis) si aliquid faciens, alium cujus causa id facio, ad certum aliquod dandum obligo.

4. *Facio* ut *facias*, si pro alio faciens, eum obligo ad aliquid mea causa faciendum (fr. 5. pr. §. 4. 5. D. de Praescr. verb.). Quando et ob quas causas supputetur culpa, sat superque

supra disputavimus. Quod vero attinet illum casum, qui circa permutationem versatur, apparet de culpa levi tam creditorem quam debitorem teneri, quia lucrum uterque ex negotio quod agatur capit.

Multi recentiorum dividunt obligationes reales innominatas in contractus reales *regulares*, et *irregulares*. Dicunt autem contractus reales irregulares tales esse quibus certa nomina non sunt, reliquos vero quibus nomina adsunt regulares dici, qualis est: 1, *Permutatio*, cum res pro re, corpus pro corpore datur, nam si pecuniam pro re dederim emptio venditio esset (fr. 14. §. 7. D. de religios. et sumpt.). 2, *Contractus* sic dictus *aestimatorius* si certo praetio constituto rem alii vendendam do, ut vel rem ipsam vel pretium nobis pro re acceptum reddat (fr. 2. D. de Aestimat). 3. *Contractus Suffragii* si pro auxilio et patrocinio honorum adipiscendorum, me adjuvantem remunerari promitto (cf. Brissonius s. v. *Suffragium*). Hi tamen qui tales obligationes contractus esse dicunt, id observasse non videntur, eas, si naturam et indolem obligationum spectamus, contractus non esse. Permutatio enim nihil nisi ipse actus rem permutandi est, qui tunc primum naturam obligationis induit, cum res ad finem perducta ~~fuerit~~ est, ante perfectum vero illud negotium nullam obligationem inter-

† innominali

‡ Że cenę ustanowia sprzedaiący, co nadto więcej wziętę do niego nienależy.

‡ Jus poenitendi zależy od iedney strony, lub stron obydwóch. Nie może mnie wtenczas kred. zniewolić do zerwania kontr. przez jus poenit. kiedy do iego uskutecznienia pewne przedsięwziąłem kroki, tak, żeby wynagrodzenie mi wynosiło mniey niż dokończony interes.

‡ Lubo consens zachodzi we wszystkich kontr. iednak, gdy tam przez zezwolenia forma zewnętrzna, czy ogólna czy szczególna, nadaie istność kontraktowi, tu zaś iedynie consensus, mówiemy przeto: że ugoda (consens.) iest podstawą tey obl.

I Że mogły być te obl. zawierane ‡ postęp przekonywa nas że później musiały nastąpić, kiedy za wsperz. Rz. z daleka od siebie mieszkali. Przekonywaią nas narzędzia tylko kontr. kończące się na tio. Do zastąpienia w kupnie lub przedaży samego sprzedaiącego, używano nayczęściey w Rzymie bankierów (argentarii). Osoba taka nie może być uważana za faktora, ponieważ kupuiący lub sprzedaiący ~~nie~~ miał do czynienia z ~~faktorem~~ takim bankierem, a nie z osobą którey dobra sprzedawano, lub dla którey kupowano. (Cicero pro Caecina 6.). Zachodzące kupno lub sprzedaż zapisywał bankier w swoiey księgę że zapłacono (expensi lata et accepta pecunia). Kopią tego aktu

cedere. Id quoque dici potest, de contractu aestimatorio et suffragii. Cur itaque has obligationes non referant ad contractus incertos, non video.

~~Observandum denique est, obligationes incertas, eo differre ab obligationibus certis, quod saepius ab ipsis contrahentibus pendeat, velintne, ~~nec ne~~, obligationes ~~eas~~ ratas esse, vel ab ~~iis~~ contractis discedere. Id appellatur in Jure Romano *jus poenitendi*. Concessum itaque ~~fuit~~, est tam debitori quam creditori, recedere ab negotio contracto, modo ei, cujus intersit, satisfecerit, de damno quod inde vel sensit, vel senti~~re posset~~ serit (fr. 3. §. 2. fr. 5. pr. D. de Condict. causa data).~~ l. 5. 1. fr.

~~CAPUT XVII.~~ §. 5. consensu quae obligationes contrahantur.

~~De obligationibus consensu contractis.~~

Consensu obligationes, ex quibus causis fiant Gajus in Comment. III. 136 sqq. et in fr. 2. D. de Oblig. et act. exponit. Ideo autem istis modis obligationes dicuntur consensu contractae, quia illi qui negotia talia gerunt ad ea contrahenda consentire dicuntur. Unde inter absentes quoque tales obligationes contrahi possunt, veluti per nuncium (cf. Hugo R. RGesch. §. 236.). De his singulatim videamus. § 377.

I. *Emptio Venditio*, obligationes sunt *in quibus contrahendis de pretio convenit.* Scimus esse bilateralem talem obligationem, quia duae personae occurrunt, quarum altera *pretium dare* promittit, et haec vocatur *emptor*; altera vero *jus suum* quod in rem ei competit in alium *transferre* se obligat, et haec *venditor* vocatur. Pretium quod ob contractas ejus generis obligationes praestatur, nomen dat huic obligationi, quia si nullum praestitutum esset pretium permutatio vocaretur, cum illa, ut eleganter JCti Romani observaverunt, nulla re nisi pretio ob rem prestandam dato a venditione differat. Eam autem naturam emptionis et venditionis olim fuisse; videre licet ex illis Homeri locis, quae Paulus (fr. 1. D. de Contrah. empt.) citat. Emptio non solum ad jus rerum refertur, sed etiam ad jus in re, v. c. servitutem, emphyteusin et id genus alia. Neque solum illas res emimus, quae praesentes adsunt, vel quae cum eas emimus in rerum natura sunt, sed etiam res futurae recte emuntur. Talium rerum duo praecipue genera occurrunt: 1, *emptio aleae*, vel *spei*, quae obligatio ejus generis est, quae licet ex eventu futuro initium capiat, tamen emptor semper cogatur pretium restituere, etsi falsus esset quo ad quantitatem et qualitatem obligatio-

spisanego dawał obydwom stronom. Jeżeli ta kopia zginęła kupującemu lub sprzedającemu że zapłacono i zakwitowano, był jeszcze dowód w xięgach bankiera. Cicero l. c. Tak jak dziś u Notaryuszów. — Wszystko co jest in commer. sprzedawanem i kupowanem bydź może. Podług nowszych ustaw Cesarskich nawet res divini juris, jeżeli Urząd na to zezwoli. — Policyjne prawa zakazywały sprzedawać purpurę, jedwab, broń, dla barbarzyńców. —

† Nie koniecznie jest ażeby zaraz całkowicie zapłacono, dosyć jest dadź zadatek (arrha); ten jednak nie stanowi konieczności spełnienia kontraktu; ale jeżeli kupujący odstąpi utraca zadatek; jeżeli sprzedający podwoyny zadatek płaci.

‡ Homer nie mówi kupił za pieniądze rzecz; lecz: kupił rzecz za rzecz.

‡‡ kupujemy więc nie tylko domin. lecz: jus in re.

† Lex Titia, Publicia et Cornelia Histor. p. 72. zakazała grać o pieniądze, czyli nie pozwalała skąd skarżyć się, kto grał był infamis, lub kto pozwolił w swoim domu, chociaż mu kto skradł nie było furtum. A za tém alea znaczy tu w innego jak gra; znaczy tu los etc.

ƒ Jeżeli w tem moia wina n. p. do rybotowu nie dobrych sieci biorę, można mię skarżyć de dolo lub culpa lata.

Ta za tem różnica od emptio spei, że tu nie widzę, lecz nie pewny iestem iey qualitas i quantit. n. p. zboże na pniu.

ƒ Nie można mnie więc skarżyć dla tego niewłasności sprzedatem

nis; quia debitor et creditor obligationem talem ineuntes nihil aliud egerunt, nisi ut alter alteri suum jus cederet (fr. 8. pr. D. de Contr. Empt. et Vend.). 2, *emptio rei speratae*, cujus obligationis objectum sunt fructus, quos tunc ex re percipere non possumus, cum fundus in quo nascituri erant ex rerum natura disparuit; vel, cum ratione physica, v. c. grandine, corrupti fructus sunt. Si illud adest, non cogor emptae rei sperataeve pretium restituere; si hoc, id tantum solvam, quantum apparebit ex fundo illo me percepisse; accidit enim casus cui resistere non potui (fr. 8. §. 1. D. de Empt. Vend.). Convenitur autem venditor de re vendita actione empti, emptor vero actione venditi. Convenitur autem venditor ut rem tradat. Olim cum distingueretur inter rem in dominio et rem in bonis, traditio rei in obligationibus hujus generis ~~in primis~~ solum observabatur; cum in venditione necessarium non sit, ut rem, quam vendidi, in dominio habeam. Emptio enim et venditio admodum circumscripta esset, si ad eas solum res, quas in dominio habemus, referretur. Cum sublata esset differentia rerum mancipi et nec mancipi, sola traditio ad rem emptam in dominio habendam sufficiebat (fr. 25. §. 1. D. de Contrah. Empt. vend.).

Ut autem theoriam de dolo, culpa, et casu

huicce generi contractuum adaptemus, sufficiet monuisse eam ad venditorem solum referri, cum emptor nihil agat, nisi ut pro ~~a se praestito~~ pretio rem consequatur. Tenetur itaque Venditor de dolo et culpa utrius generis, nunquam vero de casu, quia a momento quo rem ~~[illegible]~~ emptor esse supputatur. Putari potest venditorem mihi vendidisse rem alienam eamque dominum ejus mihi *evicisse*. Ad hunc casum refertur theoria *Evictionis*, quae si adest, possum a venditore exigere, ut mihi satisdet (fr. 28. D. de Contrah. empt. vend.). Possum etiam necessitate adduci ad rem emendam, vel in emenda ea circumscribi. Variae sunt de hac re opiniones recentiorum, quae omnes fluxerunt ex c. 2. C. de rescindenda vendit. Mihi eorum sententia placet, qui putant ad emptorem non referri eam, sed ad venditorem, cum saepius venditor quam emptor, coactus putari possit ad rem vendendam. Id appellant recentiores *laesionem enormem* et tunc putant adesse, si ultra dimidium pretii fuerit jus alterutrius, tam emptoris quam venditoris, laesum.

vendidit rei dominus

Zachariä [illegible] p. 734.

II. *Locatio Conductio*, et emptio, venditio, familiaritatem aliquam inter se habere videntur. (Gajus Comment. III. 145.). *Locare rem* est *pro certa mercede rei usum vel operam promittere.* Duplex itaque genus locationis et condu-

Let c. d. inf

Ɀ emptor sam siebie oszukiwać nie może.

! lata, levis.
Ɀ wyiąwszy kiedy rzecz zginie z przyczyny zastarzałego zerwania.

Ɀ Wątpliwość zachodzi, czy donans iest obowiązany za Evictio Donataryuszowi? Podług zwodet (Pauli R. S. V. 11. 5) nie iest obowiązany, wyiąwszy ieżeli się zobowiązał # stipulat. Damiany bowiem nie iest za culpa obowiązany, ani za mora, zgoła zawsze w tym razie trzyma prawo stronę Donantis. Ponieważ Justynian ~~e. C.~~ wszelką promissio donat. opatrzył naturą stypulat. obowiązanym więc iest za evictio. — Za evictio nie odpowiada także creditor pignoris, ponieważ sprzedał rzecz taką iaką dostał.

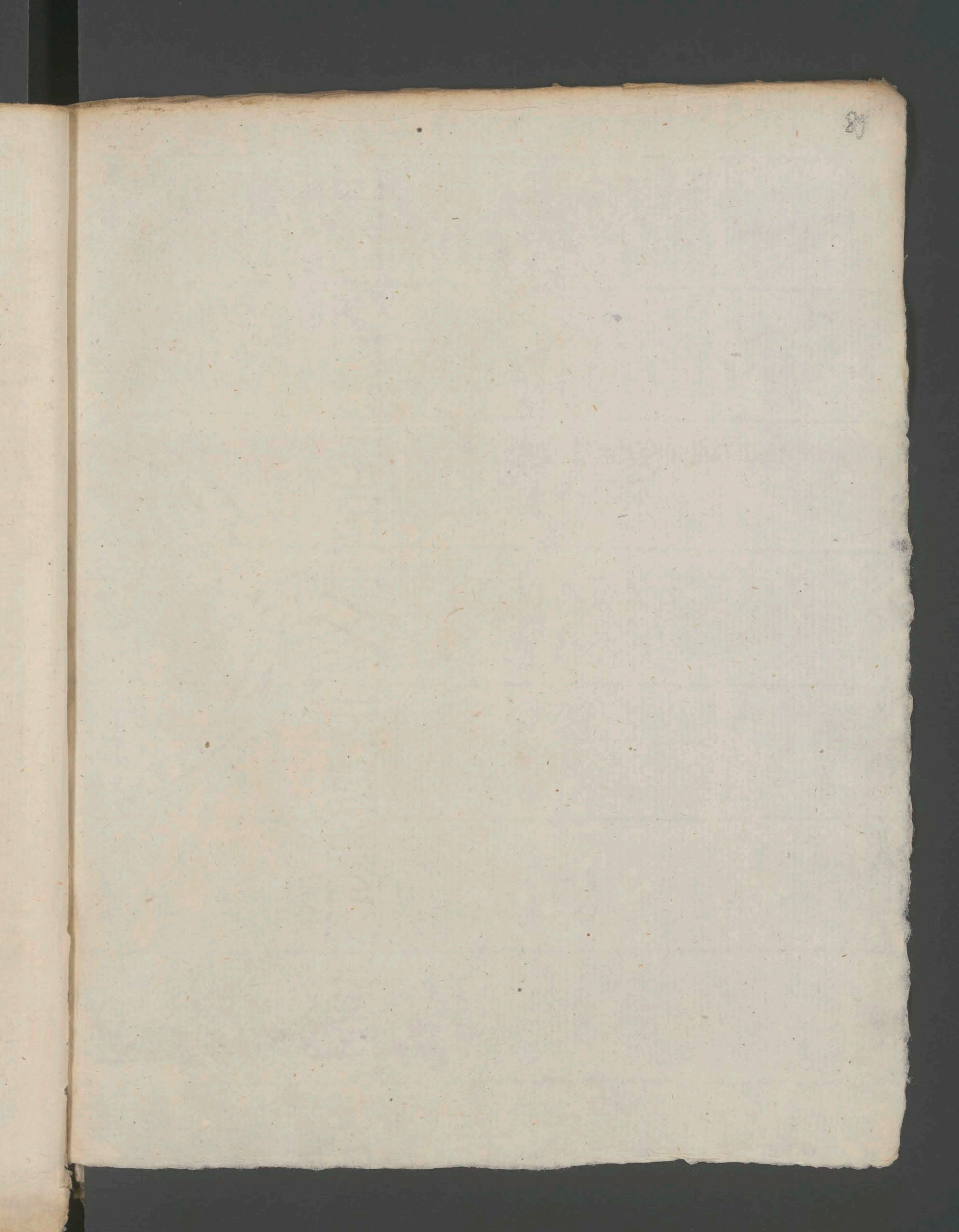
Ɀ Do fr. c. 5. q. C. Si quis alteri vel sibi sub alt. nom. uwerać wypada, że c. q. C. h. t. ściąga się do przypadku, gdy kupuiący stawia innego na mieysce swoie, lub gdy przynaymniey porwała mu rzecz wydać; c. 5. C. h. t. kiedy kupno, na pozór tylko pod cudzym imieniem zostało zawarte.

Do sprzedaży należą także tak nazwane pertinentia. Rozumiemy przez pertinentia wszystkie te rzeczy które z rzeczą główną fizycznie są połączone. Odróżnić iednak tu wypada te rzeczy które bardziey lub mniey mocniey są połączone z rzeczą główną, lub którzyło rzecz główna przebawiona traci na swey wartości fr. 17. §. 7. D. de Act. empt. vendit. Jakie to manya fr. 245. D. de V. S?

Ł Trudno nawet niekiedy oznaczyć czy empt. vend. czy zachodzi locat. cond. n. p. umawiam się z rzemieślnik. żeby mi ze swey materyi robił. Tu iest empt. — Naymnie kilka kroci da bronienia ognia pod kwid. ażeby za umiejętność po 10 zapł. # za uwłodz po 20.
Tu część empt. vend. reszta locat.

[Różnica od kupna, że nie przechodzi na dzierżawcę własność (oz wyrażenia (in c. 6. C. de fund. patrimonialib. XI. 65.) colonatus, inquilinatus quaestio.

I Zauytowałem przykład na koniach naiczęściej

ductionis est, locatio rerum et locatio operarum.

Locatio rerum tunc intercedit, cum usum rei alii praestare polliceor, pro quo ille pretium mihi praestare promittit; tunc appellabor *conductor*, ille *locator.* Conductor olim varie distinguebatur, qui enim agros conducebant, *Coloni*; qui aedes, *Inquilini;* qui vectigalia *Publicani* vocabantur. Obligatio haec persaepe cum Commodato congruit. Res enim quae commodatur, ita ut res quae locatur, in specie redditur, neque dominium, sed jus in re nobis inde paratur Differunt tamen, quia commodatum gratuite fit, pro locata vero re pretium semper praestatur. Neque minus similis est obligationi ex mutuo, etsi haec obligatio circa res infungibiles, illa vero circa fungibiles plerumque versatur. Quod cum ita sit, quaeri potest, cur diversa genera obligationis esse dixerimus Commodatum et Locationem, adeo, ut haec ad obligationes consensu contractas, illa ad obligationes re contractas referatur? Diximus, locationem esse ejus generis obligationem, quae jam ab eo inde tempore, quo de contrahenda illa debitor et creditor pacti sunt, currit; cum contra ex commodato tunc primum oritur obligatio, cum res data fuerit. Neque minus eo differt utrumque genus obligationis, quod Commodatarius rem Commodatam alii usui quam

ei, cui eam commodatam accepit adhibere non potest, nec alii commodare rem ei licet; cum locator contra etiam alii rem sibi locatam, id est sublocatori, cedere potest. (fr. 60. pr. D. locati conduct). Quod autem pretium adtinet nihil refert, utrum nummi an fructus pro re locata dantur, v. c. si colonus cum domino fundi damnum et lucrum partitur. Conductor ejus generis vocatur in jure Romano *conductor partiarius*, et in multis rebus similis adparet socio, de quo mox dicturi sumus (fr. 25. §. 6. fr. 19. §. 3. D. locati cond. c. 21. C. De locato et Cond.). *Locatio operarum*, vel *operae locatae*, obligatio est, quae *ea ratione initur*, *ut alius operas facere polliceatur, alius vero mercedem pro operis illis praestandis promittat*. Non omnia ea quae facimus operae vocantur, licet cujusvis generis operam facientes, operam facere dicamur, v. c. si pro alio spondeo debitum solvere, factum praesto, quod opera non dicitur, licet opera sit. Operae itaque de quibus in locationibus loquimur, hae sunt quae appellantur operae illiberales. Quaenam sint autem *operae illiberales* et quaenam *liberales* quaeritur. Nonnulli dicunt esse operas liberales quae ingenii non manuum ministerio exerceantur, contra omnes illiberales. Sed haec definitio admodum vaga est; nam si dicere velis omnes artes quae a Viris

I naiętą rzecz mogę używać do swego rzeczu

I w tenczas w miarę zysku oddaie mu część pewną owoców

Ŧ Jeżeli wynaymię rzecz za którą płacę pieniądzmi, nie iestem obowiązany za naiętą rzecz płacić, iak się umówiłem. Jeżeli rzecz za rzecz n. p. fructus, muszę się dzielić z właścicielem. Co do szkody: nie rachuie się w pierwszym razie małe uszkodzenie n. p. w naiętym domku będzie iedna stancya niezdatna do mieszk. w drugim nawet naymnieysze; i tę szkodę musi się dzielić właściciel ze mną.

Ŧ
I Nie wszystko więc co czyniemy iest opera; to uważa się stósownie do osoby (n. p. sprawowanie urzędu p. pretora i sprawowanie urzędu p. scriba.), i stósownie do rzeczy (n. p. uczyć kalligrafii a uczyć prawa.)

† Kto wynaymuie komu rzecz iest locator, ten którému się wynaymuie cond. Tu powinienby ten sam być sposób mówienia. Jednakże przeciwnie używaią się te wyrazy. Ten który wynaymuie powinien się nazywać conductor, ponieważ bierze pieniądze za wynaiętą pracę; ten zaś którému się wynaymuie locator, ponieważ on daie pieniądze.

] De artibus liberalibus, que, et a quo tempore appellari sint coepte v. Heinec. I. 25. §. 16. sq.

Doctis in scholis tractantur, studiaque quae ibi exercentur, operas liberales esse, rursus quaerendum esset, quinam et in quibus scholis eas profiteantur? Eos enim qui philosophiam profitentur, professores non appellant Romani; neque eos qui in Gymnasiis docent, cum vocentur ab iis *Ludi magistri* (fr. 1. D. de Extraordin. Cognit.). Neque medicina ars liberalis est, quia olim apud Romanos a servis exercebatur. Liberalis itaque ars est Jurisprudentia, res sanctissima, qua patroni Clientibus suis apud antiquos Romanos opem ferebant, nullam mercedem accipientes. Sub imperatoribus cum eligendi magistratus potestas penes Senatum esset, Romani bene persuasi quanti aestimanda sit scientia juris, etiam tunc, cum pretium dabatur JCtis pro auxilio prestito, eam liberalem artem appellabant. Et merito mehercule! Ut autem ad rem revertar, observare licebit, similem esse locationem rei, locationi operarum, cum in utroque casu pretium praestetur. Rem autem locare is dicitur, qui pretium pro ea locata accipit; is vero qui pretium praestat conductor operarum vocatur. Haec, ut cum recentioribus loquamur, terminologia, si eam adaptamus conductori operarum, conversa apparebit, attamen congrua illi terminologiae si diligenter omnia intuebimur. Conductorem operarum enim eum esse qui pretium accipit,

eram/ recte dixeris, nam ille opus praestat, illi vero merces praestatur; locator contra, sive is qui opus suum sarciendum locat, pretium conductori operis dare cogitur. Actiones quae utrinque intercedunt sunt, actio *locati*, et actio *conducti*, quae quibus competant ex ipsa natura verbi patet, nec minus quas ob res instituantur. Si satisfactum non est, damnum sarcitur eo quanti interest, nec minus pro dolo et culpa utrius generis cavetur, quia tam locatori quam conductori ex obligatione ejus generis lucrum cedit. Quodsi casu res periit, neuter eorum tenetur (fr. 7. D. locati conduct). Si quaerimus quo modo et quo momento obligationes hae dissolvantur, observandum erit, quaestionem hanc locum non habere, si quaerimus de opere locato, nam ex ipsa rei natura patet eam dissolvi, cum opus absolutum fuerit. Quod si eam quaestionem referimus ad operas vel res locatas, ex consensu tam conductoris quam locatoris pendebit dissolutio obligationis, vel ex pactione ipsa quam contrahentes obligationem inierunt. Quid tamen si res locata est, eaque vendita fuerit, dissolvetne emptio venditio locationem et conductionem? Ita sane, cum conductor rei non habeat nec jus in re, nec jus ad rem. Non observari autem nostram theoriam in locatione et conductione ususfructus, ex ipsa natura rei patet, cum alia species

† Jezeli lokowana rzecz nie wyda owocow, szkodę ponosi locator wyiąwszy ieżli szkod inąd conductor zyskał na gruncie. Jezeli conductor operarum podeymuie się ukończyć dzieło, musi odpowiadać za casus, gdyby rzecz do roboty dana, zginęła.

† Gdy więc w pierwszym razie nie może bydź zerwany kontrakt aż po ukończeniu dzieła; tu (opera locatae) nawet wśród pracy, ieżeli się na to zgodzą. Lub tak się umówią. W pierwszym razie chociaż się czas nie oznaczy conductor zobowiązał się do uskutecznienia dzieła. W drugim chociaż nie uskutecznione dzieło kiedy tylko czas oznaczony (n. p. mam uczyć lat 2.) wolno rozwiązać obl.

₮ Nie nastąpita locat. conduct. dopóki wykonanie naymu etc. nie nastąpi. Właściciel grun, i wprowadziłby się do niego, nastąpiło wykonanie naymu, nowy właściciel może mi wypowiedzieć kiedy zechce, Lecz naiczęściey grunt nie nastąpiło wykonanie dopóki powodów nie zbiorę. Nie może nowy właściciel powiedzieć że używa grunt z owocami, bo który zebrał zboże? — Jeżeli po wynaięciu naymu i upłynięciu terminu, nie wypowie naymu locator, supponuie się że przedłużył termin a) co do gruntu na rok, b) co do budynków taki termin iaki raz na piśmie wyrażony, niego ieżeli nie ma pro ut quisque habitaverit, iak mówią Dr. — Może przed czasem wypowiedzieć naiem locator, ieżeli rzecz potrzebuie reparacyi. — Ad exemplum venditionis, nisi fuerint specialiter excepta, potest usufructuarius conductorem repellere. fr. 59. §. 1. D. de usufructu et quemadmod.

₮ JCti Romani loquuntur de vectigalitiana societate (fr. 73. §. pen. D. de Leg. III.), cujus socii vectigaliarii vel venalitii appellabantur; et piscatoria fr. 71. D. Loc. Cond.

| Nowsi prawnicy dzielą societas 1, na universalis, kiedy socii cały swóy maiątek składaią 2, na generalis, cały swóy zarobek 3, specialis, kiedy zawiązuią towarzystwo na wykonanie pewney nauki.

rei hic adsit, quam in aedibus locatis. Hoc tamen affirmantes non negamus esse jus conductori conveniendi locatorem, qui rem locatam vendidit, ut ei satisfaciat (fr. 33. D. locati conduct). Dissoluta autem obligatione, omnia haec inter locatorem et conductorem intercedunt, quae inter commodantem et commodatarium intercedere diximus.

III. *Societas* (cf. Instit III. 26.). *Conventionem plurium consensu contractam ad propositum idem consequendum*, (quae praecipue in acquirendo jure consistat,) *appellamus societatem*; vel, ut nonnulli definiunt, appellamus societatem conventionem (Gajus Comm. III. 154.) qua vel res vel operae communicantur eo fine, ut lucrum vel damnum commune inde fiat. Societatem coire solemus aut totorum bonorum, aut unius alicujus negotii, veluti mancipiorum emendorum aut vendendorum (Gajus in Comment. III. 148.). Societas autem, ex qua lucrum alteri, alteri vero damnum cedit, comparari illi societati potest, quam in fabulis inter leonem, ovem et cappellam initam legimus, quae recte *societas leonina* appellatur (fr. 29. §. 2. D. pro Socio.). Praecipuum autem in societate contrahenda, sunt jura a sociis adquirenda, quae ni adsint, nulla societas est. Nullam itaque societatem contrahi donationis causa, recte ICti Romani definierunt (fr. 5. §. 2. D. pro Socio). Neque tamen neces-

zawieramy societas albo dla wspólnictwa całego majątku; albo jedney jego części n.p. prowadząc handel niewolnikami. Ponieważ ta obligacya jest obustronna, może być per lex potwierdzona, też nie można w sposobie myślenia Rzymian powiedzieć że z prawa pochodzi, gdyż obligatio ex lege ma tylko, być zobowiązanym i obowiązywać. Nie może być taka obligacya ultro citroque, jak societas.

sarium est ut pro aequis partibus lucrum sociis e conventione inita cedat, dummodo referatur lucrum ad partes illas quibus contribuerunt (Gajus in Comment. III. 149. sqq.). Pro qua parte itaque aliquis contribuit, pro ea ut lucrum ex societate capiat, necesse est. Tempus ~~autem~~ obligationi contrahendae praefinitum non est, nec praedestinatur res, de qua societas ineatur, cum haec vel momentanea, vel in longius duratura, esse possit. Est autem obligatio haec bilateralis. Neque tamen distinguuntur personae in societate ita ut distinctas eas vidimus in obligationibus supra expositis, cum omnibus *eadem jura* eademque emolumenta ex obligatione contracta, adesse debeant. Omnes personae in hanc obligationem concurrentes appellantur *socii*, omnibusque *actio* dicta *pro socio* competit, quae eo tendit, ut omnia ~~haec~~ de quibus socii convenerint, ad finem perducantur, nisi casus id prohibuerit. Nec minus eo haec actio tendit, ut socii satis accipiant ab eo socio cujus vel dolo, vel culpa utrius generis commissa, damnum senserunt. Exceptio tamen hic datur, quae quam sapientissime excogitata est. Accidit enim, ut nonnunquam pro culpa levi socius non teneatur, si apparuerit, eum ita negligentem esse solere in suis rebus, ut negligens in societate apparuit. ~~Tunc de culpa levi non tenetur~~, et recte quidem, cum is, qui

Ŧ Quint. Mucius utrzymywał: że socii koniecznie powinni wspólnie dzielić zysk i szkodę. Servius Sulpic. dowiodł że niekoniecznie, że ieden może ponosić więcey szkody a mniey zysku, który nie równa iest ich kontrybucyja na societas. Jeżeli n. p. na societas da A 100,000. B 50,000 C. 10,000. Jeżeli zyskaiąc A więcey odbierze niż B. i C. a podczas straty mniey będzie miał szkody niż B. C. bo większy wkłada kapitał.

Ŧ Jeżeli więc zawrą societ. omn. bonor. wszelkie wymnożenia maiątkowe są obiektem societatis; ieżeli tylko societ zawrą dla sprzedaży pewney rzeczy, będzie societ. momentanea.

7 Tu rozbiera Ulpian następujący przypadek: sąsiadowi mającemu 3. konie, i jadącemi z niemi na iarmark, dałem 4tego pod kondycyą, aby ie sprzedawszy oważ z tych 3 mi części z zebranych oddał pieniędzy. Jeżeli koń w przód padnie, nim dojedzie na iarmark, nie może być actio pro soc. ponieważ societas iuż rozwiązana. — Inny przykład taki przystawia: sąsiadowi mającemu 3 konie, daię 4tego pod warunkiem, aby stosownie do tego, któregośmy używalismy oważ z tych. Jeżeli koń moy padnie czy mam prawo do trzech pozostałych? Owszem bo gdyby i iego koń był padł miałby był prawo do konia mego. Tu ieszcze dodać trzeba że którey w używaniu koni wspólnie przystąpiona.

fr. 2. pr. D. commun. divid. i

7 Między fr. 31. i 33. D. pro socio niemasz żadney sprzeczności; tylko że w tych ostatnich różnią przypadki nie zawsze który w fr. 2. D. d. t. tylko ieden przypadek zdaie się że miał przed oczyma.

III rozumi się że honorarium, za wypełnienie mandatu, przyiąć można fr. 6. pr. D. mandati.

cum eo societatem inivit praesentire id debuerit, qualisnam ille homo sit (Hasse l. c. VII. 69.). Dissoluta autem societate non ~~putantur~~ dissolutae [vuntur] obligationes ~~inde ortae~~. Immo permanent, donec satis acceperimus pro damno quod sensimus [mus] ex inita societate. *Dissociatio* oritur (cf. Gajus in Comment III. 151.): 1, cum assequuti sumus, ob quod societatem inieramus, vel cum apparuit non posse hoc perduci ad finem, ob quod inieramus societatem (fr. 58. pr. fr. 63. §. 10. fr. 65. §. 10. D. pro Socio). 2, si alicui sociorum inita societas displicuerit, isque ea excedere voluerit solvitur societas, et denuo societas inter reliquos socios contracta, societas *denuo inita* putabitur; nisi de societate non rumpenda usque ad certum tempus socii convenissent (fr. 59. pr. fr. 65. §§. D. pro Socio.). 3, dissolvitur societas morte socii (Gajus in Comment. III. 154.), cum jus societatis personale sit, neque ad heredes transferri possit, exceptis debitis ex societate contractis, quae, etiam heredes, exsolvere tenentur.

IV. *Mandatum* (cf. Inst. III. 27.) contracta consensu obligatio *qua alicui negotium gratis* *suscipiendum committitur*, appellatur mandatum (Gajus in Comment. III. 162.). De omnibus negotiis quae in rerum natura sunt, dummodo non sint contra bonos mores, mandare licet (Gajus in

nie może się więc o nic upominać socius jak tylko o to co stracił na ustaniu wszystkich societatis. Jeżeli więc gra w karty, nie rekompensuje z pieniędzy sociorum.

§. 9.

jeżeli jeden socius umrze, a o tém nie wiedzą socii, czy trwa societas? Ta jest; successorowie jego są obowiązani donieść o śmierci, inaczéj sami są uważani za wspólników fr. 65. §. 10. D. pro socio. — Z wielu politycznych nie bardzo Rz. temu kontraktowi sprzyjali; ażeby go usprawiedliwić wyprowadzali go niektórzy prawnicy Rz. n. p. Gaius z praw XII. Tabl. gdzie miał się utworzyć na zasadzie praw Solona.

Comment. III. 157). Conventitur Mandatarius actione mandati; et cavere debet de dolo et culpa lata, nec minus de culpa levi; quod licet theoriae supra a nobis propositae repugnet, tamen si observamus, mandatum non posse ad finem perduci, nisi maxima diligentia a mandatario adhibeatur, recte id statutum esse adparebit (c. 13. 21. C. Mandat. vel Contra. fr. 23. D. de R. J.). Competit mandatario actio mandati contraria, quae qualis sit, diximus de commodato agentes. Cum autem solo nudo consensu haec obligatio contrahatur, omnia de dissolvenda ea, priusquam ineatur, constitui pactione possunt. Mortuo mandatario extenditur mandatum etiam ad heredes, quod utilitatis causa receptum est (Gajus in Comment. III. 160.). Ut omnes obligationes consensu contractae dissensu dissolvuntur, ita mandatum etiam cum displicuerit partibus, vel cum in eo persistere noluerint, dissolvi potest.

V. Obligationibus consensu contractis accedit ex jure ~~recentiori~~ *Contractus* sic dictus *Emphyteuticarius*, qui *pactio* est *de constituendo jure* in re initio, ut monuimus. JCti Romani disputabant de natura contractus hujus, cum alii emptionem venditionem, alii locationem conductionem eum dicerent. Imperator Zeno (in c. 1. C. de jure Emphyteutico.) statuit, contractum ~~eum debere esse proprii generis.~~ Gajus (in Comment. III. 145)

I Nie mogę więc dać zlecenia, ażeby kogo okradziono. Justynian wyznacza 5 szczególniej przypadków, gdzie można mandatum dawać pr. J. de mandato 1, sive sua tantum gratia alicujus tibi mandat 2, sive sua et tua 3, sive aliena tantum 4, sive tua et aliena 5, sive sua et aliena.

I Stósownie do rodzaju interessu nawet i culpa leviss. musi więc być obowiązanym za omnem culpam

I Jeśli więc dam zlecenie patronowi ażeby bronił mey sprawy, a sprawę przegra nie może się tym bronić że nie dobrze zdał examen, że Univers. nie on winien, po co go zrobił majistr. – Tu iednak nie będzie mand. bo wiadomo że prawnicy na całym świecie nic za darmo nie robią.

I Nawet się może umówić ~~[illegible]~~ mandatar, ażeby nie był obowiązany za culpa levis.

I Toż samo i przeciwnie; ieżeli dane sobie zlecenie mandatarius po śmierci mandansa wykona, ieżeli o tem nie wiedział że umarł, musi to successor przyiąć.

I Contractus Emphyt. tém się różni od Emphyt., czem Contract. pignor. od pignus.

I Imp. Zeno sam się wygadał że to iest locat. cond. wspomina albowiem: że ieżeli mała szkoda przytrafi się gruntowi, w ten czas ma to być ze szkodą Emphyteuty; ieżeli wielka n. p. grunt się zapadnie ze szkodą pana Emphyteuseos. Toż samo widzieliśmy in locat. conduct. ieżeli dom naygły zawali się, nie płacę czynszu. Na to samo zgadza się Gaius w miejscu zacytowaném. Tu odesłać § 291. gdzie prawa tego kontr. opisane.

I Takim sposobem wyszliśmy nakoniec z teoryi prawa Natury, która te wszystkie przypuszcza Kontrakty. Są te kontr. formy szczególney i dadzą się zredukować na naypierwsze ogólne formy kontr. t. i. słownych i pismien.

I Za naypierw naszo szczególniey tego uwagę zwrócić na ten kontr. Nexum sensu latiori est, quodcunque per aes et libram geritur, ergo quicunque actus forma mancipationis celebratus. Nexum sensu lato continet mancipium et nexum sensu stricto. Mancipium videtur esse quodcunque negotium, cuius vi res quaedam interveniente mancipatione alteri ita traditur, ut in plenum eiusdem dominium transeat. Nexum sensu stricto est quodcunque negotium, quo res quaedam alteri interveniente mancipatione coniuncta cum pacto fiduciae ita traditur, ut obligetur, nec tamen in plenum ‡

I Zachodzi tu to samo podobieństwo, iakie między jus in re (n. p. pignus Emphyteusis) a między kontraktus o to jus in re. A za tem mancipatio uważana iako kupno rzeczy będzie kontraktem, który dla rozróżnienia od mancipatio, uważaney iako skutek sprzedaży lub kupna, będzie się nazywać nexum. Ma iesrze i tę własność nexum, że obligacya każda zaciągniona przez mancipatio, kiedy nie naypierwsze sprzedaż rzeczy, ani zastawowanie rzeczy (n. p. kiedy nie mam nic dać na fant poddaię się iednakże surowości prawa gdybym nie wypłacił) nazywa się nexum. J w tem to znaczeniu tu szczególniey należy.

‡ To Stomaczenie nie podoba się Hauboldowi, ma o tem pisać iak mówi ad Heinecc. II. 1. §. 20.

F dominium transeat, sed aliquando in specie sit restituenda. Mucius Scaevola, quem Cicer. tunc temporis principem jure appellaverit, dixit nexum esse, quicquid per aes et libram fiat, ut obligetur. Separat inde mancipium, quod demonstrat esse id, quod per aes et libram ita fiat, ut pleno alterius dominio subiiciatur. In primis differunt mancipium et nexum sensu stricto, quod nexo non solum semper accedere solet, sed etiam

† Quae quidem omnia quantumvis significant, nexum a Romanis modo latius modo artius acceptum esse, haud tamen defuerunt interpretes, qui sensui generali inhaerentes simul dominium translatum esse affirmarent, atque ita omnem nexi a mancipatione differentiam negarent. Thierbach p. 12.

debet pactum fiduciæ, quod in mancipio locum invenire plane non potest. Differt a nexo nexus, quem diximus esse solennitatem in alienanda re mancipi usitatam. Consulto dixi <u>alienanda re</u> non <u>obligandæ</u>. E testimoniis enim veterum, qualia nos ante oculos habemus, nihil videtur posse colligi, nisi nomine nexus hanc solennitatem tantummodo in mancipio, cuius finis erat dominii in alterum translatio, neque nexo in aliis negotiis per as et libram geri solitis, quæ nexi nomine veniunt, locum sibi vindicasse. Et ut aperte dicam, quæ sentio (pace tamen omnium dixerim), non videntur mihi satis diserevisse, imó sæpius[3] potius[2] confudisse viri docti verba nexus et nexum. Nexi datione obligabantur res, nexo personæ; in hoc verbis contrahebatur obligatio, in illa traditione. Heimbach Ex. I.

dicit: si qua res in perpetuum locata sit: qualia sunt praedia municipum, quae ea lege locantur, ut quam diu id vectigal praestetur, neque ipsi conductori neque heredi ejus praedium auferatur, magis placere locationem conductionem esse.

~~CAPUT XVIII.~~

~~De obligationibus verbis contractis.~~

§. 6. quae per aes et libram et quae tantum verbis ineamus. f. 300.

In Corpore juris *Justinianeo* unum genus obligationum, verbis contractarum, occurrit; quod stipulatio appellatur (de qua cf. Inst. III. 16. 20.). Olim valebat alia obligatio, *nexum* vel *nexus*, appellata. De utraque obligatione videamus.

I. *Nexum.* Dicuntur omnia negotia *per nexum* geri, *quae per aes et libram geruntur*; Adhibebantur ad nexum ineundum verba solemnia. Disputantes supra de venditione bonorum per mancipationem, mentionem nexi fecimus, dicentes: mancipationem esse imaginariam venditionem per aes et libram. Quod etiam de nexo dicendum erit, si mancipationem obligationibus contrahendis adplicamus. Olim obtinebat apud Romanos, licere debitum contrahere si praesentibus quinque testibus et sexto libri pende dicto, imaginarius nummus inijciatur librae, quo significetur aes alienum contractum esse. Ex obliga-

tione ita contracta nascebatur causa actionem civilem de tali obligatione instituendi; nec minus causa exactionis debiti debitorisque in partes dissecandi. Probatur hoc ipso nomine obligationis debitorum obligatorum, qui vocabantur *nexi obaerati*. Multi *fiduciam* cum nexu commiscere solent; quam maxime tamen errant, cum apud Romanos nemo in servitutem se ipsum detrudere posset; nec minus inde illa opinio refellitur, quod obligatio ita inita Mancipatio sub conditione inita esset; quod rationi et indoli juris Romani repugnat. Equidem *nexum* dixerim *genus* esse *mancipationis* non quidem subjectum ei, sed genus obligationis ei *par*. Utrumque enim circa negotia pecuniaria versatur, hoc refertur ad debitum contrahendum, illud ad pecunias solvendas de re empta, et utrinque nummo imaginario contrahebatur negotium (Varro de L. L. libr. VI. p. 58. ed. Godfr. Festus s. v: *nexum*). Obligatio heec eo ipso modo dissolvitur, quo contracta est; scilicet *nexi liberatione*, ita ut eaedem personae quae contraxerint sint praesentes obligationi dissolvendae. Quod autem hoc modo liberatio nexi fiat, probat Cicero de Legib. II. 21. et praecipue Livius VI. 14.

II. *Stipulatio*. Quo tempore in desuetudinem abierit obligatio nexu, certo determina-

— bram używano jeszcze za czasów Gaia (III. 173.); częściej jednakże mówi o solutio per aes et libram;
I także legatum per damnationem i quod ex judicali causa debeatur, nie mogło być rozwiązane
jak per aes et libram, pierwsze i za czasów Cicerona (de LL. II. 20. 21.); a to dla tego ponie-
waż obowiązanym być musiał successor do wypłacenia legatu z testamentu per aes et
libram; musiał więc być tymże sposobem uwolniony.

I Heineccius ad Brisson. v. Nexus. Quoties cui res mancipi tradebatur per aes et libram ita, ut dominium ejus haud nancisceretur, rem illam habere dicebatur jure nexi; quoties in eum translatum esset dominium, jure mancipii.

‡ Miała więc ta obligacya, iak często iuż wspominałem, ten sam skutek, co u nas weksel. Różnica była ta, że gdy każdy mógł się zobowiązać tym sposobem u Rzymian, u nas nie każdy na osobę swoią weksle zaciągać może.

~~I Heineciusz i wielu innych mówi: że się różni od siebie ius nexi od ius mancipii. Utrzymuie: że kiedy zaciągnę dług przez nexum taki, że chociaż to uczyniłem przez mancipatio (bo tak zaciągano nexum) iednak posiadam rzecz tymczasowo (przez precar.), to miało się nazywać nexum. Kiedy raz wydałem natychmiast rzecz, taka rzecz nabyta była przez mancipat. — Jest to myśl fałszywa. Nie o to chodziło, w czim rzecz znayduie się rzecz obowiązana przez nexum, lecz kto, po uczynioney obl. miał do niey prawo iako właściciel.~~

‡ Mówią nowsi praw. kiedy nexum zachodzi musi zachodzić i fiducia. Lecz czyż tylko ten zaciąga obl. przez nexum który nieiako na fant mancypuie rzecz sub clausula fiduciae? I ten zaciągnąć kto nic nie ma! Nowsi utrzymuią że w tenczas tylko, ciało swoie fantuie, żeby raz na wieki w niewoli nie pozostał wymawia sobie clausulam fiduciae. Przynaymniey! Obywatel wolny nie mógł się zaprzedawać w niewolą. A ieżeli nie uiściwszy się skazany był przez pret. na czyścienie podług niewoln. i w tenczas nie nazywał się servus, lecz status liber. Ciało więc swego nie fantował, lecz poddawał się osobie fiduc. w mancypacyi, żeby później miałem wolność prawa. Dla tego wymyślimy clausula iak własność. Tego do corpus fantow. zastósować nie można, albo dług oddać, albo zyskanie rzecz taxować corpus! gdyż czyniąc wypadałoby

† Utrzymuie Hugo: że dawniey nie znali iako tylko słowny kontrakt nexus Przymianie,
do zawiązania którego używano słów pewnych (verba solen.): aes et libr. Później, (mówi
Hugo) zaniechano aes et libr.; tylko zaczęto używać słów, a ztąd powstała stipul.
którego to kontraktu zakończenie samo okazuie że iest nowszym. W prawach XII.
Tabl. nie masz wprawdzie wzmianki, iak tylko o nexus, to iednakże zdaie się
bydź niepewnym żeby dopiero stipul. miała powstać była z nexus 1, ponieważ
autorowie n. p. Plautus, Cicero, Varro, Festus mówią o stipulatio mówiąc
takie i o nexus 2, ponieważ taki iest charakter stipulatio, że za pierwszy
zut widać, że ten kontrakt winien swóy początek prawu Narodów. Gdyby
więc ~~nexus~~ miała początek swóy stipulat. ex nexu, dla czegóżby później używano
razem i nexus i stipulat. iak się to pokazuie z autorów zacytowanych? — Nie
pociągała stipul. takiey ostrości prawa iak nexus; za tem sądzę: że ile razy
niechciał osobiście odpowiadać debit. że obl. zaciągnioną, zobowięzywał się
f° stip. lecz kiedy nastał ten gatunek obl. u Rz. czyli, kiedy został przyię-
ty ex jure Gent. chronologicznie dowiedź nie można.

I Ci, którzy tłomaczą znaczenie wyrazu stipulatio, dzielą się na trzy klassy I, których
tłomaczenie nie zgadza się z rozumem 1, Paulus mówi że stipul. pochodzi od wyrazu sti-
pulum co miało znaczyć tosz samo co firmum. 2, Justynian od wyrazu stipes (Kiy) że
tak była mocna iako Kiy gruby, tak zawarta obligacya. Możnaby dodać: że można było
owali kiem kto tey obl. nie dotrzymywał. 3, Alciat od wyrazu Greckiego στύφω zapy-
cham 4, Meister od stupa. Obydwa wyrazy wyłudzą na to w
ry, nerazy iako. Temi więc wyrazami zapychali szpary ścian zapychanie rozpadliny, spa-
II których tłomaczenie lubo zgodne z duchem praw innych narodów n. p. Lacedemoń Ale. i Meister I° klassa
ków, Germanów, Narodów nowszych, (uważaiąc nacięte Karby), nie odpowiadaiące iednakże
wyrazom Rz. bo na to dowodów nie masz. Do nich należy Isidor. Hispal. III klassa mieści
autorów zupełnie nie w tey mierze zasługuiących, a autorów godnej wiary n. p. War-
rona Festa.

1 Powiedziałem: że się zdaie, iż stipul. winna swóy początek prawu Narodów. Dowiedź tego
można tem, że i peregr. mogli zawierać obl. Jakie więc czy peregr. ten zwyczay od
Rz. przyięli, czy Rz. od cudzoziemców? Pierwsze utrzymuie Savigny. Zdaie mi się prze-
ciwnie; bo iłez nie masz instytutów praw gruntujących się na prawie Narodów n. p. traditio,
obl. consensu contr.! Ale to powinno zastanowić, że Gaius wspomina o dwóch sposobach zawią-
gania obligacyi: dari spondes? który służył tylko Rz. i tylko mógł bydź w języku Rz.
zawiązany; inne zapytania o tę oblig. służyły peregrin. w którym kolwiek języku. Skądże
ta taka różnica, kiedy nie było ani dwóiakiey trad. ani consens. oblig.? To dla tego, ażeby
na pierwszy rzut oka niedziano przed iakie forum, zapozwać debit. czy przed pret. urb.

e, Stipula, die Hülsen des Getreides Vicat p. 432.

f Haubold ad Heinecc. III. 16 §. 1. Isidoro adstipulatur, reliq. talius se se dein postea eum promittit.

E nexo, quo personae verbis solennibus ad aliquid
alteri praestandum se ita obligabant, ut debiti
futuri loco raudusculum libra appenderetur,
orta videtur esse stipulatio. Paulatim enim
evanuisse fertur consuetudo debiti loco aes per
libram alteri appendendi; remansere tamen
verba solennia, quibus ipsa obligatio con-
trahebatur. Sic orta est stipulatio, verbisque
solennibus, etiamsi non intercessisset actus
mancipationis, vis obligandi est attributa,
quam ex lege XII. Tab. "Uti lingua nuncu-
passit etc." derivandam existimaverim.
Heimbach Exc. I. Die stipulat. rührt her
von Übergebungen bestimmter Stücke, welche
in bestimmten und gewissen Obligat. abgefasst
waren, wovon eine richtige Spur geblie-
ben in der Formel b. Livius I. 32. Vicat
p. 786.

† Odtąd nastał ten wyraz, jak to już namieniłem, odkąd zaczęli Rzym. nie dotrzymywać wzaiemnie danego sobie słowa. Potrzeba więc było świadków.

 110

ri non potest. ‡ Apud Plautum, Ciceronem, scriptoresque aetatis ejus, occurrit aliud genus obligationis verbis contractae, dicta stipulatio. Diu tamen adhuc valuit obligatio nexu, licet stipulatione uterentur homines, donec cum illa in desuetudinem penitus abiisset, haec sola valeret. † Stipulatio quid sit supra dictum est (fr. 5. §. 1. D. de V. O.). Nonnunquam adhibebantur *testes*, qui *adstipularentur* negotium contractum, quod tamen necessarium non fuit, cum verba prolata sufficerent ad stipulationem contrahendam. † Postea invaluit, ut adstipulationes hae conscriberentur. Derivationem *Stipulationis* proferunt Varro (cf. Auctores L. L. ed. l. p. 30. (s. v. *stips*). Paulus (R. S. V. 8. §. 1.), Justinianus (pr. Inst. de V. O.). Isidorus (Originum V. 24). Alciatus (Parergon 39.) et Meisterus (Jus Romanum privatum idque purum Zuellichaviae 1813. p. 321.). Ex quibus derivatio Pauli temeraria est, ridicula vero Justiniani, Alciati et Meisteri. Isidori derivationem defendebat Schraderus (in Hugo's Civilist. Magaz. Tomo V. p. 174.); sed Savigny ostendit (Geschichte des R. Rechts. in M. Alter ed l. p. 229. nota 83.) alludere Isidorum ad instituta Germanorum, qui per stipulam contrahebant obligationes. Optima itaque derivatio Varronis et Festi est. *Stipulaban-*

† i także używano stip. az do czasów Justyn. i za Justyn. o[...] o[...]

stipendium a stipe fr. 1. pr. D. de Colleg. fr. 27. §. 1. D. de V. S.

[...]y peregr. Bo n. p. kiedy re contr. oblig. miała zawsze powód stosowny do dotrzymania obl. tu mogło się stósować do samey obietnicy. Z takiey więc obietnicy zaraz się pokazało w żadni [...], bo n. p. zapytany spondes dari? gdy odpowiedał stipulor, a należany aby powtórzył spondeo; mógł utrzymywać że niechce tego uczyć wyraźnie, [...]; że niechce zawrzeć darowizny. Kiedy raz o vere szło, mogł–

będzie przymuszony tak odpowiadać, jak się go zapytano. — Gdy więc w tradycji zawsze jest justa causa, dla czegoby ją utrzymywać, tu nie zawsze; a 380 stąd ironica formy.

Summa divisio omnium stipulationum est, ut sint judiciales, pretoriae, conventionales et communes. Sed pretorianum rursus tres species constituuntur, judiciales, cautionales, communes; et sunt judiciales alter accipiuntur. fr. 1. D. de praet. stip.

tur etiam *peregrini* homines (cf. Tabula Heracleensis in Hugo's Civilist. Magazin Tomo II. p. 442). Gajus (in Comment. III. 93) dicit: verborum obligationem: *dari spondes?* propriam civium Romanorum esse, adeo ut ne quidem in Graecum sermonem per interpretationem transferri possit, ceteras vero quarum formulas proponit (l c. 92.) *juris Gentium* esse, ideoque inter omnes, sive cives Romani, sive peregrini sint, valere, et quamvis ad Graecam vocem expressa fuerint, etiam inter cives Romanos valere, si modo Graeci sermonis intellectum habeant; et e contrario quamvis Latino contineantur, tamen etiam inter peregrinos valere (cf. Hugo R. RGesch. §, 124. 125. §. 233.). Ad obligationes hujus generis refertur quoque D:tio *Dotis* ~~*dictio*~~ et *promissio operarum.*

~~CAPUT XIX.~~

~~*De obligatione literis contracta.*~~

Difficilius enucleatu ~~sunt~~ ea, quae dispersa inveniuntur tam in auctoribus classicis, quam in reliquis fontibus juris Romani, ~~de obligationibus literis contractis~~. Scripsit de hac re ~~nostra~~ aetate *Arscher von Almendingen* (in Grolmann's Magazin für die Philosophie etc. Tomo II. p. 178.) et *Unterholznerus* (in Savigny's Zeitschrift Tomo I. p. 248. cf. Hugo R. RGesch §. 235. Savigny Abhandl. d. h. ph. Classe 1816—1817. Erb. in Heidelberger Jahrbücher 1816. p. 97. Gans l. l. p. 419.)

[Marginal notes: quam supra dicti contractus sunt; de obl. lit. contr.; nostra]

§. 7

§. 7. quo modo literis obligamur p 385.

† Jednakże z tak goło wyrzeczonego słowa, powstawała condictio, iak gdyby przez stipulatio był posag przyobiecany. Ofiarowanie więc posagu tym lub innym sposobem, nie robiło żadney różnicy, tylko że ~~danie~~ posagu przyobiecanie ze strony oyca nie potrzebowało się odbydź przez stipulat. Theodosius zatym pozwolił ~~wszystkim~~ zobowiązywać dos ~~się tylko~~ wszelkim sposobem, a za tem wszelkie przyobiecanie od- ząd ~~i na nim związana~~ dotis dictio c. ult. C. Th. de dot. c. 6. C. de dot. promiss.

‡ Na koniec Leo imp. (c. 10. C. de contr. et committ. stip.) ustanowił: że wolno iakiemi kolwiek słowami zawierać stipulat.

† Należą tu więc (t. i. do stipul.) dwa gatunki kontr. 1, <u>dictio</u> <u>dotis</u>. przyrzekano posag u Rzymian albo formalnie przez stipulat. albo prosto, t. i. przez oświadczenie proste, że tyle ma posagu idąca za mąż. (cf. Plautus Trinum. V. 2. Terent. Andr. V. 4.) Nowsi prawnicy (n. p. Meister l. c.) nie mogli tego poiąć dla czego w pewnych razach obiecywano dos per stipul. innym razem, sposobem prostym. Zkąd więc wykoncypowali sobie następuiącą teoryą: kiedy się bardziey dbało o posag niż żonę, lub kiedy rodzice mieli w tém interes aby córka poszła za mąż, obowiązywano mu się przez stipul. kiedy przeciwnie, w prost. Bynaymniey! Jak u nas tak i w Rz. nikt nie gardzi posagiem i każdy, gdyby tylko można! chciałby mieć dos stypulowaną. Oyciec zaś, czy ma w tém interes czy nie, żeby córka poszła za mąż, nigdy zaiste nie będzie chciał aby ta bez posagu zostawała. Moia więc teorya iest taka: kiedy nie oyciec, lecz kto z krewnych, wydawał kobietę za mąż, powinien był stipulować dos (~~obowiązkowy~~ ~~u Rz. sine dote nullum matrim.~~); to było interess. tak męża iak żony! Kiedy oyciec wydawał, dość było gołe słowo. ‡

‡ Również był kontrakt słowny kiedy wypuszczano na wolność niewolnika. Musiał w tenczas zobowiązywać się (bo w czasie niewoli był eadem pers. cum dom.) że w potrzebie posługiwać panu (praestare operas); i dawać podarunki n. p. w czasie imienin iego, i żony, i dzieci i t. d. Stąd skargi niewolnika uwolnionego Terent. in Phormione. ~~Posługi~~ Posługi, pochodzące niejako z grzeczności odwiedziny ranne i odprowadzenie pana na czele, same się przez się rozumiały; i operae artificiales raczey stypulować trzeba było. O tém czytać: fr. ult. D. de liberal. causa fr. 37. D. de oper. lib. fr. 34. D. de jurejur.

† Dokładnie mówiąc nie znaczy tu nomen to, co obligatio, lecz, co dziś nazywamy folium lub stronę księgi oznaczającey debitum lub creditum n. p. mówiąc po naszemu folium kięgi kupieckiey, będzie znaczyło stronę księgi kupieckiey, czyli dług lub należytość na karcie w księdze kupieckiey. — Wiadomości o tym kontrakcie wspiera się na: Cicero in Verr. I. 36. 39. ad Att. IV. 18. pro Rosc. Comoed. 5. de Off. III. 14. Seneca de Benef. III. 15. — Ow.

† ile razy więc zachodziło nomen transcriptitiu. a re in pers. musiała być poprzedzająca obligacya, na którey wspierała się obligacya literalna n. p. winien mi kto był z kupna, nie zapłacił, dawał mi na to kwit (iaki później będzie), i to było a re in personam.

† Jeżeli zaś kto winien mi był summę, a też nie zapłacił, lecz wskazał mi debitora innego, to było a persona in person.

† Jak u nas zwykli kupcy utrzymywać księgi handlowe, oznaczające ich debita i kredyta, tak i w Rz. każdy obywatel zapisywał w iedną księgę wszelkie wydatki, w inną wszelki dochód. Równie i u nas, lubo nie zawsze, każda rządna Gospodyni zapisuie wszelkie wydatki. — Był i ten zwyczay u Rz. że w generalną księgę wydatków ~~i przychodów~~ dopiero na końcu miesiąca zapisywano, notując tym czasem na bruliony, nazwanym adversaria. Cicero pro Rosc. Comoed. 2. Im kto pilniey takie rejestra utrzymywał, tem większy był dowód iego niewinności. Krótkie wyszczenie w podeyrzenie wprawiało (Cicero in Verr. I. 36.). Ten codex accepti et expensi musiał

† Jak n. p. spodziewać się że każdy pilnieyszym był w utrzymywaniu takich rejestrów za lat młodszych niż starszych. Cycero więc z tego powodu zarzut sobie robi z Werresa, że utrzymuie, iż w młodszych tylko latach utrzymywał rejestra. In Verrem I. 23. Dodać także potrzeba że tylko sui juris pater fam. utrzymywał taki codex. Cicero pro M. Caelio. 7.

Statt daß unser Wechselgeschäft auf die beschränkten bedürfnisse eines einzelnen Standes berechnet ist, wurden in Rom die formellen Contracte überall angewendet. Savigny l.c. p. 290.

Zur Zeit der Republik von jedem Römischen bürger regelmäßig und mit besonderer Sorgfalt geführt (Cicero pro Rosc. Comoed. 2.3. in Verr. I. 23.) Sav. p. 292.
Nur [illegible] weil sie kein Vermögen hatten, führten sie regelmäßig nicht (Cic. pro Coel. 7.) Ibid.

Literarum obligatio *fiebat in nominibus transcripticiis* et quidem duplici modo. Fiebat enim vel *a re in personam*, v. c. si id quod ex emptionis causa aut conductionis, aut societate mihi debeas, expensum tibi tulero; vel *a persona in personam*, veluti si id, quod mihi Titius debet, tibi expensum tulero, id est si Titius te delegaverit mihi (Gaius in Comment. III. 128. sqq.). Hujus contractus occurrit mentio in Institut. tit. de literar. obligatione, ubi scriptum est: obligari per scripturam, idem olim fuisse, quod *nomina facere*. Theophilus ad h. l. Institut. quo cum Unterholznerus consentit, dicit: obligationem literis contractam esse *stipulationem literis expressam*, ab ipso debitore. Huic accedit, quod de codicibus vel *tabulis accepti* et *expensi*, scriptores nobis prodidere (cf. Asconius in orationem contra Verrem libr. I. cap. 23. Cicero pro Roscio Comoedo 1. — 4. pro Cluentio 14 — 30). Solebant Romani tabulis inferre omnia sua credita et debita, ita quidem ut omnia illa inferrent in alterum codicem, quae in illo non deleverint, vel non mutarint. Codex ille in quem ex adversariis transcribebant non mutabatur quolibet mense ut ille codex, sed nitide perscriptus manebat. Neque tamen omnes homines ejus generis codices condere solitos fuisse Cicero testis est; nec omnes pecunias illatas et expensas in

Cf. loca parallela a Goeschen. ad Gaii supr. dict. Comment. citata. Varro (p. 30. altero) ab eodem ore impendendo, dispensator, et in tabulis scribimus Expensum.

[Cicero pro Rosc. Com. 1. Verr. I. 39. II. 70.

eundem scriptitasse, v. c. illas quas adhibebant ad conciliandum sibi favorem, vel gratiam hominum, quas pecunias extraordinarias vocabant, ex aliis auctoribus scimus (cf. Asconius Pedianus ad Ciceronis orat. in Verrem I. 39.).

Quaeritur, si aliquis pecuniam credidit (quae si spectamus creditorem in codice ejus *expensilata*, negotium vero ejus generis *expensilatio* vocabatur, si vero debitorem, appellabatur pecunia *acceptilata*, negotium tale *acceptilatio*,) hoc genere obligationis usus, qua ratione id fecerit? et quo modo ipsa obligatio literis contraheretur?

Dissentiunt de hac re Viri Docti. Alii dicunt, adjuti opinione Theophili l. c. constitisse Contractum sic dictum literalem, documentis propriis, quae ad nullam obligationem contrahendam nisi ad illam referretur, ita ut tabulae illae expensi et accepti nihil aliud quam illa documenta essent. Addit Theophilus conjunctam fuisse illis documentis expensilationem, atque intercessisse interrogationem ex parte creditoris: num debitor acceptum tulerit; ex parte vero illius intercessisse responsionem: se adtulisse acceptum. Testatur Theophilus l. c. ab antiquissimis temporibus id apud Romanos obtinuisse. Contradicunt alii, Theophilique testimonio fidem abnegant, dicentes: expensilationem et acceptila-

Einige nehmen für den Literalcontract s. d.
eine besondere Urkunde an, wodurch also
dieser Contract eine allgemeine Ähnlich-
keit mit unseren Wechseln erhalten
würde. Andere behaupten, daß derselbe
lediglich in den Hausbüchern (codex, codices accepti
et expensi, tabulae, domestica ratio) enthalten gewe-
sen sey. Beyde Meynungen haben indessen einige
Berührung mit einander Sav. p. 292. Sollte
also die eigenthümliche Wirkung des Litteral-
contracts recht sichtbar werden, so gehörten
dazu doch fast bloß solche Fälle, in welchen
eine alte Schuld z. B. ein rückständiger Kauf-
schilling, novirt werden sollte, und so
konnte man selbst damals leicht zu
der einseitigen Ansicht verleitet werden,
als ob jeder Litteralcontr. eine Novation
wäre Sav. p. 301.

ǂ Toż samo i u nas nie każda żona wszystko zapisze w rejestr n.p. zapisze że tyle wydała na targ, lecz że tyle na Machabeusza, bynajmniej. W niektórych iednak rejestrach znajdowało się nawet i to wyrażonem ile kto wydał na przekupienie świadków, ile na sicarii. (Cicero pro Cluent. 13.). I tak dowiódł Cycero w sprawie Cluencyusza że naięto sicarii na zgładzenie przeciwnika (pro Cluent. 14); że zapłacono pewnéj matronie ażeby w żywocie płód zatruła (l.c. 12.); dowiódł Werresowi, ponieważ nic o kupnie posągów nie znajdowało się ani w jego ani w ojca jego rejestrów, że ie ma z przekupstwa (in Verr. I. 23.) Ließ man einige einzelne Posten absichtlich weg, so hieß das perniciae extraord. (Cic. pro Rosc. 1. in Verr. I. 39.) und dieses geschah [illegible] oder andere Nichtswürdigkeiten zu verbergen. [illegible] Sav. p. 293.

I A zatém utrzymuią 1, że postępowali w tym względzie Rz. tak iako u nas kupcy, którzy do swoich ksiąg wydatków nie wpisuią tylko to co na handel wyłożyli; nie tykając do tego wydatków domowych, 2, albo że oprócz wydatków bieżących spisywanych w iedną księgę, mieli jeszcze osobną księgę gdzie tylko debita spisywano. Dodaie Teofil, że przy odebraniu takiego debitum spisywano nie iako akt odebrania, czyli że spisywano expensilatio a potém acceptilatio iako zakwitowanie. To miało być dawnym zwyczaiem Rz.

ǂ Inni przeciwnie utrzymuią 1, że nie było ksiąg takich osobnych do debitów i creditów, i że expensilat. i acceptilat. wpisywano w ogólną księgę wydatków i dochodów. Twierdzą nad to 2, że dowodzić istnienie takich osobnych ksiąg, iest to samo, co utrzymywać że od dawna nie istniała stipul. i acceptil. u Rz. iako tylko na piśmie.

‡ Zdaie mi się że tu iest mylne zdanie Teofila iakoby tylko w szczególnych Miejscach można było spisywać debita, i to w sposobie ... Cicero powiada: że kiedy iest suma iaka zapisana w rejestrach iako expensilata, że to iuż dowodzi o iey należności. Gdzie więc szczególne Miejsca i ...? Kiedy więc zachodziła expensil. każdy supponował że tu iest dwoiako obl. 1, że debitor odebrał res 2, że iest literalnie expensilat. zobowiązany. — Nie znano więc ... czyli podpisu debitora (expens. lat. accept. lat.) Rz. lecz znali go tylko syngraphe (razem pisane,) Chirogr. (z górne pismo).

Aus dieser Stelle (Cic. pro Rosc. Comoed. 5.) ist nun ganz klar, daß die expensilatio, d.h. der eingetragenen Posten im Hausbuch, Entstehungsgrund einer Obligation, und nicht ein anderen Geschäftes blosses Beweismittel war: denn ein Römer ... stellt sie so ganz auf gleicher Linie neben ... mit Darlehn und Stipulation, welche beide doch gewiß nicht Beweismittel, sondern wahre Contracte, Entstehungsgründe von Obligationen, sind. Sav. p. 295. — Genau derselbe Fall ist es ja mit jedem Wechselbrief, der gleichfalls zum Beweise dient, obgleich er darum nicht weniger auch Entstehungsgrund einer Obligation ist. Sav. ibid.

tionem nihil aliud esse, nisi Codices illos expensi et accepti, quibus obligationes et quidem literis centraherentur.

Equidem rem eam introspiciens, vereor ne illa Theophili opinio falsa appareat. Scimus e Cicerone (praecipue ex libris de Officiis III. 4. in Verrem I. 30. 36. 49. ad Attic. IV. 18. Seneca de Beneficiis II. 13.) *nomina facere* idem esse quod *literis obligationem contrahere*, sive *inferre* in Codicem vel tabulas, tam *acceptum* quam *illatum*. Actum talem dixerim equidem *documentum*, et quidem conditum tam ex parte debitoris, quam ex parte creditoris, ad debitum probandum. Cicero in oratione pro Roscio Comoedo cap. 5. dicit, nullo modo actionem de *pecunia certa* credita nos instituere posse, nisi illa aut *data*, aut *expensilata*, aut nisi eam *stipulati* simus. Unde videre licet, expensilationem esse *causam* obligationis ideoque ipsum contractum. (cf. Valerius Maximus VIII. 22.). Obligatus itaque ex hoc genere contractus, dupliciter obligatus fuit, re et literis. Non necessarium videtur documentum singulare, quo illa obligatio probaretur, a debitore et creditore, condi *debuisse*, nam talia contendere id ipsum esset, atque affirmare velle: non potuisse consistere stipulationem, nisi testes illam adstipularentur (Gaii Comment. III. 110.). Ad

hanc opinionem quam tueamur eo adducimur, quod nulla mentio ejus generis documenti occurrat apud Ciceronem, qui tamen si illud Romae observaretur, silentio praeterisse putari non potest. Accedit Asconius Pedianus ad Ciceronis orationem in Verrem I. 36. qui distinguit, inter *Syngrapham*, et *Chirographum*, quod genus documenti, quo Graeci utebantur tunc adhibebatur cum probandum erat: esse obligationem literis contractam. Theophilus itaque cum documenti mentionem faceret, certo illud institutum Graecum in mente habuit, illudque describens, visus sibi est Romanum institutum describere (Cicero ad Attic. V. 21. pro Domo 50. de Haruspic. respons. 13.).

Quid tamen, adhibebanturne testes, qui approbarent, illud illatum et expensum in Codicem? Cum putari possit, quemlibet pro lubitu inferre potuisse debitum sibi praestandum, licet re vera nihil ei deberetur? Hoc, fateor enim, expedire non possum, nam etiamsi primum affirmare velim, obstat Cicero (in Verrem I. 36.) qui, sine testibus tales obligationes contrahi, vel, acceptum et illatum inscribi posse, affirmat.

Alia causa erat eorum *nominum*, quae *arcaria* vocabantur, in quibus rerum non litterarum obligatio consistebat: quippe non aliter valebant, quam

† Isto enim modo contractis obligationibus, usos fuisse Romanos, nemo qui id probet, est, excepto Asconio et Theophilo.

‡ Idoneus huiusce rei testis, adest nunc Gaius (III. 134.), cujus hae verba sunt: praeterea literarum obligatio fieri videtur chirographis et syngraphis, id est, si quis debere se aut daturum se scribat, ita scilicet si eo nomine stipulatio non fiat, quod genus obligationis proprium peregrinorum est. — Non negaverim etiam cives Romanos esse usos hoc genere literarum obligatione, (Seneca de Benef. II. 13 v. 6. C. Th. II. 14.) non ab antiquissimis tamen temporibus ut Asconius et Theophilus fabulati sunt. So wurde späterhin in Rom auch der ursprünglich bloß mündlichen Stipulation eine Urkunde (cautio) verbunden, die eigentlich zu ihrer nothwendigen Form gehörte, aber so gewöhnlich wurde, daß man oft eine Stipulation selbst schlechtweg cautio genannt findet Sav. p. 290. Nun erzählt Gaius daß die eigenthümliche Römische litterar. oblig. oder das nomen transcriptitium ... expensum tibi tulero, so daß also auch hier die bloße expensilatio als die eigentliche Form der Litteralcontr. deutlich bezeichnet wird, ohne irgend einer Erwähnung einer selbstständigen, außer dem gewöhnlich vorhandenen Urkunde Sav. p. 302.

† Kommt bei Cicero ein Fall vor, worin das einseitige Eintragen des Schuldners als verbindlich betrachtet zu sein scheint (in Verr. I. 36.). Gewiß aber ist es, daß nicht der Creditor ohne Willen des Schuldners diesen durch ein Expensum obligiren konnte, und auch darauf deutet eine Stelle des Cicero pro Rosc. com. I. scripsisset ille, si non jussu hujus expensum tulisset?

‡ Trudno sobie wystawić, że Autorowie, mówiąc tyle o kontrakcie literalnym, mogli byli opuścić tak ważną wiadomość o akcie tym, gdyby był istniał. Nigdzie nie wspomina świadków Cycero; pro Rosc. Com. 3.

I Ale jakże? więc każdy mógł sobie podług upodobania wpisywać w księgi expensilationes bez świadków? Nie wspomina świadków Cicero, owszem mówi że bez świadków wpisał Verres do księg swoich debita. Nie uskarża się na to, lecz że sumy istotnie cui cum adstipulat. ~~fine~~ Orzekata tego kara infamii kto by był nie wpisał. In dem Zeitz.

‡ Dotąd mówiliśmy o nomen transcriptic. Teraz mówmy o nomen arcar. Przez n. arcar. rozumieli Rz. wszelką oblig. pochodzącą z wyrachowanej sumy, czy ta była w księgach zapisana lub nie. Ta opierała się obligat. na jus gent. i mogła być zaciągana nawet przez peregrini, tamta tylko przez cives.

‡ Z przyczyny tey: nikt nie był pewnym życia i maiątku za Imperat. Mógł bydź nagle wzięty na wygnanie. Skonfiskowanych dóbr szacunku, obligacye activa i pass. dochodzono z reyestrów, familia nic ukryć nie mogła. Azaliż więc chce naturalnie obl. zatrzymać u debitora, oddaiąc mu ią na sumienie. bo wygnaniec traci prawo obywatelstw. ukrywano debitorów swoich. ‡

‡ Dla uchronienia kosztów na utrzymywanie kassyera, bogatsi przekazywali dochody swoie bankierom. Ci więc mieli dwa folia (nomine) <u>accepti</u> (gdzie dochody zapisywano) <u>expensi</u> gdzie przekazaniey dokąd był zapisany co do sum wybranych czy to sam, czy ten którem dał zlecenie wzięcia sumy iakiey. ‡ Jak wyrażnie miały powagę w sądach ~~accepti~~ iak Gaius mówi fr. 16. §. 1. D. XI. 13. Kto nie chciał tem sposobem zaciągać długu, brał kogo z sąsiadów do kierowania interessem za świadka, nazwanego <u>paranius</u> ten cały wyraz wpisywał w księgę swoią i wydawał kopiie. Jeżeli ta zginęła księga z aktem, kopia służyła, iako nie iak u nas prima i secunda Wechsel. (Seneca de Benefic. III. 15.). Zali paranius mógł bydź ieden z należących do societas, bo iuż <u>prywatni</u> nie utrzymywali tabulę.

‡ Przed upłynieniem dwóch lat, musiał dowodzić kwit posiadaiący creditor, że pieniądze wyrachował, wyiąwszy ieżeli debitor znakiem iakim okazał że winny n.p. procenta płacił. — Przypuście także można, że ktoś nie otrzymawszy pieniędzy oddał kwit, lub wydał rewers że mu został zapłaconym; ieżeli po wydaniu tego rewersu nie skarży się w 30. dniach utraca prawo c. 14. §. 2. C. de Non num. pec. — Jeżeli wydał mąż kwit, iż otrzymał posag, lubo mu nie został wyrachowany, czy można go skarżyć po rozwodzie o wydanie pieniędzy? Może skarżyć i zapozwanym bydź może; sam skarży zaraz lub w roku po rozwodzie albo śmierci żony, ieżeli dwa lata żył w małżeństwie; ieżeli dłużey, aż do lat 10 może skarżyć i bydź zapozwanym ~~aż do lat~~ w miesiącach ~~trzech~~ ~~10~~ po upłynieniu których ani sam nie skarży, ani go nie wolno zapozywać c. 3. C. de dote cauta non num. N. 100. rozd. 2.

‡ zgoła tym sposobem oddawano do bankiera credytorów swoich, o których wątpiono że przyznaią się do więk-
szey summy przez bez zakwitowania odebranych, iak ieno apud Terent. Adelph. II. 6. 13. ego ad forum
ibo ut hunc absolvam. Selbst die Plautinischen Ausdrücke desselben für die Geschäfte mit den Ar-
gentarien, die wir noch [illegible] der Pandekten annehmen müssen (fr. 9. pr. D. de Pact.), zeigt völlig
zu dieser Absicht und zu [illegible] werden. Daß die Argentarien ihrer Geschäfte wegen stets
vollständige Rechnungsbücher führen mußten, auch nachdem die allgemeinen Hausbücher
verschwunden waren, ist sehr natürlich. Sav. p. 290. Über

die Grenzen der Anwendung des Litteralcontracts ist zu merken: Die Stipulat. war anwendbar auf obligat. jeder Art, der Litteralcontr. aber seiner Natur nach nur auf die Geschäfte, welche in einer wirklichen oder fingirten Geldzahlung ihren Grund hatten. Ein zweiter Unterschied liegt darin: der Verbalcontr. hatte eine eigene Form für die Begründung einer oblig. (stipulat. oder sponsio) eine eigene für die Auflösung derselben (acceptilatio). Bey dem Litteralcontr. dagegen war beides nicht zu unterscheiden, sondern es war stets eine acceptilatio und

expensilatio zuschrieb, da man nicht wusste, ob dadurch eine Schuld entstehen, oder eine Schuld umändern gehen sollte Sav. p. 300. Die Stipulation endlich konnte zu ganz verschiedenen Zwecken gebraucht werden: um einem Geschäfte gleich Anfangs seine Form zu geben, oder um ein schon bestehendes Geschäft umzuformen, in welchem letztern Falle sie novatio hieß. — Das Auslöschen des nomen im Lett. Contr. non verbis, sed nominibus et perscriptionibus, multorum tabulis ad Att. IV. 18 müßte geschehen. Dieser Fall ist aus der Paraphr. Gaius II. 9. §. 12. und Theoph. ad tit. J. de lit. obl. folgen. — Für die literar. oblig. bleiben also nur noch die Fälle übrig, in welchen irgend eine andere Schuld in das Buch so eingetragen wird, als ob es ein baares Darlehen wäre. — Auch andere Ble. erwähnt ein Gaius sagt Sav. 303. 304. — Die Einwilligung dazu war nothwendig Cic. Rosc. Comed. I. aber sie war an keine bestimmte Form gebunden. Sav. 304. Die Worte des Gaius chirographis et syngraphis sind daher so zu erklären: "durch ausgestellte Handschriften, und zwar insbesondere durch diejenige Art derselben, welche man Syngraphae nennt". Erklärt man die Stelle auf diese Weise, so ist zwischen Gaius und Asconius kein Widerspruch, und der Unterschied beider Stellen liegt dann nur in dem Ausdruck, der hier bei Asconius bestimmter und angemessener ist als b. Gaius. Sav. p. 305. Es ist denkbar, daß die syngrapha, die in den griechischen Provinzen des Reichs einheimisch war, und die noch Gaius als geltendes Recht kennt, darnach in den für das östliche Reich bestimmten Justinian. Rechtsbüchern als ein eigenthümliches Institut nicht mehr vorkommt. Sav. p. 305.
Einzigen Provinzialen nur, die

quam si numerata fuerit pecunia. Numeratio autem pecuniae cum faciat jure naturali obligationem, recte dici, Gaius affiirmat, arcaria nomina nullam facere obligationem, sed obligationis factae testimonium praebere. Hoc itaque genus obligationis juris Gentium est (cf. Gaii Comment. III. 131. 132.). Sub Imperatoribus hic modus obligationes contrahendi in usu esse desiit.‡ Invaluit autem alius, scilicet, *apud argentarios nomina debiti et crediti faciendi* ‡ (quod apparet ex fr. 9. pr. D. de Pactis fr. 27. pr. fr. 25. pr. fr. 47. §. 1. D. de Pactis, fr. 38. fr. 61. D. de Obligat. et Actionib.). a)

Tempore Justiniani ita haec res composita fuit: contrahebantur ejus aetate stipulationes scripto, quapropter quicunque agebat de obligatione tali, actionem instituebat sibi *cautum* esse de obligatione stipulata. Sed accidere potuit ut obligatio contracta exsoluta non esset, id est, non adnumerata pecunia. Quapropter Justinianus statuit, ut, si debitor qui ita contraxisset, numeratam pecuniam non haberet, intra duos annos, si de illis reddendis adactus fuerit, *exceptione non numeratae pecuniae*, se tueri posset, quod tempus si praeterlabi siverit, tanquam ex literis obligatus conveniretur.

‡ Mało było odtąd dbać, aby nikt do Comitiów lub nie do negocy mu było utrzymywać tabulae, z których sam mógł być przekonany o stanie majątku swego? To świadczą Ascon. Pedianus in Verr. I. 23. sed postquam obsignandis literis ad nostram memoriam haec reorum, et suis quisque tabulis damnari coepit, tota vetus consuetudo cessavit.

CAPUT XX.

De obligationibus quae actionem pariunt, licet contractus non sint.

Monuimus supra, obligationem intercedere etiam tunc cum nulla causa civilis obligationis exsolvendae occurrit. Obligationes hae variae sunt. Recentiores JCti dividunt eas: 1, in pacta nuda, 2, in pacta vestita (ridiculum verbum!), sive talia, de quibus actio institui potest. Sunt praeterea tales obligationes 3, pacta praetoria 4. pacta legitima.

Ex edicto praetorio competebat actio, si agebatur de *constituto*, sive promissione, quae derivaretur ex obligatione contracta, quam non exsolveram, licet promisissem me eam, obligatione alia a me contracta intercedente, exsoluturum. Convenitur reus de hac obligatione *actione constitutoria*. Si obligatio ejus generis de meo debito initur, vocatur constitutum *debiti proprii*; si vero initur de debito alieno, appellatur constitutum *debiti alieni*.

Dantur quoque actiones ad obligationes adigendas ex donatione, quae ex variis modis oriuntur: 1, si datum est donationis causa, remque ut propria ejus esset si alii praestiti. 2, si jus obligationis donandi causa prestiti, obligationemque meam, vel alienam, si praestiteram. 3, si debitorem liberum feci ab obligatione et

an den Gebrauch der Schrift für ihre Contracte gewöhnt waren, konnten diese auch immer mit der Stipulat. verbinden, indem sie über den Inhalt derselben ein chirographum ausstellten, welches dem Creditor eingehändigt wurde, ohne jedoch wesentlich zur Form des Contracts zu gehören Sav. p. 305. Hieraus unter andern mag es zu erklären seyn, daß im neueren R. R. wie wir es aus dem Just. Cod. kennen, der Gebrauch der Schrift neben der Stipul. (cautio) so allgemein und regelmäßig vorausgesetzt wird, obgleich eine juristische Nothwendigkeit dieses Gebrauchs nie vorhanden war. Sav. ibid

Mówiliśmy dotąd o kontraktach; teraz pomówmy o paktach które obowiązują

Te obligacye są tego rodzaiu które pretor uznaie za ważne.

Te są obligacye naturalne; z żadnego powodu skargi o nie creditor nie może.

Taka obligacya ~~constitutum~~ (przyięcie długu), jest w tym stosunku do oblig. civilis, w jakim sto-
sunku jest do contractus, pactum adjectum. Jeżeli n.p. miał kto u mnie obligat.
natural. a upominaiącemu się o nią odpowiedziałem: że mu ią wypłacę przy danoney
okoliczności wypłaty obligacyi cywilney, tak, że tę obligacyą do samey wiele, było
to constitutum, bo zaszło przyznanie długu z moiey strony. Mogło tu iść rzecz
albo o własny dług móy, albo o dług który przyiąłem. — Można także uważać Con-
stitutum, iako przyznanie debitum dawnego, przy zachodzącey nowey umowie.

Jeżeli n.p. dałem komu rzecz, iako darowizna, odwołuię później że to nie iest daro-
wizną

Jeżeli zamiast rzeczy dałem obligacyą w darowiznę lub moią, lub cudzą n.p. tego
który mi darował obligacyą. Lub ieżeli mi kto iest winien do niego przekazuię obli-
gacyą, czyli obliguię go aby zapłacił. Lub ieżeli mi kto winien z obligacyi
iakiey (ex indicatu) a ia ofiaruię mu się dawać ex stipulatu, iedna obligacya
drugą w sobie mieści. Nach unserm römischen Rechte können nicht bloß vor
[illegible] durch [illegible] nach [illegible]. Unverbindene alle möglichen Umstän-
[illegible] Lebenden, selbst Schenkungen, gültig gemacht werden: nur nicht
in fraudem fisci, der sie anfechten kann (fr. 45. pr. D. 49. 14.).

⁋ Kto mi daie, lub darmie obligacyą, daie mi takze i actio, dopominaiąc się teyże obligacyi

⊥ Niekoniecznie iednakże, ażeby przy każdey obligacyi darowaney była actio n. p. iezeli mi kto darmie obligat. natural.

⁋ Zmnieyszoną, czyli określoną wysokość donacyi przez prawa: Uchwały senatu, i za Klaudyusza stanęła uchwała senatu: ażeby żaden patron (odmienity się bowiem zakazany później i nie za darmo stawali w sądach patroni) nad 10000 sestert. nie wymagał od sprawy ?, wszak to iuż obostrzyła lex Cincia, stanowiąc ażeby tym sposobem, ani przez stipulat. nie wolno było nad 20000 sestert. darować wyiąwszy bliskich krewnych. Kto zaś chciał darować więcey ze by koniecznie to uczynił p nexum. Sądził bowiem Cincius wniosek do te-

⁋ Takze odczytać w PCh. Claudian Hist. p. 116. Nro 6

go prawa wbiegły że tym sposobem Takwiey się każdy wpamiętał w robieniu podatków. Za czasów Dyokle-cyana ustała mancipatio p nexum, Justynian więc ustanowił ażeby iey miejsce zastąpiła Insinuatio, t. i. wniesienie sumy do aktów municy-pium.

⁋ Tak oprócz kontraktów iako i paktów, są iescze pewne accessorya obligacyi, czyli zachodzące umowy pomiędzy stronami, których niedotrzymanie stanowi skargę; Skarga ta nie zachodzi o to, dla czego ~~ob~~ umowa dotrzymaną nie została, lecz dla tego, ażeby szkodę z niedotrzymania obligacyi dla mnie wynikaiącą wynagrodził przeciwnik n. p. kiedy niedotrzymano mi compromissu, nie skarżę o to ażeby stronę przeciwną z niewoli do dotrzymania kompromissu, lecz dla tego, ażeby za karę zapłaciła pewną summę mniey więcey wyrównywaiącą szkodę stąd zdziałaną.

Pierwszy sposób przyięcia na siebie cudzego długu iest Constitutum lub iak to niektórzy nie właściwego wyrażaią wyrazu zowią pactum constituti promissorii. Constitutum pecuniae, ut a Justiniano appellatur, ex Recepti instituto, originem duxit, recipere enim est generaliter promittere, sive suscipere in se aliquid. Scilicet Argentariorum in primis erat, apud Romanos, alienas obligationes in se suscipere. Nascebatur ex hac obligatione actio receptitia civilis adversus argentarium, in id, ut solveret alienum, quod in se receperat, debitum, etiamsi indebitum in se recepisset; non tamen denegatis ei condictionibus indebiti et praesertim sine causa soluti c. 2. C. h. t. (IV. 18.). Ex hoc autem Argentariorum receptitio contractu fluxisse videtur Edicti Praetorii pars illa, unde constitutae pecuniae actio datur. Commerciorum autem favor, publicaque utilitas ex eo profectura, si liceret, in conditionibus, die, loco, similibusque obligationem, omissis solemnium verborum ambagibus, mutare (Cicero ad Quint. Fratr. I. 1.). Receptitia civilis constitutoria praetoria obligatio communiter et amica conjunctione vigebant: illa solemnibus verbis, haec quibuscunque, consensu pactitio, ~~sunt~~ contrahebatur: illam ~~cum~~ argentarius hanc quilibet, qui se obligare potuit, constituebat: illa de omnibus rebus, haec de iis solummodo, quae numero, pondere et mensura constant (quae generali nomine pecuniae comprehenduntur) quibus in rebus et mutuum et omnis omnino negotiatio magis consistit, et tantum si obligatio, quae constituebatur vera sit nec jure praetorio, i. e. per exceptionem inanis, quamvis esse potuit naturalis. Justinianus c. 2. C. h. t. (IV. 18.) omnia, quae receptitiae actioni majora, utiliora, pleniora inerant, in constitutam pecuniam transtulit, receptitia actione omnino sublata, quae certe jam ante eum (juris formulis sublatis a Constantino) in desuetudinem abiit. — Personae omnes constituere possunt, quae etiam generaliter sese obligare non prohibentur. Ita et femina, si suo nomine constituat, id est, non pro alieno debito, ne intercedere videatur fr. 1. §. 1. D. h. t. (XIII. 5.). Solo consensu, quocunque modo declaretur, cum haec obligatio consistat, sequitur, et inter absentes constitui posse et per epistolam nunciumve (fr. 14. §. 3. D. h. t.) Constitui potest omnibus iis, quibus aliquid debetur et procuratoribus eorum, item servis filiisque familias fr. 25. §. 1. fr. 26. fr. 27. fr. 5. §. 6. D. h. t. Constitutum cum cogitari nequeat, nisi debito praecedente, in quaestionem venit, quaenam sit constituti cum praecedente obligatione ratio atque conjunctio. Quae omnino eo determinantur, quod constitutum accessoria sit obligatio, juxta quam suis viribus integra permaneat obligatio pristina, constituto non sublata, cum constitutum non sit novatio fr. 18. §. 3. fr. 28. D. h. t. (XIII. 5.) fr. 15. D. de in rem verso (XV. 3.). Reinganum de constituta pecunia. Heidelb. 1819.

‡ certe temporibus praevaluit. Manu propria perscribi, vel, si instrumentum ab alio quodam scriptum fuisset, a contrahentibus certe subscribi debebat (pr. J. VI. 24. c. fin. C. IV. 38. c. 17. C. IV. 21.). Instrumenta ipsa, licet haud adhibito tabellione conscripta, sed trium testium subscriptionibus firmata, mox sub nomine quasi publicorum venisse, notum est.

quidem donationis causa. Donamus itaque *dando*, *obligando*, *liberando* (fr. 17. D. de Donat: fr. 1. D. de Transact.). Quaelibet donatio si intercedit, etiam obligatio, ad eam praestandam, intercedere putatur. ‡ Obligatio haec talis est ‡ de qua non necessario actione ut exsolvatur, debitorem convenio. / Olim nisi stipulatus erat creditor quod donaveramus, nulla obligatio intercedebat. Constitutionibus Imperatorum sancitum scimus, ut de donatione licet stipulata non fuisset, actionem instituere possem; hinc origo pactorum *legitimorum*. Reliqua ‡ de donationibus videantur in Historia Juris cap. XIII. ad legem Cinciam ‡ (p. 67.): ‡

‡ nonnunquam

‡ Arnobius żyjący za Dyoklecyana powiada (l. II. 67. advers. gent.) że za jego czasów zaginęła iuż lex Cincia. Savigny że za czasów Just. zamieniona w Insinuatio. Instrumentorum usus ab ipsis contrahentibus conscriptorum ab antiquissimis ‡

§. 9. quomodo debitum alienum in nos recipiamus p. 389.

~~C A P U T XXI.~~

~~Inst.~~ ~~Obligationibus quaenam accedunt?~~ ‡ Gaius III. 110.–128. Inst. III. 21.

Ad obligationes refertur 1, *Intercessio*. *Intercedere est, fidem suam pro alio obligare, alienamque obligationem in se suscipere* (fr. 2. §. 5. ad SCt. Vellejan.). Intercessio autem fieri potest, vel si debitor liber fit, cum alius pro eo fide jubeat, quod dicitur *Expromissio*; vel si obligatus manet, quod *Constitutum debiti alieni* (pecuniae alienae), vocatur. JCti recentiores vocant expromissionem *Intercessionem privatam*, intercessionem vero per constitutum

Zastąpienie cudzego w obligacyi zupełne, tak że odtąd nie on lecz ia winienem. —

Zastąpienie tymczasowe, przez które przyjmuię cudzą obligacyi, a zapłacić ią wtenczas przyrzekam kiedy debitor wypłacić ią nie będzie w stanie — Właściwym wyrazem nazywa się Expromissio, Fideiussio (??); różni się iednak Fideiussio od Constitutum debiti alieni, tem szczególniey: że przez fideiussio mogę nie zupełnie za całą czyjąś obligacyą; przyjmując zaś dług cudzy p. constit. muszę go przejąć całkowicie. Fideiussor wtenczas płaci wszystko kiedy sam ręczył, jeżeli ręczył z innemi, a ci są w stanie płacić nań przypadającą część, podług ustawy Hadryana; nakoniec podług ustawy Justyniana, nie płacili fideiussores aż wtenczas, kiedy dłużnik nie był w stanie; jego koniecznie trzeba było wprzód pozwać (N. IV. c. 1.).

debiti alieni appellant *interccessionem cumulativam.* Haec vocabula barbara sunt. Ex Comment Gaii III. ~~15~~ scimus, eos qui pro aliis promittunt, jam *sponsores* jam *fidepromissores* jam *fidejussores* apellari. Quoties vero aliquid stipulamur (dicit Gajus), possumus alium adhibere, qui idem stipuletur, quem vulgo *adstipulatorem* vocamus. (Gaii Comment. III. 110). Sponsorem et fideipromissorem et fidejussorem saepe solemus accipere, dum curamus, ut diligentius nobis cautum sit; adstipulatorem vero tunc solum abhibemus, cum ita stipulamur, ut aliquid post mortem nostram detur, quod stipulando nihil agimus; adhibetur autem adstipulator, ut is post mortem nostram agat: qui si quid fuerit consecutus, de restituendo eo mandati judicio heredi tenetur (Gaii Comment III. 117).

126.

2. *Mandatum Qualificatum* ut recentiores id vocant, si v. c. Sempronio mando ut Titio, cui ille non credit, centuum det mutuum. Hoc casu Sempronius mandatarius est, equidem vero mandans.

Intercedere autem omnes possunt exceptis feminis, SCto Vellejano id vetante. Itaque si intercesserunt feminae, ipso jure quidem obligatae manent, sed per exceptionem liberantur.

‡ iest to mandatum skomplikowane, nie zachodzące w prost, czyli nie na korzyść osób działających, lecz trzeciego. Można uważać ten instytut także jako zastąpienie (intercessio,) z tą różnicą: że gdy w przypadkach pierwszych ma creditor (którym tu będzie mandatarius) wybór, dopominać się o dług u debitora lub ręczyciela, tu nie może tegoż debitum dochodzić jak tylko u mandansa. fr. 6. 7. D. ad SCt. Vellejan.

I Hist. p. 1161.

‡ ponieważ zobowiązane cywilnie.

† Gans l. l. p. 409. utrzymuie (lubo ta myśl nie iest nowa, iuż ią miał Turnebus Advers. XVI. 6. którego nie wymienia) że adstipulatores byli rodzay ludzi osobny, trudniący się tem iak adwokaci. Dowody iego są: epist. ad Octavium: cujus avus fuerit argentarius, adstipulator pater. Cic. Quinctil. r. 18. in L. Pison. 9. sed advocato aut adstipulatore paratiorem fore putaret. — Mieysce pierwsze nic nie dowodzi, bo to iest list podrobiony Cieronowi; ani mieysca inne nie wskazuią pewnego stanu człowieka; bo nie wiem do czegoby takich wiadomości adstipulatorowi iak adwokatowi?. — Wiemy z Gaia, że adstipulator, może użyć inney formuły iak stipulator; tam ten się pyta: dari spondes; ten: idem fidea tua promittis; fidejubes; może adstipulować i mnieyszą części iak iest w stypulacyi, ale nie więcey; (Gaius III. 112. 113. 126.) co nie koniecznie iest in qualit. i quant. ale także in tempore, loco, causa (Gaius III. 113.). — Od czasu iak Justyn. zniósł regułę: actiones ab herede incipere non posse, nie potrzebni byli adstip.

‡ ‡ przy verborum obligat (Gaius III. 119) fidejussor przy każdey nawet naturalis (Gaius III. 119 § 1. J. de fidejuss.) 2, pierwsi tylko na przepisany czas; ow na zawsze a kiedy ich więcey, każdy in solidum (l. c.), dopiero Hadryan pozwolił im żądać, gdy inni fidejuss. są w stanie płacić, domagania się zapłaty pro parte; tamci w każdym razie pro parte (Gaius III. 121.); ieżeli fidejuss. zapłaci odtąd wszystko, to iest skłodą iego (Gaius III. 122.), obowiązani są i iego sukcessorowie, nie tak pierwszych; iednak i fidejuss. pozwolono później skarżyć o zerwanie zaręczenia iak tamtym (Gaius III. 120. 123.). — Pomieszał to Justynian z Intercessio i Mandatum w tytule D. de fidejussorib. et mandator. — Tyle o osobach wchodzących do zaręczenia i o ich szczególnych nazwiskach. opiszmy teraz iakim się to odbywało sposobem: ‡

† Dla tego, że tu iest niejako kilka interessów, bo zastępuię czyli przyrzekam 1, że debitor zapłaci, 2, że ia zapłacę ieżeli debitor nie będzie w stanie.

† Praeter haec vocabula erant olim alia in usu: qui enim pro pecunia in causa civili et lite vindiciarum intercedebant, praedes; qui in causa capitis promittebant reum judicio sisti, vades; qui in emptione evictionem spondebant, auctores secundi dicebantur. — A fidejussoribus differunt: constituentes (fr. 1. §. 14. D. de const. pec.); Mandatores (fr. 12. §. 4. D. de mand.); Expromissores (fr. ult. D. ad Sc. Maced.).

† Przy zawieraniu stypulacyi bardzo są potrzebnemi świadkowie temu który stypuluie, niż któremu się stypuluie; nie można bowiem sądzić ażeby kto sam siebie oszukał, zaprzeczaiąc wydaney sobie stypulacyi. Świadek więc ze strony creditora w stypulacyi, czyli adstipulator, w ten czas się bierze kiedy stypuluię na przyszłość n. p. dla mego sukcessora. Obligat. ex stipulat. tylko strony obowiązuie. bierzemy więc adstipulat. który ze mną razem stypuluie sobie i ten po moiey śmierci stawa. Odtąd uważa go móy successor iak mandatarjusza.

† Lex Apuleja, Furia, Anonyma, Cornelia, Publicia; ~~Hystor~~ p. 72. 73., o których wiemy z Gaia następujące porobiły odmiany 1, Lex Apuleja ustanowiła że ieżeli kilku będzie sponsores lub fideiussor, że się nie maią uważać za correi debendi, lecz że ipso iure są tylko obowiązanemi do zapłacenia części na osobę ich wypadaiącey. Jeżeliby zaś ieden z nich zapłacił więcey nad część wypadaiącą na niego, że ma mieć actio przeciw współręczycielom. Mniey więc było ryzykownie dla ręczących, kiedy ich więcey było. Dla tego więc ustanowionem było ex Lex Anonyma ażeby każdy maiący zaciągać obligat. a chcący do tego użyć ręczycieli, wprzód nim zaręczą wyiawił im summę i liczbę wierzycieli. Jeżeliby się zaś okazało że większą wziął summę, a nie żeli im powiedział, maią żądać ~~rozstrzygnienia~~ od sędziego w 30. dniach zaraz, iak się dowiedzą o tem, ażeby raz iak się ma rozpoznał (ut praeiudicium instituatur). Jeżeli sędzia rozpozna że tak iest, maią być wolni od rękoymii. Lex Publicia ustanowiła: że ieżeli credit. zapozwie ~~wierzycieli~~ ręczących, a ci zapłacą za debitora, ma im debitor w 6. miesiącach zwrócić summę, przeciwnie, że go wolno skarżyć in duplum. 2, Lex Furia i Cornel. różnicę robi między sponsores, fidepromissores a między fideiussores. Sponsores i fidepromiss. nie maią ręczyć iak na rok ieden i nie więcey nad 10000 sestert. za iednego dłużnika; fideiussores zaś obowiązani są perpetuo. Skądże taka różnica w nazwisku i skutkach? — Stąd, ponieważ sponsor i fidepromissor na kiedykolwiek raz ręczą ani ich sukcessorowie obowiązani nie są (Gaius III. 120. IV. 113), obowiązuią się tylko

‡ kiedy kobieta zupełnie na siebie przeymie dług, zupełnie zastąpi 2. i. nie pod warunkiem że dopiero w ten raz zapłaci kiedy debitor nie będzie w stanie.

‡ podług mego zdania bardzo tu pobłądził Justynian. Prawa dawnieysze dla tego zakazały podeymować się kobietom zastąpienia debitora, że ich charakter lekkomyślny nie raz ich narażał na niebespieczeństwa nie rozważnego zaręczenia. Cóż iednak, czy lekkomyślna kobieta zezolwowawszy się na zastąpienie, nie ~~będzie~~ zarówno się chętnie zrzecze tegoż zastąpienia? Lub co niebespiecznieyszego iak ręczyć za męża kiedy maiątek iest wspólny i rozdziałowi podpaść może?

‡‡ Nie wiedzieć co sądzić o tey ustawie (c. 23. pr. C. ad S.C. Vellej.) to samo bowiem iest iak gdyby Justynian powiedział: że nigdy nie ważna iest interess. kobiet.

‡ arbiter nie był sędzią; przeciwnie u Ateńczyków były dwa gatunki sędziów kompromissarnych prywatnych i publ. iak u nas sędziowie polubowni. Ci stanowili 1. instancyą. ‡

I Wytoczyliśmy obligacye dowód, gdzie rzetelnie debitor i creditor lub wszem creditor, i debitor tylko imaginalnie, iednakże zawsze zysk na iego stronie, bo chciał sam zawrzeć obligacyą, bo podług woli iego nastąpiło debit. lub credit. n.p. 1, w kompromissie zyskały obydwie strony, iedna ma nagrodę za nie dotrzymanie kompromissu, druga nadzieię, że tamta strona skłoni się iescze do innego kompromissu. Stąd, gdzie przeciwnie arbiter osądzi. Lub, że nie wpadła do sądu pociągniono. 2, w intercessio nawet gdy kobieta w cudzi iest interess. nie ważna, więc zysk dla stron obydwóch.

* Judicium arbitri aliter apud Athenienses ac apud Romanos constitutum fuit (cf. Hudtwalcker, über die öffentlichen und Privat-Schiedsrichter - Diäteten - in Athen, Jena 1812). Tres discerni possunt classes arbitrorum apud Atticos: 1, arbitri publici, διαιτηταὶ κληρωταὶ qui comparari possunt cum illis Romanorum arbitris, quos eligendi potestas penes Praetorem erat. 2, arbitri compromissarii αἱρετοί, qui sola litigantium voluntate ad controversiam componendam vocati erant. 3, boni viri διαλλακταί, qui solummodo elaborare debebant in amica litigantium compositione.

Arbiter, qui et judex compromissarius dicitur, ab arbitratore differt, qui est, qui in causa non litigiosa accuratius determinanda in auxilium vocatur; cujus si manifesta apparet iniquitas locum habere potest reductio ad arbitrium boni viri, cui maior fides haberi potest. (fr. 76. 78. 79. D. pro soc.) Arbiter qui ad controversias inter viros doctos decidendas constituitur, disceptator vocatur.

Eligi possunt arbitri non solum patres famil. sed etiam fil. fam. adeo de re patris (fr. 5. 6. D. de arbitr.) porro XXV. annis minores, dummodo XX. annum expleverint, et ne libertini quidem et ignominiosi arcentur. fr. 41. fr. 7. D. eod. Si duo electi fuerint arbitri, neque consentiant, Ulpianus docet, praetorem debere ipsos cogere, ut tertiam certam eligant personam, cujus auctoritati pareatur fr. 17. §. 6. D. eod. Si omnes in diversas abeunt sententias, litigantes sententiae stare non tenentur. Si vero plures arbitri in summa solum dissentiunt, minimum praestari debet, quia in hoc omnes consenserunt (fr. 27. §. 3. D. eod.).

Compromissum in universum inire licet de causis quae privatae cognitioni haud subsunt. Compromissum auctore Paulo (fr. 1. D. eod.) ad similitudinem judiciorum

redigitur, et ad finiendas lites pertinet, ideoque etiam, teste Ulpiano (fr. 2. D. eod.) exinde placet exceptionem non nasci, sed poenae petitionem. Cum compromissum inter partes nuda ex principiis iur. Rom. referendum sit, ideoque actio exinde haud nascatur, Romani compromisso plenam vim conciliare solebant per stipulationem vel compromissum poenae (fr. 11. §. 1. D. eod.)

Arbitrum vero cujuscunque dignitatis ad officium implendum praetor compellere potest, etiam si sit consularis, exceptis iis tum casibus, si electus in aliquo magistratu, vel potestate, constitutus est. (cf. N.S. Gessius de Arbitris Lips. 1821.).

Quid autem fiet, si Intercessio, sic dicta privata ex parte mulieris aderit? Si v. c. pro Sejo qui Titio centum debet mulier intercessit? Tunc ipso jure Sejus liber fit. Qua ratione cum SCtum Vellejanum circumiretur, receptum fuit: nullam expromissionem tunc intercesisse. Justinianus statuit non posse mulierem provocare ad SCtum Vellejanum, si ipsa consenserat se non provocaturam; nec minus si intercesserat pro marito; quod si pro extraneo, distinguendum esse: utrum instrumento publico intercesserit, an privatim; si publico instrumento, per exceptionem intercessio aboliebatur.

3. *Compromissum.* Compromittere dicuntur *qui sententiae arbitri se staturos, sub poena promittunt.* Receptum fuit Romae neminem posse invitum cogi ad sese obligandum ex sententia arbitri, modo poenam compromissam solverit (fr. 9. §. 5. fr. 10. 11. pr. D. de Recept. qui arbitr. c. 1. C. De recept. arbitr.).

Omnes obligationes quas exposuimus sunt lucrativae. Sequuntur obligationes onerosae. 1. *Evictio* quivis actus ita appellatur, a tertio eo consilio susceptus, ut nobis rem acquisitam evincat. Quoties rem evictam habeo, auctoris, sive ejus qui mihi eam comparavit est, ut damnum inde ortum mihi sarciat, quod ut fiat

§. 10. quando ex edicto Aedilitio obligemur p. 390.

litem a tertio mihi motam illi denunciare, sive auctorem laudare, debeo (fr. 74. §. 2. D. de Evictionib.). Rem evictam si auctor praestare non potest, tum si illa res est mancipi aut mihi emancipata, duplum praestat (Schulting ad Pauli R. S. II. 17. §. 3.); si vero erat tradita vel nulla pactio de evictione inter me et venditorem intercesserat, actione empti convenire auctorem possum (fr. 37. pr. §. 1. fr. 2. D. de Evictionib.). 2. *Edictum Aedilitium.* Hoc edicto olim non cavebatur nisi de vitio et morbo in emendis vendendisque servis et animalibus. Nec interrerat utrum venditor scierat laborare vitio animal vel ignorabat (fr. 48. §. 4. fr. 14. §. 10. D. de Aedilitio edict.); nec minus tunc, si venditor virtutem aliquam rei adesse affirmaverat (fr. 19. pr. §. 1. — 3. fr. 18. pr. fr. 52. D. de Aedil. edict.). Conveniebatur venditor vel de damno sarciendo, vel emptor contractum negotium subferre potuit actione *redhibitoria.*

Nec minus instituere potuit actionem *quanti minoris* vel actionem *aestimatoriam* (fr. 18. pr. fr. 38. §. 10. D. de Aedil. edict.). Praescribebatur actio redhibitoria sex mensibus, actio vero quanti minoris uno anno; quo tempore elapso aliis actionibus emptor uti poterat, i. e. actione empti venditi (fr. 19. §. 6. fr. 25. §. 1. D. de Except. rei jud.).

₮ nie mogę o to skarżyć sprzedaiącego, ażeby zaraz, (ponieważ zachodzi evictio) oddał mi pretium, lecz, ażeby mnie bronił w sądzie.

₮ Edylowie w Rzymie, sądzili sprawy iarmarczne

₮ Co do cnót fizycznych nie bardzo potrzebował się strzedz venditor, ponieważ sprzedawano niewolników pileatos. Lecz tém bardziej w do moralnych, nie tak są bradnie, bo 1, są nie łatw wystawy za interess. 2, są nie złośliwy i nie często każdem potrzebnie. 3, są nie bradnie, w ten czas tylko kiedy zapytany, bo dobrych nikt nie sprzedaie.

I Ważnym iest w tym mieyscu Gaius (fr. d. cit), powiada: że pochwałom rzeczy mającey się sprzedaié, przystoi sprzedaiącemu; nie ma się więc uwodzić się pochwałom kupuiący, lecz zawsze środek obierać. Jak ieżeli chwali niewolnika za skałamy, nie może wymagać od niego ażeby śpiewał zaraz serio iak filozof; lub że prawidły, ażeby wyiawiać tylko zapytany. — Nawet wad iego moralnych nie iest obowiązany

₮ Wyśt sobie opraśowaé ile może n. p. błądować kiedy kupił ażbrzeskiego niewolnika.

₮ Jeżeli się pokazał dolus w sprzedaży, powinien odpowiadać ciągle; ieżeli raś nie dolus, a błąd się wykazał, co do actio redhibitoria, powinien skarżyć w dwóch miesiącach, co do quanti minoris w 6. miesiącach; ieżeli raś zgorzyt za zerwanie w kupnie, była prefer. iak się wyrazito.

] Obligacye te są tego rodzaju, które pociągają ~~na~~ debitora prócz wynagrodzenia,
na karę bądź cielesną bądź zmniejszenie honoru jego n.p. infam. — Nie każde
przewinienie lub zmniejszenie cudzego prawa jest delictum, n.p. zajęcie cudzey własno-
ści nie w gwałtownym sposobie jest zawsze zmniejsz. prawa, lecz nie delictum,
ponieważ ~~za~~ to prawa XII. Tabl. nie uważają za delict.

Ƶ] Tak popełnia się furtum, jeżeli komu z ręki wytrącam pieniądze, w tym zamiarze, ażeby
je kto inny podniosłszy, uniósł. — Lecz jeżeli to było w razie wyrzucenia, nie mając
wspólnika, sądzę że zamiar nie wielkie z podniesionemi pieniędzmi, z w ten czas
jest oblig. ex lege Aquil.

~~Przykład ten dowodzi, że wspólnicy dawniej do utracenia twardy tym sposobem stosowa-
li to Rzym. Jak się czasy zmieniły (gdy lecz jako kawałek w ubiorze swoim przedadat
się i twardę postradaszt.)~~

~~Lecz jakie post. czy było na rzeczy ruchom.? Nie, lecz takie furt. będzie wszystkiego rodzaju
będzie rapina. — Według nowego prawa takie rzeczy nieruchom.~~] Primis enim rei publ. temporib.
~~furtum rei non comit. Sądzi więc ten trzeba o przypadku, gdzie kto bezwiednie rzecz cudzą
więc przez to obli. cred. zabawić, zabawiwszy mu nad to szczęściu za pisma.~~

~~Jeżeli kto n.p. pożyczy ode mnie srebrny serwis na ucztę dla gości w mieście, a wy-
prawia ucztę za miastem popełnia furtum. Sed casus n.p. jeżeli mu go zrobię w do-
dze odbierze, dziwi się iemu; w tamtym razie przeciwnie.~~

Ƶ] przez capitalis rozumiemy tego który traci caput t.j. status; stąd poena capitalis nie jest
kara śmiertelna. U Rzymian — zdaje się, gdzie wszystko zależało od stanu obywatelstwa
stopnia takiego uważano, za umarłego cywilnie.

— furtum latissime patebat, et Duodecim Tab. omnem rei alienae attrect. dolo malo et lucri faciendi causa perpetratam, eo nomine complectebantur; procedente vero tempore extitit regula, furtum non nisi in mobilibus rebus locum habere A. Gell. N. A. XI. 18. §. 2. J. de Usucap. 7

(~~[illegible]~~
Quae postrema verba non ad vocem contrectatio referri debent (nam quomodo usus vel possessio possint contrectari!) sed ad verba lucri faciendi gratia. Basilicor. auctores (LX. 12. 1.) nobiscum consentiunt. At §. 1. J. de obl. q. ex del. verba: lucri faciendi gratia omittunt, quod Tribonianii culpa accidisse suspicor, cum Theophilus verba illa non exprimat. (Kellinghausen ad L. 31. D. Locat.). — Substantia furti consistit in injusta rei alienae, sive clam, sive vi facta contrectatione, lucri faciendi gratia, invito domino, vel eo, cujus ob aliud jus, ipsi in rem competens, interest, rem non abduci. (Ditmar p. 31.). Furtum est 1, vel rei alienae vel 2, furtum usus (v. c. creditor pignore utatur, vel 3, furtum possessionis cujus haec peculiaris est indoles ut in re propria committatur, veluti, si quis rem, quam creditori pignoris causa dedit, subripiat

se ipsum furatur servus (~~Gell.~~ Sabinus apud Gell. ~~[illegible]~~ XI. 18.)

jam ita Q. Muc. Scaevola Gell. VII. 15.

~~CAPUT XXII.~~ Inst. IV. 1–4. Gaius III. 182–225. §. 11. de obligationibus quae ex delicto nascuntur f. 399.

~~De obligationibus ex delicto ortis.~~

Sequentia quatuor delicta ex antiquo jure Romano originem trahunt. I. *Furtum* (Inst. IV. 1.) ut ait Paulus (fr. 1. D. de furtis) *est contrectatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia*, ~~tam ipsius rei quam etiam ejus usus vel possessionis~~ (Gajus in Comment III. 195. 196.). Furti etiam tenetur, cujus ope consiliove furtum factum est, v. c. qui oves tuas aut boves fugavit ut alius eas exciperet; et hoc veteres scripserunt de eo qui panno rubro fugavit armentum (Gajus in Comment. III. 202.). ~~Furtum itaque committitur in rem aliquam et quidem in rem mobilem.~~ ~~Suae rei furtum committit quis si rem pignori datam surripuit~~ (~~Gajus in Comment. III. 200.~~). ~~Committitur etiam furtum, si rem commodatam ad alium usum adhibeo~~, quam ad quem commodata ~~mihi fuit, quod veteres de eo scripserunt qui in aciem equum perduxisset. (Gajus in Comment. III. 196. Gellius N. A. I. 18.).~~ Dividitur autem furtum in *manifestum* et *necmanifestum* (Gajus in Comment. III. 184). Manifestum est, *quod deprehenditur dum fit*; si *contra* accidit, est furtum *nec manifestum*. Poena furti manifesti ex lege XII. Tabularum capitalis erat: nam liber verberatus addicebatur

naruszenie rzeczy cudzey dla pożytku [illegible] ~~[illegible]~~ lub naruszenie używania [illegible] lub posś. [illegible] lub [illegible] rzeczy samey lub dokonanie [illegible] [illegible].

usus

Skargę o furtum każdy zaniesć może, kto się zdaje mieć szczególne prawo do rzeczy ukradzioney n.p. creditor zastawu szczególnego nie ogólnego; successor obiązuy dziedzictwo bo za hereditas przed objęciem nie actio expilata hereditatis. — Nie zachodzi furtum,

3.

tak długo każdy osoba nie wie o ukradzeniu swojey rzeczy; iezeli więc [illegible] ornay, niż że go okradnie, a obaliwszy do rzymian furtum nie nast. §. 8. J. de oblig. quae ex del. nasc.

possessio ... bisarum ... sponsiani ... L. 31. D. ... us apud ... Ill. VII. 15.

ei cui furtum fecerat. Ex edicto praetoris tam ex servi persona, quam ex liberi, quadrupli actio constituta est (Gajus in Comment. III 189). Nec manifesti furti poena per legem (XII.) Tabular dupli irrogatur; quam etiam praetor conservat (Gajus in Comment. III. 190). De furto etiam heredes furis tenentur, si ex furto aliquid lucri ad eos pervenit, modo actio in heredes intendatur, poenam vero non persequamur. Actiones de furto variae sunt: a) *actio furti concepti*, constituta est in eum, cum apud aliquem testibus praesentibus furtiva res quaesita et inventa est (Gaius in Comment. III 186.); Concepti et oblati poena ex lege XII. Tabular. tripli est; quae similiter a praetore servatur (Gajus in Comment. III. 191). b, *actio furti oblati* cum fur alii rem furatam obtulit, ut apud eum conciperetur, vel si alius quisquam obtulit. Tum persequi illum licet, quamvis fur non sit (Gajus in Comment. III. 157). c, *actio furti prohibiti* si impedior quo minus rem ablatam investigem (Gajus in Comment. III. 188.). Prohibiti actio furti quadrupli ex edicto praetoris introducta est. d) *actio furti non exhibiti* si res furata et inventa mihi non exhibetur. Denique est e) *actio de furto per lancem et liciam* concepto, de quo varii varia fabulantur. Leges XII. Tab. praeceperunt ut qui rem quae-

† distinguendum inter actionem furti, et actionem oneris aversi: actio oneris aversi nulla alia quam actio furti esse videtur, ita tamen ut, si quis librum vel equum vel cupam tibi licet ex nave substrahat, oneris aversi agere possis, sed ut tum demum possis, cum totum onus navi impositum ablatum sit. fr. 31. D. Locati, actiones oneris aversi et furti, distinguuntur.

† ten który mi wzbrania szukać podpada w porozumienie, że sam skradł. Ale sam Gaius III. 191. i Gellius XI. 18. wspominają o actio tripli? Rozumie się że w tenczas kiedy wzbraniający się dowiedzie po tém że nie ukradł, (Gaius III. 238.).

† servus ex rupe Tarpeia praecipitabatur.

† Zmodyfikowali to pretorowie, stanowiąc: aby, czy obywatel, czy servus popełni kradzież oczywistą, tylko, na powrót we czwórnasób, był skarany. Względem kradzieży nieoczywistey stanowiono karę podwóyney wartości.

† ~~skarga o zdybaną kradzież~~

† skarga o kradzież podrzuconą, czyli to sam złodziey podrzucił przez siebie ~~skradzioną~~ rzecz komu, aby tego przy tey rzeczy zdybano; czyli ten który podrzuconą rzecz przyiął komu innemu ią podrzucił.

‡ Podług Gelliusza znaczy lanx to samo co patera czyli naczynie lub patelk, którym się zakrywał ten który nagi wchodził do domu, dla pokrycia wstydliwości pło-ciy z takiego czynu, że był nagi. Gaius mówi, że dla tego miał tę czaszę (patera) ażeby w niey znalezioną rzecz z kradzieży włożył. Obydwa te tłomaczenie niedorzeczne. Jak bowiem mógł ten szukać rzeczy ukrytey w domu kto miał oczy za-krytę? Lub iako ten składać rzecz w czaszę kiedy ta ręką była od samego rewizyna? Czy nie znaczy tu lanx i licium za pomocą siły zbroyney (lanx) w przytomności liktora (licium) poszukiwać swey rzeczy? — Możnaby przyznać że ten który chce żądać kary abyś infamii, powinien być dobrze przy-wiązany, ażeby sam nie podrzucił rzeczy, a zatem nie nadto ubrany, żeby pod su-knią nie ukrył rzeczy, lecz zupełnie być nago ubrany, tego przypuszczać nie może-my. To samo utrzymywało się w prawach Attyckich i prawach Niemie-ckich, gdzie nie ma wzmianki o nagości zupełney (według niemieckiego Ulysses); nie ma zatem potrzeby wyprowadzać tego prawa z Aten, ieżeli do Rzy-mian miało być wprowadzonym. Zacharia ℔ 705.

‡ Kiedy się popełnia furtum, wolno credytorowi ułożyć się z debitorem, ażeby nie był cielesnie karany; nie wolno zaś względem rabunku.

‡ Jakimkolwiek sposobem napastował kto mężatkę na ulicy stawał się infamis. Powinien był, ieżeli miał co do niey udać się do domu do iey opiekuna, czyli męża czy krewnego. Toż samo kto napastował małoletniego (praetextatum). Tacy bowiem nie są w stanie oprzeć się sile, a tem bardziey stawać sami w sądach.

‡ Kto skrzywdzi mego syna, może się ten, iako obywatel, skarżyć względem zniewagi swoiey, lecz równie i ia, iako oyciec.

‡ Kości wybita, lub wytrącona ze stawów wolnemu 300 assów; niewolnikowi 150.

‡ Poena mali carminis, sive libelli famosi, ex lege XII. Tab. erat capitalis, reique ad necem fuste verberabantur. Otto p. 509.

rere velit nudus quaerat, lancem habens et linteo cinctus, quo necessarias partes obtegeret. Gajus (in Comment. III. 192. 193.) dicit totam legem ridiculam esse. Simile institutum occurrit in antiquo jure Germanico (cf. Grimm in Savigny's Zeitschrift. Tomo II. p. 91. sqq.).

II. *Bona vi rapta* (Jnst. IV. 2.) Si bona vi rapiuntur non solum id observatur quod de furto, sed etiam actio instituitur, qua et rem et poenam persequimur et gravius quidem quam in furto; quia si bona rapiuntur tranquillitas publica turbatur, si vero furtum committitur privatae solum personae injuria fit.

III. *Injuria* (J. IV. 4.) quam non solum intelligimus quod non jure fit, sed etiam contumeliam: est tunc si convicium alicui factum fuerit, vel si quis matremfamilias aut praetextatum adsectatus fuerit (Gajus in Comment. III. 220.). Pati autem injuriam videmur non solum per nosmet ipsos, sed etiam per liberos nostros, quos in potestate habemus. Dividuntur autem injuriae in eas quae fiunt *re*, et in eas quae fiunt *verbis*. Re autem fit injuria quoties manus inferuntur; quoties id non accidit injuria talis appellatur contumelia. Poena injuriarum ex lege XII. Tabul. propter membrum quidem ruptum talio erat: oculo ex oculo. propter os vero fractum aut collisum, trecentorum

† Jedes Entziehen derjenigen Achtung, die jemand kraft seines ihm v. den Gesetzen gegebenen Standes, als Bürger, oder eben so gut jedes Entziehen der Achtung, die jemand kraft seines ihm v. der Natur gegebenen, und v. den Gesetzen gelassenen Standes, als Mensch, zu fordern hat, (z. B. daß er für einen ehrlichen Mann gehalten werde.) nicht aber das Absprechen besonderer Vorzüge, die sich

[illegible] ... Injurie — G. G. A. 1790. p. 1044.

assium poena erat, velut si libero os fractum erat; at si servo CL. Propter ceteras vero injurias XXV. assium poena erat constituta, et videbantur illis temporibus in magna paupertate, satis idoneae istae pecuniariae poenae. Postea invaluit ut nosmet ipsi aestimaremus injuriam, et judex vel tanti condemnaret, quanti nos aestimaverimus, vel minoris, prout illi visum fuerit (Gajus in Comment. III. 223. 224.). Atrox injuria aestimatur vel ex facto, velut si quis verberatus fustibusve caesus fuerit; vel ex loco, velut si cui in theatro aut in foro injuria facta sit; vel ex persona, velut si Magistratus injuriam passus fuerit (Gajus l. c. 225.). ... injuria ... estimatio, a ... actio ex lege Cornelia de injuriis (fr. 5. §. 6. D. 47. 10.).

IV. *Damnum injuria datum* (Inst. IV. 7.) ad quod refertur lex Aquilia (Cap. XIII. Histor. p. 65.). Ad delicta adnumerantur etiam: 1. Dolus de quo jam supra diximus. 2. Metus quod est mentis anxietas de instante vel futuro periculo (fr. 1. §. 1. D. quod met. caus.). Est autem haec actio in rem scripta, ideoque personae competens; arbitraria etiam est, qua convenitur debitor in quadruplum. Praescribitur uno anno.

Consideremus nunc Interdicta, de quibus, praeter illa quae Instit. Capite II. p. 261. 262. diximus, cf. Savigny Das Recht des Besitzes

... corpore ... corpori nocere ... directe ... in fitiando in duplum.

§. 12. quando quis injuriam facere videatur p. 396.

Lex ipsa omnibus legibus quae antea de damno injuria dato latae erant, derogabant, imo etiam XII. Tab. quatenus in iis de ea re provisum erat (fr. 1. D. ad L. Aquil.). Nec tamen quodlibet factum damnosum, nec quaelibet deterioratio s. deminutio patrimonii, sed tantum id factum quod ipsa natura et indole injuria, sive quod cum damno injuriam attulerit, damnum injuria habitum est. (fr. 49. §. 1. D. h. t.). Ab origine damnum non nisi laesione substantiae rei corporalis aderat, et quidem primo corpore corpori datum esse jus erat; paulo post vero et utiliter agi poterat, dummodo corpori nocitum erat; postremo Justinianus sanciebat (§. 16. J. ad h. t.) etsi nec corpore nec corpori laesio facta sit, tamen actione in factum agi posse. Quaenam facta damna injuria apud Romanos habebantur, legibus nullibi proprie et diserte constat, quippe quae de genere silentes non nisi species explicent (fr. 30. §. 2 D. Locati.) In quolibet igitur casu, quo de damno illato inter obligatos quaestio oritur, explorandum est, an obligatus intra limites contractus egerit. Actio hujus legis poenalis erat, et hac ex ratione JCti non dubitabant, ea adhuc persequi posse, quod actionibus ex contractu haud peti poterat. Infitianti lis in duplum crescebat. Competit cuilibet, cujus interest ob jus in re corrupta (fr. 11. §. 6. 10. D. h. t.) Si plures simul vel successive noxam dederint et auctor verus incertus sit, leges omnes teneri jubent (fr. 51. fr. 2. D. h. t.). Damnum ad quod resarciendum agitur, aestimari posse debet, nam cessante aestimatione cessat petitio (fr. 21. §. 2. fr. 22. §. 1. D. h. t.). Homine libero vulnerato igitur non nisi ad satiendum damnum ex operis

(cessantibus et impendiis in curationem factis utiliter agi poterat (fr. 7. D. de his qui effud.) nec vero ob cicatrices et deformitatem. — Dicendum nunc, quando actio directa, utilis et in factum, data sit. <u>Directa</u> competebat domino, si corpore corpori nocitum erat, et primo et secundo capite (§. 1. J. fr. 11. §. 5. D. h. t.). Utilis dabatur, si tantum corpori damnum datum erat, ceterum omnibus jus in re corrupta habentibus (fr. 11. §. 8. 10. D. h. t.). In factum agi poterat, si nec corpore nec corpori damnum illatum, quae vero distinctio inter actionem utilem et in factum, modo a Justiniano introducta est, nam in Digestis semper promiscue nominatur (§. 16. J. h. t.).

Mortis causa stipulatio existimatur fieri, ut ait Antist. Labeo, quae ita fit, ut morte promissoris confirmetur (Festus s. h. v. mortis causa)

† Jak n. p. ieżeli bogo zhaleczytem, lecz mu kości nie złamałem.

† Cf. Histor. p. 700. odezwał de Lege Cornel. Zdaie się, że wszelkie przepisy o pokrzywdzeniu nie obeymowała ustawa pewna, lecz że to bardziey się prawem zwyczaiowém utwierdzało. Dowodem tego iest, że nie naydziemy żadnego prawa w źrzódłach Prawa Rz. Ponieważ Lex Cornelia, którą niektórzy cytuie, tylko ubocznie o iniuryach mówić się zdaie. W ogólności mówiła ta ustawa o zaboystwach (deficariis) które ponieważ, do pewnych osób stósowane, że zaboystwo uważane się ... co do iniuria mogła zachodzić actio aestimat. co do oyca, którego syna pobito, a syn miał actio ex lege Cornel. fr. 5. §. 6. D. 47.10.

†† wszelkie przewinienia umyślnie (iniuria) popełnione, obeymuie Lex Aquil. Za ustawę iest starodawną i obeymuie trzy oddziały: 1, ktokolwiek cudze zwierzę zabiie z gatunku czworonożnych (do których się i niewolnicy liczą) ma tyle zapłacić, ile ... Zaś ustawowanym iest niewolnik w rzeczy przeniesienia. Wolno nawet panu wszelkie korzyści z niewolnika zabitego policzyć n. p. gdyby sukcessorem był ustanowiony, bo sukcessya spada na pana; lub znaiący się na iakim rzemiośle nie może tego rzemiosła odbywać iak w raz z drugim. Lub w zwierze do pary niedostaiące, traci na wartości. 2, względem adstipulatora, in usu non est podług Justyn. Stąd niewiadomo było aż do czasu odkrycia Justyt. Gaia. 3, o szkody wszelkie inne szkody nie należące do homo lub quadrupes.

I ponieważ nie były uważane za delicta z praw XII. Zabl.

††† Nie iest to metus gdzie nie masz oczywistey obawy; bo zdarzaią się przypadki gdzie ieden za większą, drugi za mnieyszą, boiaźń ią uważa.

Skąd przyszły u Rzymian Interdykta powiedziałem wyżej. Ile razy spór zachodził o rzecz, na którą przepisał Pretor w Edykcie procedurę, było w zwyczaj wszystko drogą właściwą. Lecz były takie przypadki, gdzie strony o sprawiedliwości pro- dziś następuje, dopominały się wzajemnie kto ma rzecz, o którą spór wiódł, zatrzymać do zupełnego sprawy wysądzenia. Wdawał się w to pretor, zasiedzana rzecz aż do ukończenia procesu. Tak rozstrzygał pretor mianując proces mianował [?] którzyby dalej rzecz prowadził.

Jeśli była przemoc zwyczajna to nazywało się vis quotidiana; jeżeli z bronią w ręku vis armata. Rozumiemy przez przemoc zwyczajną, każdą przemoc okazaną, gdzie nie przyszło do bitwy zbrojnej n. p. jeżeli przestraszony uciekł właściciel; przez przemoc w ręku, nie to kiedy wypadły wypadł z possessyi; (bo to byłoby bona vi rapta), lecz kiedy w nieprzytomności jego zbrojni ludzie dom opanowali.

Ten podpadał pod Interdykt, kto potaiemnie wchodził w posiadłość moią, dowiedziawszy się pierwej doniosł o tém że iestem w posiadaniu moiéy rzeczy. (fr. 7. § 3. D. X. 3. ważne mieysce!)

Interdykta wstrzymały rzecz na mieyscu do pewnego czasu; kto więc odemnie rzecz nabył, pod warunkiem ażeby ią do pewnego czasu posiadał, a wzbraniał się też rzecz oddać w czasie naznaczonym trzeba było Interdyktu. Nie wiedzieć było we wszystkich tych razach kto posiada właściwie rzecz, lecz jeżeli się później okazało, że bez żadnej umowy ze stron obydwóch posiadaną iest rzecz, był karany podwójnie tak iak gdyby delictum popełnił, lubo to nie było delictum, bo nie następowała kara infamii. — Dla czego Rzymianie w takiey nawet razy używali Interdyktów? Bo będąc ci skrupulatni na prawie nawet nie chcieli uchybić z prawa właściwego, tak dalece że kto komu dobrodziejstwo wyświadczył był nazywany pater (czy tylko senator?); kto tego nadużywał popełniał świętokradztwo i powinien być karany przez Interdykt. Quoniam ex sola liberalitate descendit precarium, nulla inter partes donec revocaverit concedens, contrahitur obligatio. Simulatque vero rogans revocante concedente rem reddere recusaverit, tota precarii facies mutatur. Jam itaque injusta retentione rei obligatio ex delicto nascitur, indeque interdictum ad recuperandam rem a praetore propositum est, quod ex delicto demum originem duxit fr. 14. § 11. D. de furt.

ed. I. p. 399. sqq. Haubold in Savigny's Zeitschrift Tomo III. p. 358.). Agemus autem hic de illis solum Interdictis quae ad recuperandam et retinendam possessionem referuntur; nam his solum Interdictis olim usos fuisse Romanos, scimus. Dabatur autem vel *de vi*, vel, si injuria major apparuit, *de vi armata.* Vis illa nonnunquam verbo vis *quotidianae* describitur. De Interdicto hujus generis classicus locus exstat apud Ciceronem pro Caecina cap. 31. 32. sqq. quae oratio nisi superesset, plurima de hoc Interdicto ignoraremus. 1. *Interdictum de clandestina possessione.* Clam possidere dicimus eum, qui furtive ingressus est possessionem ignorante eo quem sibi controversiam facturum suspicabatur, et ne faceret, timebat (fr. 6. pr. D. de poss.). In primis initium possessionis, si hoc edicto persequi rem volumus, consideratur. Itaque si sciens rem alienam possideo, licet postea denunciarim domino, me clam possidere, nihilominus tamen clam possedisse videor (fr. 40. §. 2. D. de poss.). 2. *Interdictum de precario.* Habere precario videtur, qui possessionem vel corporis vel juris adeptus est, ex hac solummodo causa, quod preces adhibuit, et impetravit, ut sibi possidere aut uti liceat (fr. 2. pr. D. de prec.). Si observamus supra de indole animi Romanorum, (in Historia Juris Cap. III. p. 21.) a nobis prolata, mi-

rum videri non poterit Romanos rem precario datam actione *qualibet* persequi noluisse. Nec minus optime omnia explicari possunt, si illa observamus quae Niebuhrii (Tomo II. p. 371. l. c.) opinionem sequentes de origine Interdictorum proposuimus. Hic referendus est Festus s. v. *patres*, quem locum laceratum ita recentiores restituerunt: *patres senatores ideo appellati sunt, quia agrorum partes attribuebant tenuioribus, ac liberis propriis.*

Sequuntur Interdicta, quae de *retinenda possessione* dabantur, et quidem contra eum qui alienam possessionem vi turbavit: a) *Interdictum uti possidetis* (cf. Festus. s. v. *possessio*). Dabatur hoc interdictum si apparuit possessio alterius vi interrupta, fr. 1. D. uti possid. b) *Interdictum utrubi.* Interdictum illud ad res immobiles, hoc vero ad res mobiles refertur fr. 1. pr. §. 1. D. de Utrubi. c) *Interdictum quod vi aut clam.* Hoc Interdictum ad ea opera refertur, quae in solo vi aut clam fiunt (fr. 1. §. 4. D. Quod vi aut clam). Possum hoc Interdicto uti novum opus nuncians ei qui in solo meo aedificat. Licuit adversario aedificare in solo meo si cavit, se praestiturum damnum inde ortum, si in judicio apparuerit sibi jus non esse in solo meo aedificare.

7 Quam quidem precarii originem in eo reperisse Niebuhrius putat, quod patroni clientibus saepius usum agri publici ita concedere solebant, ut quovis tempore revocandi facultas penes patronos remaneret. Ibi enim, quoniam tam arcta erat inter patronum et clientem conjunctio, nullam natam esse obligationem civilem ideoque contractibus precarium haud adnumeratum esse verosimile videtur. Bickell p. 14. — Ceterum, precario non possunt res dari, quae usu consumuntur.

I. Ten iest qui vi deiecit, który ma zamysł opanowania possessyi cudzey.

I. W ten czas n. p. ieżeli właściciel dawszy komu possessyą, sam iemu przeszkadzał czego nie posiadał wcale.

I. Jeżeli n. p. dałem do wszystkich niewolnika i chciałem go odebrać, pretor wyrzekł: utrubi zaniesz gdzie (ubi) się znaydzie etc.

I. Jeżeli n. p. kto buduie na moim gruncie wolno go było iako lapillo depellere. Jeżeli na to nie zważał, zaniosę skargę do Pretora, kiedy on nie zaniosł et, że go spędzam z własnego iego gruntu. Jeżeli on budowa a on okazał że rzeczy za wszelką szkodę, i chce odpowiadam. Jeżeli pilnie było za budowę w szkodzie, wolno mu było dalej budować.

⁊ Das System der römischen Noxalklagen v. Sigm. Zimmern Heidelberg b. Mohr 1818. 1. wszelkie skargi Wciąga pod tę kategoryą wszelkie obligacye quasi ex contractu, quasi ex delicto, które ogólném nazwiskiem obeymujemy ex variis causar. figur. — Co do osób ta różnica że te kontr. mogą zawiérać furiosus: pupill. fr. 46. D. de Obl. act. — Gans, o Oblig. i w Scholiach do Gaia p. 396. odm.

⁊ Wszelka actio gruntująca na tém że rzecz z majątku mego przeszła w ręce cudze, nazywa się condictio; doprowadza ona bezpieczniey do odzyskania prawa mego niż actio, nie tak łatwo bowiem można użyć excepcyi przeciwko condictio, iak przeciw actio. I tak ieżeli sam dałem rzecz moią w widoku iakim, w cale było inną rzeczą a niżeli kiedy mi kto zdał obligacyą swoią, która mogła być natural. lub inanis. — Używamy condictio albo z przyczyny danych rzeczy, w zamiane odzyskania rzeczy na przyszłości, na teraźnieyszości, lub żeby dawniey co dla nas przysłanym było. W tym razie futurum zamienia się na praeteritum; t.i. w tenczas kiedy moment przyjdzie odebrania rzeczy, wskazuje causam datorum, zaszłą dawniey z mey strony. — Causa data nie koniecznie wymaga uszczuplenia rzeczy z majątku mego, nie koniecznie więc wymaga condictio. n.p. czytamy w dla tego ażeby kto. również uczynił lub dał. Tu trzeba użyć actio. Więc złe wyrażenie w Pandektach. Zbija się to i tém, że może być condict. sine causa. Ten kontrakt nie może być incertus, bo zachodzić tu może przypadek do ne facias.

a podział obligacyi na Contr. quasi contr. Delict. quasi d. Powiada, że cały system obligacyi rzymskich da się podzielić na: obligationes stricti juris i bonae fidei actiones; pierwsze idą na dare certum, drugie na incertum, t. j. samo rozpołożenie wiém któreby bądź; a to dla tego że sam Gaius III. 88. mówi: transeamus ad obligationes, quarum summa divisio in duas species deducitur. — Mówi daley: nieznaydujemy w Gaiu wzmianki o tak zwanych obl. ex variis causar. figuris, (gdzie więc trzeba że Justyniana iego przerabiaiąc kompilat. Justyniana, poddali Gaiusowi do czego się sam nie przyznaie, również mniema być przesadzym fr. 1. 5. D. de O. A. — Na to możnaby odpowiedzieć: przy zawieraniu obligacyi albo zachodzi pewna forma, naywyższo iey nadaiąca albo czyn sam daie poznać czém iest obl. toż samo mówi i Gaius, ale wcale temu nie przeczy żeby na obydwa tak str. j. iak b. f. nie ścisła actio n. p. quoad mutuum iest condict.; quoad negot. gesta more bydź str. j. a. albo quantum aequius mel. (litem aestimat judex). — Justynian zmieniał Gaia o ile mu się zdawało odmieniał, ale żeby go miał technicz. wyrazami wzbogacać?

Condictio więc iest w prawdzie tak co i actio, lecz wyższego rodzaiu, wprowadzona przez pewne prawa, na przypadek skargi o dare oportere. Na to były w prawdzie dwie legis actiones; (Gaius IV. 20) ale po zniesieniu tych, nie dała się zastosować condictio do żadney kategoryi actionum, lecz pozostała sama przez się, iako rodzay skarg, które iak mówi Gaius (IV. 10. 33) sua vi ac potestate valent.

Powiedzieliśmy że condictio idzie na dare oportere; to zaś rozliczne bydź może, tak że ile takich dare oportere, tyle różnych nazwisk condictio. Czemuż iednakże w ogóle podzielili Rzymianie condictio na: a) si certa (condictio) petetur b) condictio triticiaria? Przyczyna tego iest pewno taż sama, którąśmy napomknęli ~~na~~ mutuum. Chcieli Rz. odróżnić pecunia certa credita, od rzeczy które dobre się daty redukować na pecun; a zatém trzeba było ustanowić, i to przez prawo, że condictio iest dwojaka, iego nazwiska ~~na~~ pecuniae, ~~na~~ rei. Pewno iest że res takiey, którey nie poszukiwano p. przetoż actio była triticum; ustanowiono to p. legem Siliam i Calpurniam (Hist. § 73.). W każdym narodzie muszą bydź dwie cechy wartości rzeczy wszelkich oznaczające, których przy kupnie, i których przy zamianie używamy. Pierwsza cecha, iest pewnieysza, iako oparta na powszechney zgodzie narodów, żeby pieniądz wartość rzeczy oznaczał; druga zaś od szczególności narodów, od położenia ich kraiu, klimatu i t. d. Skąd pochodzić może iż artykuł taki, ich wiele poszukiwany, ma w kraiu iakim większą

t. 13. de oblig. quasi ex contractu, ~~quasi ex delicto oblig.~~ Inst. IV. 5. D. 9. p 400.

~~CAPUT XXIII.~~

~~De obligationibus ex variis causarum figuris.~~ 99. / 120.

Praecipuae obligationes, (cf. Hugo R. RGesch. §. ~~240 254 § 256 257~~), quae hic referri possunt, sequentes sunt: 1. *Condictio*. Praeter illa quae de condictione diximus (in Pröemio Instit. II. Cap. p. 221.) multi casus sunt, ob quos condicere licet. Condictione enim uti potui si *datum ob causam* fuit. Sub quo nomine intelligimus jus aut utilitatem quam nobis assequi proposuimus, cum daremus partem bonorum nostrorum. Talis causa est 1. vel futura, ideoque agere possumus de dato ab causam non secutam, sive condictione ob causam datorum, vel, ut minus recte in Pandectis expressum est, agimus *de causa data causa non secuta*. 2. vel praesens. 3. vel pretaerita. Si recte consideramus obligationes ex utroque genere harum causarum, adparebit esse quoque *condictiones sine causa*, quas mihi instituere licet ob *indebitum* solutum (fr. 26. §. 3. D. de cond. indeb.). Itaque si praestiti solvendi causa, cum praestare non debui, vel si errore ductus solvi, condictionem instituo sine causa me solvisse, sive actionem instituo de indebito. Praesumitur tamen me solvisse errore ductum, nam qui sciens se nihil debere solvit, donare videtur (fr. 53. D. de R. J.). Considerämus nunc causam *turpiter accepti* et *turpiter dati*. Si turpiter acceptum

więcej, tak że w braku pieniędzy on wartość ~~ego~~ ich zastępuje, jako taki artykuł, który z łatwością zbyć można; także pszenica była dla Rzymian pszenica, umierających nieraz [illegible] głodu, iżby do worn nie stawało. Jedynem tylko jest miejscem [illegible] 1. D. de condict. tritic. o tey sprawie mówiące. Gans Urbnr R. Oblig. R. p 401. sqq. Tak więc nie potrzeba sobie nad tem wiele łamać głowy zkąd to nazwisko tritic. bo gdyby u nich oliwa była w równowadze z pieniędzmi, byłaby condictio olearia: jakby utrzymywać można, że

est condictionem instituere datorem posse dubio
pr. caret (fr. 1. ~~§. 2. fr. 4. §. 2. fr. 2. pr. §. 1.~~ D. de Condict. causa data); si turpiter datum et ex utraque parte tam accipientis quam dantis turpitudo adparet, non valet condictio. 2. *Communio.*

Wspólność

Subintelligimus communionem jurium, cum obligatio nascitur tam rem praestandi, quam de obligatione a socio nobis satisfaciendi. Obligationes inde ortae dividuntur inter socios vel ipso judice agente, vel ex pacto a sociis de illa divisione inito. Socius autem obligatur ad dividendas mecum utilitates ex societate contracta perceptas, (fr. 74. fr. 38. §. 1. D. pro Socio), et tenetur de diligentia quam in suis rebus adhibere solet (fr. 72. D. pro Socio). Convenitur autem 1, actione communi dividundo, 2. actione familiae herciscundae, quia actio haec saepissime ad hereditatem dividendam datur, 3. finium regundorum, qua invicem sese conveniunt vicini, (§. 4. — 7. Jnst. de officio jud.). 3. *Negotia gesta.* Gerere alicujus negotia dicimur, cum non dato nobis mandato in utilitatem ejus facimus (fr. 3 §. 11. D. de Negot. gestis). Cum autem omnia quae in utilitatem ejus praestiterimus restituere nobis ille cogatur, mirum videri non potest, etiam ex negotiis hoc modo gestis, rationes reddere nos cogi. Expensa ideo nobis ut restituat opportet, quia ille qui negotia aliena gerit donandi animo ea ge-

dobrzeby się kto z Kamrwadanów wyrazit, gdyby myślał iak prawicy Kr. mówił o condictio skorzaney. Wszakże wiadome nam loz podania o pieniądzach skorzanych. — A tak iezeli komu pożyczytem pszenicy, wiele mi na tem zależeć mogło, żeby mi nie wartość pszenicy, lecz takową oddał pszenicę: iezeli pieniądze, to nie pszenicę lecz pieniądze. Chcąc więc przy zanoszeniu skargi oznaczyć czego chcę dodawałem: że skarżę p condictio triticiaria: że p condictio certi. — ~~Jezeli pieniądze nie koniecznie były mi potrzebne mogłem~~

Zdaie się bydź podobnem do prawdy, iż nie zawierano dawniey umów względem iakiego factum (a każda obligatio in faciendo iest niepewna, bo n. p. nie wiem iak będzie to factum wykonane) iak tylko dodaiąc poena; bo ta przynaymniey pewną bydź mogła o co rzecz idzie, ta poena była w pieniądzach. Tak więc gdy szła rzecz o pszenicę, była condictio certi, ieżeli sobie wymowiłem żeby koniecznie oddał pszenicę, bo chociaż iey nie miał, to dał pieniądze, również res certa. ~~Ale ieżeli nie wymowiłem sobie iakiego rodzaiu~~ nadto powinien mi był wynagrodzić za to, podług stypulowaney poena, że tę rzecz nie oddał. Ztąd wszystko w zwyczay iż daiąc komu iakążkolwiek rzecz, gdym sobie wymówił iż ieśli iey nie oddaią, oddate poena, skarżyć mogłem per condictio triticiaria: więc gdy dawniey tylko do triticum ściągała się condict. triticiar. później do wszystkich rzeczy przez
pecunia.

bydź zaspokoiony przez inną rzecz, wartość pieniężny maiącą, takąż była triticum, lub ieżeli nie koniecznie pszenicę, przez pieniądze. Jeżeli zaś koniecznie żądałem pszenicy, a tamten miał tylko pieniądze, następowała aestimatio, dodał mi quantum interest. Zgoła wszelka rzecz ~~fungibilis~~ dana, mogła bydź oddaną w pszenicy. — Szacunek tego, że mi nie oddano w umówionym czasie, że nie to com dał, że nie w tym mieyscu gdziem żądał, następować powinien przez sędziego oznaczony, a tegoż szacunku wartości stosuie się do czasu w którym rzecz oddać się maiącą umówiono n. p. pożyczyłem na rok 100 korcy pszenicy, w rok żądam, nie oddaie: w wysokiey iest cenie pszenica, rachuię sobie quod interest. a wniosłbym skargę, postępuie w górę wyżey pszenica, nie mogę nadto co w górę postąpiło żądać podług fr. 3. §. 2. D. commodati v. contra. fr. 4. D. de cond. triticiar. fr. 22. D. de reb. cred. fr. 11. D. de re jud. fr. 59. D. de V. O. Jednakże ten sam Ulpian który to w pierwszym utrzymuie mieyscu, powiada w fr. 3. D. de condict. triticiar. condemnationis tempus spectandum iak to ~~zgodzić~~?

Jest ~~także~~ więc i condictio incerti, ~~kiedy żądanie wykonanie iak sobie postąpiło w przypadku gdy rzecz zostało~~ która ma mieysce ieżeli co się tyczy obiektu obligacyi, lub quantum interest,

pszenica, pszenica sycylijska
oznaczona in genere, ale nie in specie, n. p. ~~oliwa~~, oliwa de Provence. Wykonanie zatem należało porównuj
od woli dłużnego zależało, jaki gatunek chce wydać, dla tego w dawnych czasach incertum, nie mogło
być obiektem stricti juris, jeżeli nie była dodana stipulatio poenae fr. 137. ~~[illegible]~~ §. 7. D. de V.O.
bo wtenczas była przynajmniej kara pewną rzeczą której dochodziłem. Ale odkąd jak wszystko w związ-
ku z powrotem [illegible] stipulatio bez poena, wszystkie takie condictio o to co przez się incertum oznaczone było.
rozciągnięto się condictio triticiaria zachodziła później ~~wtenczas~~ jeżeli dochodziłem wszelkiej rzeczy ~~[illegible]~~ prócz
pieniędzy, za tém, gdy o jakąkolwiek rzecz prócz pieniędzy skarżyć mogłem przez condictio triticiaria,
a ten którego skarżyłem wydał mi ~~albo triticum~~, albo rzecz której dochodziłem, więc condi-
ctio triticiaria stała się condictio incerti (t. i. incerta res quae redderetur), albo kara con-
dictio incerti była condictio triticiaria. Od tego więc nader stosownie powiedzieć można że nie było
tak dwie condictiones: si certum petatur, (t. j. pecunia), condictio incerti. a dla tego też dwa razy
tylko ten wyraz condictio triticiana, jest w Dygestach. albo też wydał mi quod interest, zem
tej rzeczy nie otrzymał, więc w takim przypadku była skarga którą wnosiłem condictio incerti, bo
dochodzić musiano o item przez nieotrzymanie rzeczy był pokrzywdzony, quid interest: ale ta skarga
jest tylko anomalum condictionis triticiariae. Ta skarga nazywa się także actio incerti, z dodatkiem (która)
jest z jakiegoś tytułu pochodzi ex stipulatu, ex testamento. Pozostało to w tym rzeczy kiedy strictum ius zbliżało się
do jus gentium. bo quod interest, nie można było dawniej żądać ~~tak tylko~~ in judiciis stricti juris. — Dodaję
więc jeszcze raz: że condictio jest tylko jedna, z trzech głównych pochodząca punktów, o rzecz certa, o rzecz
inną wszelką prócz pecunia (condictio triticiaria) a która jest rzeczą pewną: o rzeczy dochodzenie
niepewne, czyli niewiadome quantum, należące mi się którego sędzia dochodzić musi.

skarżęcy, tak żeby tak że dochodzą materyalnie więcey nie przez intentio (quidquid dare facere oportet adversarium, ale ƒ condictio.

148

(kto gra w karty i płaci iest turp. d. turp. accept.

(albo: in pari turpitudine jus possessoris potius. Jest to turpitudo kiedy kto płaci, lubo tego zakazuią prawa

ƒ W tym razie utrzymuią prawnicy Rzymscy że iest donacyo. Jeżeli turpiter datum nie może być odebrane n. p. daię pieniądze żeby nie brano mego syna do woyska, przeciwnie uczyniono; nie mogę odebrać syna. — Daię syna mego pod turecki pryz; daię i pieniądze; ieżeli ten sądzi że dla niego ażebym syna uwolnił, musi oddać, bo mógł z patryotyczney mey mowy wymiarkować że syna zatrzymać niechce. — Turpiter datum i acceptum znosi się. — Jeżeli tylko turpiter acceptum, wtenczas valet condictio.

I Jeżeli się umówią socii, iak dzielić między sobą zysk etc. wypada communio ex pacto; ieżeli nie, tedy ich dzieli; stósownie do tego czy iesteśmy wspólnikami wymowie iakiey, iest actio c. divid.; czy wspólnikami sukcessyi f. h.; czy wspólnikami w kupieniu gruntu, iest act. fin. regundor.

Kto sprawia cudze interessa powinien zdać rachunki z sprawowania tychże.

‡ nie były słuszonemi Przyp. do darowizn.

‡ od mandat. tém się szczególniey różni: 1, nie można zachodzić w mandat z szkod. 2, podeymuiemy n. gest. nawet pomimo woli osoby 3, nie kiedy nie można żądać wynagrodz. za n. gest. n. p. ieżeli interess nie pomyślnie wypadnie, byle tylko nie przypadkowo

‡ Jeżeli się dom sąsiada mego zwali na móy, a ia wprzód nie upominałem go o to, nie iest obowiązany sąsiad, nawet (rudera) gruzy wywieźć, poniewaz ie opuszcza.

‡ Mógł werwany nie stanąć do sądu, bo znayduiącego się w domu nie wolno było do sądu gwałtem pociągać. Lecz tak, który zapozwany o rzecz, nie bronił tey rzeczy w sądzie uważany był za takiego, który nie dba o tę rzecz.

‡ Dotąd mówiliśmy de oblig. quasi ex contr. Zastanówmy się teraz nad obl. quasi ex delict. Kto ukrzywdza rzecz może wyjść sam, wyjść rzecz iego popełnia delict, z tą różnicą, że kiedy rzeczem taki delict popełn. nie od woli iego zależy (n. p. kiedy zwierz iego lub niewolnik popełni) wolno mu obrać: lub wydać zwierz, lub zapłacić. Zwierz i niewolnik nie iest obwinion, bo składa rzecz maiątku pana.

‡ Jeżeli niezł kto ma ogród, a pomimo tego że wie iż sąsiad iego utrzymuie zwierzęta lubiące ogryzać młode drzewka (n. p. kozy) nie ogradza go, sam sobie szkodę przypisze. Ale cemuż to? cemuż sąsiad nie pilnuie kóz swoich? Mówimy się tu o przypadku takim, gdzie pomimo pilnowania kozy uciekną.

† Heinecc IV. 8. §. 1—5. IV. 9. §. 1.—4.

‡ Res noxae datae retinebantur, ut et ipsarum fructibus laeso satisfieret, itaque animalia et servi noxae dati in dominium laes., licet temporarium, venerunt. Noxae autem datio in quibusdam in quibusdam convenit cum iure pignoris, in quibusdam valde ab eo discrepat. Thierbach Historia juris Civilis de pignoribus Lips. 1814. p. 3.

rere non videtur (fr. 34. D. de Negot. gest, c. 12. 15. C. De negot. gest.). Caeterum omnia illa quae de mandato diximus hic referri possunt. 4. *Actio ad exhibendum.* Convenitur hac actione ille, quem rei praesentis copiam nobis facere oportet, quo jus nostrum assequi possimus (fr. 2. D. ad Exhib.). Instituitur non solum contra eum qui exhibere potest, sed etiam contra illum qui fecit quominus exhiberet (fr. 9. pr. fr. 14. D. ad Exhib.). 5. *Damnum infectum.* Receptum apud Romanos fuit, licere vicino meo instituere actionem de damno, quod ei ex re mea immineat. Si vicino meo non satisfeci, ex primo decreto praetor in bona ejus me mittebat. Quod si etiam ita admonitus satisfacere cunctabar, ex decreto secundo bona mea praetor possidere jubebat, cum parvi pendere ea apparuissem (fr. 7. pr. §. 1. fr. 6. D. de Damno inf. cap. XX. Legis Gall. Cisalp. apud Hugonem in Civilist. Magaz. T. II. p. 439.). 6. *Actio de pauperie.* Pauperies (secundum Ulpiani interpretationem fr. 1. §. 3. D. Si quadrud. paup. fec.) verbum est XII. Tabular, quod *damnum sine injuria facientis datum,* significat. Datur autem haec actio in dominum animalis, quod damnum fecerat. Distingui debet 1. utrum animal illud damnum *secundum* naturam suam fecerat, quo casu dominus de damno sarciendo non tenetur hac act. 2. si illud *contra* suam

obwieszczono Dn. 10. Kwietn. 1824.

‡ Jeżeli wiatr lub burza napadnie a przez to zamiast obgryzać drzewka, zjadał kwiaty, lub jabłka zerwane, na ziemi leżące, nie jest obowiązany. Es scheint daß die Römer mit dem Begriff des damnum contra naturam sui generis davon gesprochen haben [illegible], daß die Handlung einer solche ist, welche die Erhaltung von [illegible], um der [illegible] die [illegible] ist L

naturam intulit, praestare cogitur damnum. ‡ Non tenetur damnum sarcire, si animal noxae dedit. ‡ De animali in pascuis deprehenso, *actio* contra dominum instituta dicitur *de pastu*, ut ex ipso verbo appareat, damnnm commisisse animal secundum naturam suam.

Co do obligacyi quasi ex delicto, mają wielkie podobieństwo, z obligacyami pochodzącemi ex damno injuria dato:

1, factum judicis litem suam facientis, jeżeli n. p. sędzia przez podstęp dolus źle osądzi, w tenczas musi wynagrodzić, o ile wiele chodzi; jeżeli przez niedbalstwo (culpa) tylko wynagrodza, o ile sędownie skazany fr. 15. §. 1. D. V. 1. pr. J. de obl. q. quasi ex d. n.

2, actio de dejectis vel effusis, podług Edyktu pretora, obowiązanym jest za to każdy, kto wyrzuci w lub wyleje na ulicy, albo uczynił to kaze. Właściciel domu musi odpowiadać i za najemników, i na nich kary sobie wynikłej poszukiwać. Kara ta jest zapłata podwójna na rzeczy uszkodzonej. Jeżeli z przyczyny takiej popadł pniem człowiek wolny, karano winowajcę na # 50. każdy z ludu mogł go skarżyć actio popularis (Just. T. 26.), ale tylko w dwóchnastych, jeżeli sami krewni nie skarżyli.

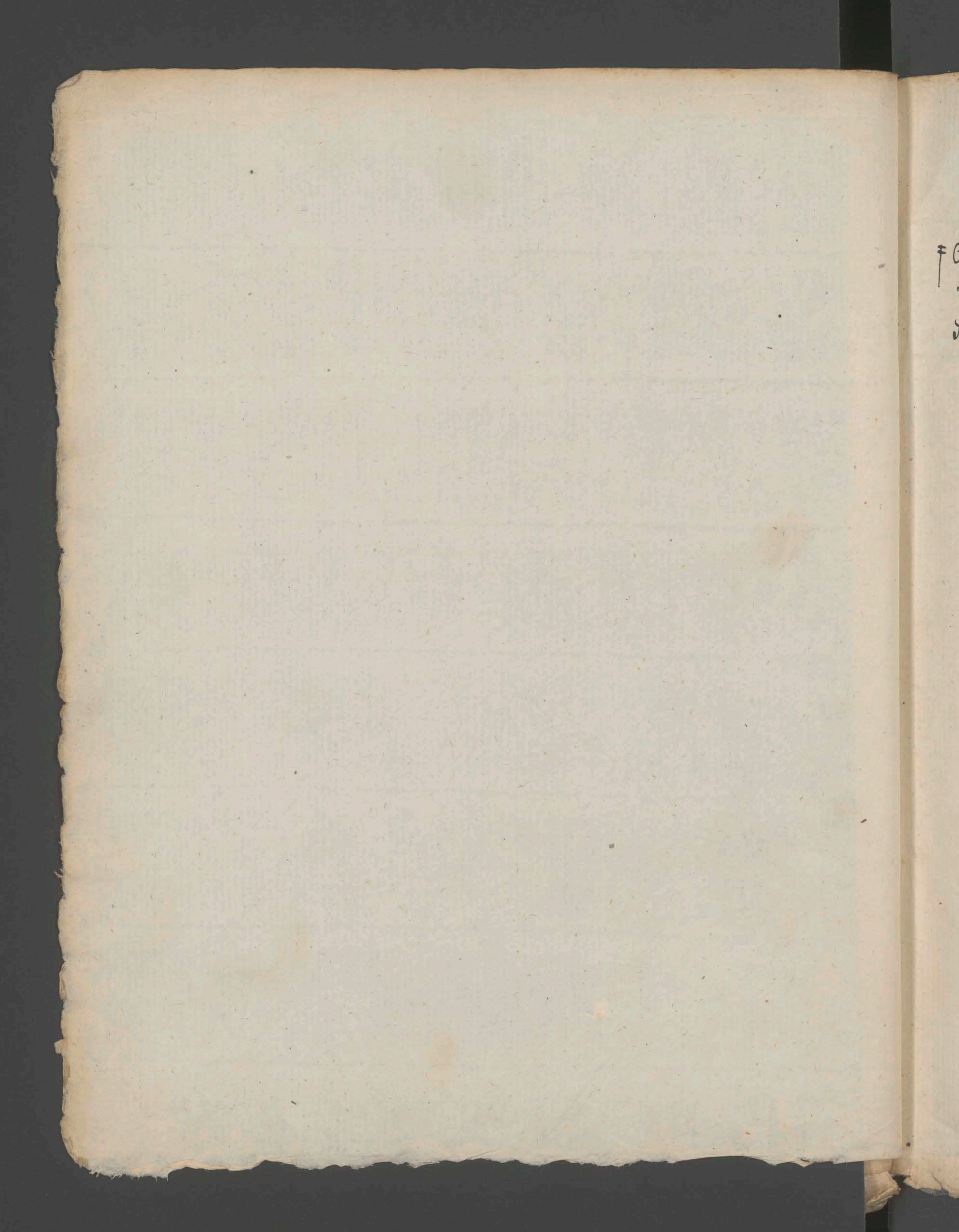
3, actio de positis et suspensis, jeżeli kto co zawiesi lub stawi na miejscu, na którym przechodzą, skarżyć go można na 10. #. przedaw. rok jeden.

4, de facto nautarum, cauponum, stabular. kiedy ludzie tam się znajdujących co skradną. przedaw. lat 30. —

Te i tym podobne skargi nazywają Rz. in factum, że są penales nie idą na sukcessorów.

L schon aus bloßem Instinkte zu [illegible] Erfolg, [illegible] gegen den Begriff des damnum secundum naturam sui generis davon, daß das Tier zur Unterlassung des [illegible] schädlichen Handlung [illegible] Begriffen von Eigenthum und [illegible] hätten haben müssen (Burkhardi Grundzüge p. 119.).

§. 14. de oblig. quasi ex delicto oritis p 400.

f Odpowiada więc sobie wyraz litis aestimatio i wyraz noxae datio. Czy można skarżyć tej skargi t. j. possessorem? Czemu wyrażają fr. 27. §. 3. D. ad Leg. Aquil. i fr. 11. D. de Nox. Act., pokazuje się, iż tylko wtenczas można go skarżyć kiedy jest dominus putativus, lub dominus fictus przez actio furti noxal. To się pokazuje z fr. 28. D. de N. A. i fr. 27. §. 3. D. ad Leg. Aquil. Jeżeli więc w tym momencie nie posiada rzeczy n. p. Niewolnika winien jest jednakże kaucyą stawić, iż go wyda, skoro dostanie. Zresztą wypada dodać, iż, jak się zdaje, to pochodzi z prawa publicznego całej Italii. Jeżeli kraj jaki chciał się oczyścić z wyrządzonej krzywdy przez swoich [illegible], czyli to krajowi sąsiedzkiemu, czyli prywatnym, wydawał wyrządzającego na ukaranie, jako piaculum etc. Można sądzić że dawniej wypadało koniecznie wydać sprawcę szkody na karę, ale później zostało przyjętym, że wyrządzający krzywdę ma wybór, albo rzecz, albo wartość szkody wydać, a to było z korzyścią dłużnika. Jedna tylko talio pozostała aż do czasów pretorów w dawnym rygorze.

ǂ w używa dobrodziejstwa prawa iest persona; co poddanem iest osobom (personis) iest res.

ǂ Nie tylko cives, ale wszystkie Korporacye od rządu sankcyonowane n. p. Szpitale, także i Dii, czyli templa. O takich osobach musiała iuż bydź wzmianka w prawach XII. Tabl.

PARS III.
De Jure Personarum.

CAPUT XXIV.

Praecognoscenda.

Just. I. Gaius I. Ulpianus 1–5. D. –12.

Quid res, quid persona sit, in fronte Capitis III. nstit. p. 230. diximus, quo loco cum illa solum rotulissemus quae necessaria videbantur ad exlicandum jus rerum et obligationum, repetenda ic sunt quae ibi desiderantur.

Monuimus alio loco non omnes personas hoaines esse, et inveniri personas quae, licet unam onstituere putentur, ex multis constant, personasue tales appellare Romanos *Universitatem* Hugo R. RGesch. § 67. 192.), recentiores vero *ersonas morales.* Persona ejus generis sunt *ives* jure publico utentes, exclusis illis hominius, qui, etsi conjucti illi universitati deprehendunar v. c. servi, jure publico et privato sunt deituti. Opinio de his personis ab antiquissimis emporibus apud Romanos valuisse videtur, cum um antiquitus Italia constaret urbibus, instar ciitatum et rerumpublicarum institutis. Quo

ad sexum, observandae sunt personae *Herma*
phroditi dictae (fr. 10. D. de Stat. hom.)
Theoria quae de personis sic dictis moralib
proponi potest, pro maxima parte potius a
jus publicum quam ad jus privatum refertu
Universitas personarum in republica instit
ta, nisi auctoritate ipsius reipublicae confirm
ta, exsistere non potest. Hinc differentia i
ter Societatem et Universitatem (fr. 1. pr.
1. D. quod cujuscunque Univerrsit.).

Quod vero singulares homines spectat, qui pe
sonae esse dicuntur, observamus: alias person
sui juris, alias *alieno juri subjectas* esse. Pers
nae rursus, quae alieno juri subjectae sunt, ali
in *potestate*, aliae in *manu*, aliae in *mancip*
sunt (Gaii Comment. I. 49.). Nemo perso
putatur, cui *status*, vel, ut JCti Romani loquuntu
cui *caput* deest. Aliud est autem participem e
se juris, aliud facultatem in jure agendi habe
Documento sit pupillus, furiosus, prodigus.

Temu wyrazowi odpowiadają podobnego brzmienia wyrazy prawodawstw nowszych Stan, Stand, State, état.

Status] cf. Hugo R. RGesch. §. 60. (quem *pers*
narum conditionem esse JCti Romani definiunt) t
plicis generis est, quibus totidem generum *dim*
nutiones, sive prioris capitis permutationes, r
9.| spondent (Gaii Comment. I. 15~~8~~.). Est itaque c
pitis deminutio aut *maxima*, cum aliquis simul
civitatem et libertatem amittit; aut *minor*, qua

‡ n.p. ten który się stanie niewolnikiem za karę n.p. mulier ex Scto Claud. cui aqua et igne interdictum fit, qui eo ipso adscriptione in aliam civitatem, in quam exsul se contulerat.

7 considerandum ex sexu qui praevalet. Toż samo Kodex Pruski, że wolno takiey osobie uważać się za mężczyznę lub kobietę. Przeciwko zdaniom medyków, którzy odrzucaią takie istoty.

7 Nie chodzi tu bowiem o to, czy osobie takiey wolno obligacye zaciągać etc. bo tego nikomu zaprzeczyć nie można, lecz czy ma udział w obywatelstwie, n. p. znaydowanie się na Seymach etc. Zgoła każda Universitas uważa się iakby res publ. stąd ona status

7 dzieli się troiako, stósownie do troiakiego gatunku praw, stósownych osobom w tym lub owym stanie będących. Ten podział nie tylko służy iedynie do Jus personar. lecz ma wpływ na wszelkie części prawa Rz. t. i. prawa rzeczy, prawa osób, prawa obligac.

7 Autorowie Rz. nieprawnicy, lub prawnicy niegruntowni przypisuią iesżcze status ordinum, stósownie do podziału ludu Rz. n. p. de Legib. I. 7. de Orator I. 40. podobnie iak i u nas stan rycerzy, stan wolny i wielu przypisuią.

7 ten np. który się staie peregrinus przez wygnanie z kraiu.

7 n. p. oddany w adopcyą, taki traci pokrewieństwo na prawie cywilnem ugruntowane (agnatio), lecz nie traci pokrewieństwa ugruntowanego z natury n. p. cognatio.

7 nie tylko zgadzało się to z opinią Rzymską, lecz z opinią wszystkich narodów, a prawdę powiedziawszy zgadza się to z rozumem, nie mają bowiem wolności wrodzoney. Z natury bowiem rodzi się człowiek w takim stanie, że podług upodobania swego działać nie może, nie ma wtórney woli. Jeżeli później dorośnie, gdzie sam sobą mógłby kierować, i w ten czas tey wolności mieć nie może, chyba że ci którzy się na to zgodzą, z których ma do pomocy do wychowania. Jeżeli więc znaydą, rozumować starożytni, wyrzucone gdzie dziecię, a dam mu

7 Ponieważ już libert. maią i peregrini, lecz nie mogą praw cywilnych używać, iak tylko o ile im pozwolono. Nie wolnik nie ma prawa do wolności, bo będąc częścią maiątku mego, ukrzywdzić mię nie może.

7 Urodzony z obywatela ma statum civitatis, lecz prawa do civitas nie ma aż od tego momentu kiedy zarazem będzie uczestnym Rzpltey. kiedy wyjdzie z pod opieki

7 Nabywanie i utracanie obywatelstwa nie stawiało się przez stopnie, iak i odmiana stanu w ogólnem znaczeniu, n. p. kiedy wolny obywatel maiący ius civitat. staie się alieni iuris przez adoptio nie potrzeba, ażeby wprzód wchodził w capitis deminut. maxima, media, a potym minima, lecz od razu, wchodzi in minimam. Tak samo peregrinus dla dostąpienia obywatelstwa, nie staie się Latynem, a potem civis, lecz natychmiast civis. — Przeciwnie w utraceniu obywatelstwa: wygnany obywatel nie staie się Latynem, lecz peregrinus natychmiast.

Mutuum sine usuris: foenus cum usuris sumitur, et est accepti foetus. Nonius Marcellus ap. Gothofr. 1342.

Abjurare est rem creditam negare perjurio, (Plaut Curc. IV. 2. 10.): unde modo abjuratas rapinas contra jus retentas intelligamus (Servius Aen. VIII. 263.

Ita enim in jure lectum est: fraudi erit illa res, i. e. periculo (Servius Aen. X. 72.)

Nam fraudem, veteres poenam vocabant: ab eo quod praecedit id quod sequitur ut II. 229. Servius X[illegible]. 708

nonnulli JCtor. Romanor. *mediam* vocant cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur; aut minima cum et civitas et libertas retinetur sed status hominis commutatur (cf. Gajus l. c. 159. sqq.).

1. *Status libertatis*, (quem nonnulli falso in statum naturalem, nativitatis, etc. dividunt) *est facultas jure agendi ex libertate orta*. Si divisionem illam hominum ex opinione Romanorum (cf. Histor. Cap. III. p. 23. Cap. IV. p. 26.) adaptamus facultati jure agendi, adparebit: hominibus liberis facultatem eam semper competere, servis vero nunquam, nisi excipias: eos ex jure civili pro domino suo, vel saltem in utilitatem ejus negotium gerere, dummodo id privatim, non vero coram magistratu, agatur. Differt autem status libertatis ab *jure libertatis*.

2. *Status Civitatis* differt a jure Civitatis. Homines liberi in re publica Romana quotuplicis generis haberentur supra diximus (Histor. Cap. XI. p. 54. sqq). Competebat civitas solum civibus, peregrinis vero et Latinis non competebat nisi concessa. Si peregrinus conditionis Latinae fiebat, mediam capitis deminutionem patiebatur, nec minus si fiebat Latinus conditionis peregrinae. Civis, utrius sexus, cui aqua et igni interdictum fuit, non fie-

bat Latinus, sed peregrinus (Gaii Comment. I. 90.).

3 *Status familiae* differt ab jure familiae. Si statum familiae spectamus, adparebunt omnes ejusdem familiae participes esse vel *liberi* vel *servi*. Alieni itaque juris esse, fundamentum est differentiae status familiae a jure familiae, nam illum statum etiam in jure Gentium deprehendimus. De obligationibus supra dicentes, quatenus per eos qui sui juris non sunt obligari possimus, explicuimus; liberosque atque servos ex opinione Romanorum id respexisse, diximus. Si animadvertimus: filium familias etsi alieni juris erat, jure Civitatis destitutum non putari, adparebit: etiam coram magistratu gerere eum negotia potuisse, quod servo nunquam licuit. Sub Imperatoribus invaluit, ut liceret filio propria bona habere, sive ab extraneo profecta, sive labore ejus parta. Hoc appellabatur *peculium*. Justinianea aetate in desuetudinem abiit status familiae.

Quod deminutionem capitis adtinet, ~~multi recentiorum~~ dicunt, ~~eam~~ tunc esse, cum status mutatur, esse itaque capitis deminutionem quoties adoptio intercedit. Sed per adoptionem jus filii familias neque melius neque deterius fit, si juridice rem spectamus; transit enim ex potestate alia in aliam. Immo nonnunquam tali

1 fane JCti Romani fr. 3. §. 1. D. IV. 5.

[illegible] d. 15. Nov. 1823.

Pomponius fr. 15. §. 1. D. de precario „hospites et qui gratuitam habitationem accipiant non intelligi precario habitare" ait. habitationem tamen precario concedi posse diserte affirmatur c. 2. C. de precar. Bichell p. 33.

Reducatur Callistratus cum Neratio in gratiam fr. 59. D. de A. R. D. fr. 13. pr. D. eod. Huschke p. 21.

pretium affectionis num restituendum sit ~~[illegible]~~ in obligationibus fr. 33. D. ad leg. Aquil. fr. 54. D. mandati.

Conilientur fr. 5. D. pro emptor. fr. 4. §. 21. D. de usurpat. et usucap.

Illustretur locus Ciceron. de leg. Agr. II. 10.

Conilientur fr. 9. D. de quaestionib. c. 1. C. de quaestionib.

